

LUND UNIVERSITY

Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 2011

Lundell, Patrik

2011

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Lundell, P. (Red.) (2011). *Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 2011*. (Årsbok). Vetenskapssocieteten i Lund.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

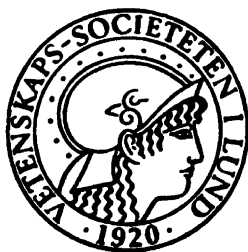
Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vetenskaps-societeten i Lund
Årsbok 2011

REDAKTION Patrik Lundell

FORMGIVNING Stilbildarna i Mölle, Frederic Täckström, www.sbmolle.com

TRYCK Elanders/Fälth & Hässler, Mölnlycke 2011

ISBN 978-91-974863-9-2

ISSN 0349-053x

Innehåll

<i>Carl-Gustaf Andrén</i> Tal till en nittioåring	5
--	---

Artiklar

<i>David Alm</i> Den yttersta domen. Några filosofiska reflektioner	10
<i>Nils-Arvid Bringéus</i> Orden och tingen. Reflektioner kring Herta Müllers Nobelföreläsning	20
<i>Marie Cronqvist</i> Försvinnandets arkitektur. Bunkern mellan mentalitet och materialitet	29
<i>Arthur Holmer</i> Formosanska språk, relativisering och språktypologi	37
<i>Alf Nilsson</i> Det kusliga – det ytterst främmande	59
<i>Per Rydén</i> Till avhandlingars försvar	74

Minnesord

<i>Paavo Roos</i> Charlotte Wikander	85
---	----

Vetenskaps societeten i Lund

Matrikel	89
Stadgar	107
Skriftförteckning	111
Artikelförfattare	117

Carl-Gustaf Andrén
Tal till en nittioåring*

I BÖRJAN AV året 1920 var en ung docent, sanskritforskaren Herbert Petersson, färdig med en omfattande vetenskaplig undersökning – ett specimen för en ledig professorstjänst. Han lyckades inte få några tryckningsbidrag. Ledsen och uppgiven berättade han det för sina vänner. En av dem, Sigurd Agrell, själv språkforskare, kontaktade den handlingskraftige docentkollegan Jöran Sahlgren. Man blev snabbt överens: något måste göras för de yngre forskarna. Visserligen hade två år tidigare Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund bildats. Men det var avsett för de etablerade. De obefordrade docenterna hade inte något eget forum. Idén till ett nytt vetenskapligt sällskap för yngre forskare tycks därmed ha kläckts.

Tillsammans med Herbert Petersson och folklivsforskaren Christian von Sydow gick Jöran Sahlgren vidare. En inbjudan skickades till ytterligare 26 personer, en del av dem tilltänkta mecenater. Den 6 maj ägde mötet rum i Lund. De 16 närvarande ”beslöt enhälligt att tillsammans med övriga till sammanträdet kallade konstituera Vetenskaps-Societeten i Lund och antaga stadgar”. Uppgiften var ”att främja humanistisk vetenskaplig forskning”. Därmed hade på två års tid två nya vetenskapliga sällskap bildats med samma uppgift att stödja humanistisk forskning, ”där inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskaplig forskning” – som formuleringen senare ändrades till.

Tillkomsten är snarlik ett annat vetenskapligt sällskap i Lund, Kungl. Fysio-grafiska sällskapet. År 1772, alltså 148 år tidigare, beslöt tre unga obefordrade forskare från tre fakulteter att bilda detta sällskap. Likheten är slående: ungdomlig oförvägenhet lyckas inte sällan forcera stora svårigheter och genomföra en till synes omöjlig uppgift. Vem vet, kanske sitter här i salen några unga djärva docenter som trots oöverstigliga hinder är beredda att ta risken och därför

---

* Talet framfördes vid Vetenskaps-societeten i Lund årshögtid på Grand Hotel i Lund den 26 november 2010.

lyckas att förverkliga sina radikala, visionära idéer och förbättra situationen för humanister, jurister, samhällsvetare och religionsvetare. Vi kan väl få leka med tanken och känna vittringen av en spännande överraskning.

Hur var det då med animositeten mellan de båda sällskapen, det vill säga tanken att tillkomsten av Societeten var de unga arga docenternas protest mot professorsdominansen i Humanistiska Vetenskapssamfundet? Några dokumentära spår av detta finns inte från tillkomstperioden. Societeten själv markerade tvärtom samhörigheten genom att dels välja Lauritz Weibull till sin förste praeses, dels bland sina första ledamöter välja in Martin P. Nilsson, Einar Löfstedt och Axel Moberg, alla tre framstående representanter för Humanistiska Samfundet. Detta i sin tur beslöt vid sitt styrelsesammanträde den 24 maj – alltså knappt tre veckor senare – att föreslå Societeten ett ömsesidigt utbyte av tryckta skrifter för att öka tillgängligheten och kännedomen om produktionen. Humanistiska Vetenskapssamfundet vidtog kort därefter ytterligare en åtgärd för att stärka gemenskapen. Vid sammanträdet den 28 september invaldes som nya ledamöter de fyra toppfigurerna i Societeten: Sahlgren, Petersson, Agrell och von Sydow. Integrationen var således mycket påfallande redan från starten.

Enligt Societetens stadgar är dess uppgift ”att främja humanistisk vetenskaplig forskning” med det senare tillägget att ”religions-, rätts- och samhällsvetenskap” inkluderas. En annan viktig markering gjordes med tilläggsföreskriften att Societeten skall ”särskilt beakta yngre forskares behov”. Redan i den ursprungliga texten accentuerades de yngre forskarna med bestämmelsen att endast personer ”som inte fyllt 55 år” kan utses till arbetande ledamöter. Dessa uppgick vid starten till 33. Den yngste var 31 år och den äldste 52. 20 av dem var mellan 31 och 40 år. Endast två var kvinnor, nämligen Hilma Borelius och Marianne Mörner – att jämföra med läget år 2010 då 32 av de 83 ledamöterna är kvinnor. Första kvinnliga sekreteraren, Berta Stjernquist, valdes 1960 och första kvinnliga praeses, Birgitta Hårdh, valdes 1997 och den andra valde vi idag. Bland ledamöterna återfinns vi många senare prominenta företrädare för humaniora. Genom gruppen utländska ledamöter slog man vakt om de viktiga internationella kontakterna, särskilt med många danska vetenskapsmän från andra sidan Sundet. Efter fyllda 55 år får ledamoten vara kvar i Societeten men överförs då till gruppen seniorer.

Enligt stadgarna skulle det finnas fem grupper av ledamöter: ”stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniorer”. Idén om stiftande ledamöter – med förebild bland annat i Humanistiska Vetenskapssamfundet, men här som en särskild grupp – skulle visa sig vara ett verkligt lyckokast. Enligt stadgarna kan till stiftande ledamoten ”utses person, som

visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling”. Med denna grupp skapades ett för framtiden oerhört betydelsefullt nätverk med ledamöter från hela Sydsverige med starka kulturella och humanistiska intressen. Det rörde sig om enskilda kulturpersonligheter liksom framstående företrädare inom slotts- och herrgårdstraditionen och företagsvärlden. Bland de första stiftarna finner vi direktör Edvin Berger, friherrinnan Henriette Coyet, grevinnan Wilhelmina v. Hallwyl, fabriksägare Albert Sahlin och universitetskansler Carl Schwartz.

De stiftande ledamöterna upplevde det som hedrande och stimulerande att få inlemmas i universitetsvärlden. Företrädarna för den vetenskapliga världen upplevde de nya kontakterna som berikande. De öppnade nya vyer som gav nya kunskaper. Genom de stiftande ledamöternas årsavgifter och ibland donationer tillfördes Societeten avsevärda medel för sin verksamhet. De så småningom årliga exkursionerna kom att inrymma besök hos stiftande ledamöter dels på slott och herresäten med dessas stora konst- och kulturskatter, dels på framstående företag med presentation av deras historia, utveckling, framtidsplaner och kulturinsatser. För de arbetande ledamöterna innebar detta vidgade och lärorika samhällsperspektiv.

Societetens ordinarie aktiviteter har varit vetenskapliga föreläsningar ett par gånger per år, åtföljda av en måltid för kollegial gemenskap och tankeutbyte. Den viktigaste sammankomsten har varit årshögtiden i november. Då har man tagit in nya ledamöter och delat ut sina olika priser som erkänsla för förtjänstfulla insatser av skilda slag. Under sina 90 år har Societeten stött sina ledamöter med resestipendier och smärre bidrag till omkostnader för forskningsarbetet. Det har inte rört sig om några stora belopp men för oss som fått del av dem har de varit av ovärderlig betydelse och underlättat arbetet.

En mycket betydelsefull verksamhet under hela perioden har varit utdelande av tryckningsbidrag för utgivning av vetenskapliga arbeten i Societetens egen skriftserie. Den första volymen kom redan 1921 och var det arbete som Herbert Petersson förgäves hade sökt anslag till på andra håll. Under de gångna 90 åren har Societeten finansierat utgivningen av inte mindre än 95 skrifter, en imponerande lista. Dessutom har man alltsedan början gett ut en årsbok med publicering av vetenskapliga artiklar och minnesord över under året bortgångna ledamöter. Från 1945 har Societeten också burit ansvaret för utgivningen av serien Skånsk senmedeltid och renässans samt för Tegnér-fonden.

Vad har Societeten betytt utanför den inre kretsen? Den har bidragit till att sprida kunskap om Lunds universitet och vetenskapligt arbete. Genom sina

ledamöter har den vid många tillfällen fått vara med i planering och utformning av framtiden. Ett exempel: År 1945 – då Societeten med glans firade sitt 25-årsjubileum under Ragnar Josephsons magnifika ledning – tillsatte eklestistikministern Georg Andréén 1945 års universitetsberedning för att ”befästa och vidga de akademiska lärosätenas möjligheter att göra en insats på den högre utbildningens och den vetenskapliga forskningens områden”. Han konstaterade att vårt land inte hängt med i utvecklingen under krigsåren. Av de 15 sakkunniga som utsågs var fyra ledamöter i Societeten. Förutom Georg Andréén, som efter regeringsombildningen på sommaren utsågs till dess ordförande, ingick också filosofiprofessorn Gunnar Aspelin, latinprofessorn och Lunds universitets tidigare rektor Einar Löfstedt samt teologiprofessorn Sven Kjällerström. Sekreterare blev Erik Lönnroth som senare blev hedersledamot i Societeten. Till utredningen fick också dagens jubileumstalare, som 15 år senare skulle bli ledamot i Societeten, tillfälle att som AF:s studieråd framföra synpunkter från studenternas gräsrotsnivå med krav på högre kvalitet, bättre planering och mer pengar – ni känner igen det! Enligt direktiven skulle de sakkunniga särskilt uppmärksamma ”de humanistiska studierna” och ha i minne ”universitetens fundamentala betydelse för den nationella kulturen och det mellanfolkliga kulturutbytet”. Stråvan skulle vara att komma ”helt i nivå med vad som fordras och presteras inom de främsta kulturinstitutionerna”. I utredningen blev det dessa fem lärde som kom att med kraft föra humanioras talan. Resultatet 1947 blev också mycket positivt för hela det humanistiska området.

Det kulturella perspektivet – lika aktuellt idag – är helt i samklang med Societetens grundläggande intentioner. Societeten har all anledning att energiskt fortsätta sitt arbete för att stödja sina yngre forskare och därmed utveckla sina många ämnesområden. I uppgiften ingår också att ständigt, sakligt väl underbyggt, spirituellt och i sann humanistisk anda påminna både statsmakterna och universitetsledningen om deras uppgift. För att långsiktigt säkra internationell standard och konkurrenskraft måste de också satsa på de grundläggande humanistiska områden som den 90-åriga men alltjämt ungdomliga Societeten representerar. I ett framtidsperspektiv är de områden Societeten företräder av fundamental betydelse för vårt utforskande av och vår kunskap om människan och för mänskighetens utveckling.

Dig jag bringar min sång
vittra Societé
som med glansfull succé
i det anrika Lund

TAL TILL EN NITTIOÅRING

jubilerar en stund
efter åren som gått
då de nittio du nått.
Må dig lyckan stå bi
– vi har ingen fobi –
ty i ljus är din gång.

Litteratur

Vetenskaps-Societeten i Lund Årsbok 1920, 1945 (25-årsjubileum), 1965 (Thorild Dahlgren, "Några anteckningar om Vetenskaps-Societeten"), 1970 ("Minnesanteckningar från de gångna åren": A. Werin, "Från 1920 till 1932"; G. Bendz, "Att vara Societetens sekreterare"; C. Fehrman, "Meine Zeit"), 1971 ("Från Vetenskaps Societetens 50-årsjubileum den 21 november 1970"), 1972 (minnesteckning över Jöran Sahlgren av I. Lindquist), 1995 (G. Broberg, "Vetenskaps Societeten sjuttiofem år").

David Alm

Den yttersta domen

Några filosofiska reflektioner

Och jag såg en stor vit tron och honom som sitter på den, och jorden och himlen flydde inför honom, och det fanns inte längre någon plats för dem. Och jag såg de döda, höga och låga, stå inför tronen, och böckerna öppnades. Och ännu en bok öppnades, livets bok. Och de döda dömdes efter vad som stod i böckerna, efter sina gärningar. Och havet gav tillbaka de döda som var i det, och döden och dödsriket gav tillbaka de döda som var i dem, och var och en dömdes efter sina gärningar. (Upp 20:11–13)¹

Alla känner vi till myten om den yttersta domen. Även betraktad som just bara en myt ger den upphov till många filosofiskt intressanta frågor. En sådan fråga, som väl strikt talat är mer religionspsykologisk än filosofisk, är den om varför så många människor tror på den, om den nu är blott en fantasi. Utan att fördjupa oss alltför mycket i detta ämne, som vi i alla händelser endast kan belysa tämligen ytligt, är det onekligen frestande att sortera en dylik tro under rubriken önsketänkande.² Närmare bestämt torde de som dras till föreställningen att de rättrådiga belönas och syndarna straffas i det hinsides ”efter sina gärningar” känna ett mått av tillfredsställelse över att världen är beskaffad på detta vis. Tanken kan i sig vara angenäm att människor får vad de förtjänar, gott eller ont, att rättvisa skipas i himlen när den så uppenbart inte gör det på jorden.³ Det är naturligtvis också tänkbart att vissa troende accepterar föreställningen om den yttersta domen av andra skäl. Inte minst kan man tänka sig att de köper den kristna läran, inklusive allt vad de anser att Bibeln säger, som en helhet. Förklaringen att de accepterar helheten kan återigen vara någon form av önsketänkande, utan att detsamma gäller med avseende på varje del. Emellertid förefaller inte denna förklaring helt övertygande, annat än i enstaka fall (på sin höjd). Få verkar ta Bibeln i sin helhet på blodigt allvar, trots vad de själva

må bedyra. Inte många köper ett ”paket” på det vis förklaringen förutsätter. De olika komponenterna, sinsemellan oberoende, måste finna nåd hos oss på egna meriter, så att säga.

Åter andra förklaringar är möjliga. Men som sagt måste vi lämna den psykologiska frågan därhän. Man kan fråga sig varför den alls är relevant för ett filosofiskt studium av läran om den yttersta domen. De problem som denna lära ger upphov till kan förefalla esoteriska, av intresse enbart för dem som accepterar en spekulativ och mer eller mindre godtycklig religiös eskatologi. Denna slutsats är dock förhastad, så länge som tron på den yttersta domen speglar djupt liggande moraliska övertygelser vars kraft är oberoende av den religiösa dogmatiken. Denna essä vilar på misstanken att så också är fallet.

Följdriktigt kommer jag att endast ytterst marginellt intressera mig för de specifikt religionsfilosofiska frågor som härrör från det förhållandet att det är just Gud, universums allsmäktige härskare, som dömer sina egna skapelser. Vi hade till exempel kunnat fråga oss vad som händer ifall Gud bestämmer över människornas levnadslöpp (som man ju vanligen ser som en del av bilden). Anta till exempel att Gud bestämmer att en viss person ska dö vid 70 års ålder, men att denne, om han tilldelats ytterligare tio år, skulle ha gjort en helomvändning i sitt liv som skulle ha renderat honom en mycket bättre behandling i yttersta domen. Detta får Guds dom att framstå som godtycklig och kanske orättvis. Denna fråga, som påminner om teodicéproblemet, är ett exempel på vad jag ämnar lägga åt sidan. Det som kommer att sysselsätta mig istället är en typ av dömande som vi människor åtminstone i teorin skulle kunna utsätta varandra för.

Det finns dock en egenhet med den gudomliga domen som förtjänar en smula uppmärksamhet. Jag tänker på det faktum att den dömde antas redan vara död, åtminstone i meningen att hans jordeliv är över, även om hans odödliga själ lever vidare i någon annan mening. Det är värt att notera att denna sida av myten också torde vara väsentlig: en av poängerna med den yttersta domen är just att den är slutgiltig och heltäckande: den fälls först efter det att den dömde har levt *hela* sitt liv. Detta betyder både att hela personens liv, alla hans gärningar, ligger till grund för hans dom, men också att det inte blir någon fortsättning som kan ändra domen. Vare sig man döms till himmel eller helvete förväntas inte den tillvaro man där kan räkna med ha någon moralisk relevans i sig. Detta moraliskt nollställda ”efterliv”, vars enda syfte är att möjliggöra det straff eller den belöning som domen föreskriver, framstår som så besynnerligt att det är frestande att se det som en sorts moraliskt epifenomen. Det vi eftersträvar är precis en slutgiltig dom, och en sådan kräver den märkliga tillvaron i livet efter detta.

I ljuset av denna iakttagelse är det naturligt att fråga: Om det som förklarar

tron på den yttersta domen är önskan att människor får vad de förtjänar, varför då inte istället tro på av Gud bestämda straff och belöningar i jordelivet? Det uppenbara svaret är att en sådan tro är orimlig rent empiriskt. Inte ens det mest inbitna önsketänkande kan blunda för de dygdigas olycka och de syndigas välgång som världen erbjuder i rikliga mått. Kvar står bara hoppet om att räkenskap görs i det hinsides.⁴ Men förutom denna empiriska poäng finns också den önskan jag redan nämnt, att domen är slutgiltig och heltäckande. Det faktum att människorna inte får vad de förtjänar i jordelivet skulle ju annars kunna åtgärdas med någon sorts karmalära av österländskt snitt. Den som lever dygdigt men olyckligt kan då antas få sitt straff för synder i en tidigare inkarnation, och omvänt. (Jag bortser här från den i mina ögon oöverstigliga svårigheten att förklara hur det kan vara fråga om en och samma person i båda inkarnationerna.) Oavsett hur moraliskt tillfredsställande en sådan lösning är, så kan man i alla händelser observera att den rimligen har följande implikation: individerna fortsätter att så att säga ”samla poäng” även i nästa liv, vilket i sin tur kräver att ytterligare en dom avkunnas efter detta liv, och så vidare. Denna process måste fortsätta i det oändliga, om inte den också får ett slut av den märkliga typ som den judisk-kristna läran förespeglar. Och insisterar man på ett sådant slut förefaller ju det föregående ekorrhjulet med ständigt upprepade pånyttfödelser och domar tämligen överflödigt.

Vi kommer nu till den fråga om den yttersta domen åt vilken jag vill ägna resten av denna essä. I en formulering är det denna: Med vilken *rätt* dömer Gud oss alla? Enkelt uttryckt finns tre möjliga svar, eller typer av svar, på denna fråga. I det följande ämnar jag diskutera dessa tre svar, med tonvikt på det tredje. För det första kanske Gud helt enkelt inte har någon sådan rätt. Den som finner detta svar tilldragande lär knappast acceptera läran om den yttersta domen till att börja med. Jag har antagit att det som får oss att acceptera den, om vi nu gör det, är just att vi finner den moraliskt nödvändig. Vidare är det rimligt att anta att om till och med Gud saknar den befogenhet som krävs så gör vi människor det också. Enligt en viss uppfattning om straff, ibland kallad abolitionism, så saknar den straffinstitution som vi känner igen från i stort sett alla mänskliga samhällen allt berättigande.⁵ Denna tes implicerar i och för sig inte att det inte heller är tillåtet för Gud att straffa oss människor för våra synder, men det är troligt att de överväganden som ligger bakom abolitionismen också ger stöd åt skepticism rörande Guds rätt att straffa. Närmare bestämt tänker man sig att alla människor har rättigheter helt enkelt i kraft av att vara människor, eller kanske snarare i kraft av att vara förnuftiga varelser (vilket inte är samma sak). Dessa rättigheter kan vi därför inte förlora utan att sluta vara

förnuftiga varelser. Så länge som det straff vi talar om innebär en behandling av den dömd som bryter mot någon av dessa rättigheter så är det förbjudet.⁶ Om det är Gud eller människor som står för behandlingen är oväsentligt: rättigheten är densamma ändå. Hur viktig roll idén om mänskliga rättigheter än har spelat i det moderna samhällets framväxt, var den förvisso aldrig tänkt att tillämpas på människornas förhållande till Gud. Icke desto mindre tror jag att just det är vad många skulle vilja göra. Och varför inte? En troende skulle för all del kunna hävda att vi människor inte har några rättigheter gentemot Gud över huvud taget, kanske därför att Gud skapade oss. Om så vore fallet skulle Gud rimligtvis kunna behandla oss precis hur som helst utan att vi kan rikta några klagomål mot honom. Denna slutsats förefaller mig vara ett högt pris att betala. Det visar förstås inte att de rättigheter som det första svaret tycks förutsätta faktiskt existerar. Dessutom är den yttersta domen en mycket speciell situation, och det kan i vilket fall diskuteras vilka rättigheter en person kan sägas ha i den. Det är möjligt att denna fråga förtjänar en mer ingående diskussion, men jag väljer att inte ge den mer utrymme här.

För det andra finner vi det rakt motsatta svaret, att Gud förvisso har den auktoritet som krävs för att förrätta den yttersta domen, men att denna auktoritet inte kräver något av Gud som vi människor inte också har, eller skulle kunna ha. Enligt detta svar är det, i en naturlig mening av detta uttryck, helt i sin ordning för oss människor att ”spela Gud”. (Notera att detta uttryck i sig bara förefaller på sin plats ifall man förkastar det första svaret ovan, och erkänner Guds auktoritet att straffa.) Detta svar kräver ett klargörande: bokstavligen talat kan vanliga dödliga givetvis inte förrätta en yttersta dom av den typ som vi har beskrivit ovan, det vill säga en dom som är både slutgiltig och heltäckande. Det kan bara Gud göra. Vidare har vi också sett att dessa egenskaper hos den yttersta domen (att den är slutgiltig och heltäckande) kan ses som önskvärda och därför kanske också förmår delvis förklara varför så många har tillgripit den. Men inget av detta visar i sig att mänskliga domare inte har befogenheten att i den utsträckning det står i deras makt approximera den dom som Gud skulle ha avkunnat och straffa (och belöna) i jordelivet. Och om den yttersta domen nu verkligen är något eftersträvanvärt, så borde den mänskliga approximationen också vara det, om än kanske i lägre grad. Självklart kan detta mänskliga ”surrogat” ha värde endast i så måtto som den verkligen approximerar den gudomliga domen. Eftersom människan är i högsta grad felbar så är risken uppenbar att approximationen blir tämligen dålig. Blir den alltför dålig kan man med fog ifrågasätta försöket att döma. Denna punkt återkommer vi till. Vi bör också notera att man för att försvara detta andra svar på frågan måste acceptera att

det antingen inte finns några rättigheter av den typ som det första svaret förutsatte eller att de av en eller annan anledning inte utgör ett hinder för den typ av straff (eller vad vi nu ska kalla det) som en gudomlig, eller mänsklig, dom kan innebära för en person.

Det tredje svaret kan betraktas som en kompromiss mellan de första två. Enligt detta svar tillfaller rätten att straffa Gud men inte människorna. Den som lämnar detta svar är skyldig att identifiera den relevanta skillnaden mellan Gud och människorna som förklarar varför en sådan skillnad i rätt eller befogenhet föreligger. Vi ska ta en närmare titt på några sådana möjliga skillnader strax, men först är ännu ett klagörande av nöden. Anta att jag bestämmer mig för att döma en av mina medmänniskor, och att jag gör detta helt enkelt i egenskap av människa utan att åberopa någon särskild auktoritet. Den andre torde sannolikt fråga ”Vem är du att döma?”. Denna fråga kan dock ges skilda tolkningar. Den mest närliggande är kanske att den handlar om det att just *jag* avkunnar domen. Som exemplet är beskrivet framgår det inte att jag utmärker mig på något sätt vilket skulle ge mig en starkare befogenhet än någon annan. Det är viktigt att inse att denna invändning är separat inte bara från frågan om det rimliga i själva dömandet som sådant (som vi har sett att vi kanske kan ställa även till Gud), utan också från frågan om det rimliga i att det över huvud taget är en dödlig människa som dömer (snarare än Gud). Den andres utmaning är förenlig med att han skulle acceptera att dömas av en vald församling eller en majoritet av alla medborgare i den stat han tillhör (eller alla nu levande människor?), eller kanske till och med någon speciellt vis individ.⁷ Frågan om just min lämplighet skulle också i princip kunna besvaras, eller kanske snarare kringgås, om vi tar oss friheten att beskriva situationen på rätt sätt. Till exempel kan vi anta att jag av någon anledning är den ende som har möjlighet att avgöra (förutom den andre själv, får man förmoda). Kanske lever vi ensamma tillsammans permanent på en öde ö. Som jag förstår det tredje svaret handlar den precis om människornas rätt att döma över huvud taget, inte om den eller den individens eller gruppens rätt.⁸

Innan jag fortsätter skulle jag också vilja göra ytterligare en poäng, som väl strikt talat inte är nödvändig men som jag vill använda mig av i den fortsatta diskussionen. Jag har talat genomgående om ”domar”, mer eller mindre av den typen som Gud kan tänkas avkunna: en evighet i helvetet, eller ett visst antal år på samma plats eller motsvarande. Självklart kan även vi människor dela ut domar i denna betydelse. Vi gör det rutinmässigt i domstolar, som väl tjänar som förebild för Uppenbarelsebokens beskrivning. Men det finns också en annan sorts ”dom” – eller snarare helt enkelt ”omdöme” – som också avkunnas i dom-

stolar. Något förenklat svarar distinktionen jag har i åtanke mot den åtskillnad som jurister gör mellan brottmål och civilrättsliga mål.⁹ Domen i ett brottmål säger något om hur en viss person ska behandlas (av staten), punkt slut. Domen i ett civilmål säger istället något om hur en viss person ska behandlas, eller bör handla, *i förhållande till* någon annan. En sådan dom kan till exempel vara att det är Evald, snarare än Evelina, som får ärva faster Botildas antika kommod. Annorlunda uttryckt, i den mån som de domar en domstol utfärdar kan sägas handla om de rättigheter eller anspråk som individer har, så skiljer sig domar av de två typerna åt på följande vis. Brottmålsdomar säger att en person saknar en rättighet att utsättas för en viss typ av behandling, eller möjligen att det är legitimt för staten att utsätta honom för denna typ av behandling trots att han har en rättighet att inte utsättas för den. (Därmed inte sagt att det är brottmålsdomens primära syfte att uttrycka ett sådant omdöme.) Civilrättsliga domar säger istället att en persons anspråk på något (till exempel en viss summa pengar) är starkare eller svagare än en viss annan persons anspråk på detta. En dom i en arvsvist, till exempel, säger att den ena partens anspråk på arvegodset i fråga är starkare än den andra partens. (Den civilrättsliga domens primära syfte är, skulle jag hävda, precis att uttrycka ett sådant jämförande omdöme om anspråk.) Det är just den typen av omdömen som jag tänker befatta mig med i vad som följer. Jag utgår då från att det tredje svaret gäller för sådana omdömen också.

Närmare bestämt, och för att vara en smula mer konkret, tänker jag använda följande exempel. Antag att ett skeppsbrott har inträffat och att jag (och bara jag) har möjlighet att bestämma vem som ska få den sista platsen i en livbåt. Låt oss också, av skäl som jag redan formulerat, utgå från att jag inte befinner mig i denna position av någon anledning som skulle kunna antas ge mig någon särskild auktoritet att fatta dylika beslut, som ingen annan har (som till exempel att jag är livbåtens ägare). Beslutet jag fattar är avgörande för dem det gäller, ty den som inte får platsen går en säker död till mötes medan den som får platsen klarar sig oskadd. Det tredje svaret på vår fråga, som jag nu förstår det, går ut på att det är legitimt för Gud att besluta att en viss person – säg på grund av illgärningar i sitt förflutna eller sin dåliga karaktär – ska gå miste om denna plats, men att det inte är legitimt för mig att fatta samma beslut. Gud kan förstås ingripa i situationen på ett sätt som kan förefalla vara en ren olyckshändelse, till exempel genom att få skurken att halka när han precis ska kliva ombord så att någon annan hinner före. Men detta är något som den troende kan beskriva (och acceptera) som "Guds vilja". Om jag tog mig samma rätt, däremot, skulle jag "spela Gud" på ett olämpligt sätt.

Det kan förstås finnas många anledningar för att inta denna position. Man

skulle kunna peka på att Gud är allsmäktig eller att han är vår skapare, till exempel. Jag är inte hågad att här diskutera rimligheten i dessa skäl. Istället vill jag lite mer ingående granska två andra argument som jag finner intressantare rent filosofiskt. Båda har föreslagits av den kristne filosofen Jeffrie Murphy i hans bok *Getting even*.¹⁰ Å ena sidan har vi en *kunskapsmässig* skillnad (vi människor vet inte tillräckligt mycket för att kunna döma, till skillnad från en allvetande Gud); å andra sidan har vi en *moralisk* skillnad (vi är inte moraliskt goda nog att döma, till skillnad från en perfekt god Gud). Båda dessa argument förefaller dock vara problematiska.

Rörande det första, även om det tveklöst stämmer att det ofta, om inte alltid, är svårt att skaffa den kunskap som är nödvändig för att avgöra vilket öde någon förtjänar, eller att bestämma vilken av två personer som bör få den sista platsen i livbåten, så tycks det inte vara tillfredsställande att avfärda sådana omdömen av det skälet allena. Det är otillfredsställande därför att vi i så fall borde se på alternativet – jämlik behandling (slantsingling eller liknande), får man förmoda – som en beklaglig näst-bästa-lösning som påtvingats oss av vår otillräckliga kunskap, kanske lite på samma sätt som vi nu betraktar det faktum att ingen har dömts för ett visst mord: vi vet att någon begick dådet och bör dömas och straffas, det är bara att vi inte vet *vem* denna person är. Och få människor verkar inta denna sorts attityd mot slantsingling i livbåtsfallet. Antingen ser de på sådan behandling som obligatorisk oavsett vilken kunskap vi har, kanske för att de betraktar de relevanta anspråken på hjälp som initialt lika och omöjliga att sedan förverka eller ens försvaga, eller så är de villiga att utan krus acceptera dylika domar om anspråksstyrka även utan den kunskap om människohjärtat som bara Gud kunde ha.

Vad den andra anklagelsepunkten gäller ("inte moraliskt goda nog") så slår den uppenbarligen an en ton hos många. Jämför de välkända bibelställen som Murphy citerar: "Den av er som är fri från synd skall kasta första stenen på henne" (Joh 8:7), och "Döm inte, så blir ni inte dömda" (Matt 7:1). Vi kräver förvisso av domare och jurymedlemmar (eller nämndemän) att de visar ett visst mått av moralisk rättfärdighet och vi är även beredda att avskeda sådana som bryter mot lagen, åtminstone om deras brott är tillräckligt allvarliga. Men vi verkar inte heller dra oss för att påstå att många människor är goda nog att döma andra i brottmål. Det räcker med att man kommer över en viss tröskel, något som vi utgår från att de flesta människor kan göra. Vi ställer inga övernaturliga krav på våra domare, och konstigt hade det väl varit annars. Möjligen skulle Murphy som svar på denna iakttagelse understryka att hans fokus är relativt snävt. Han talar enbart om omdömen om vad människor förtjänar i kraft av

deras karaktär som helhet, till skillnad från flera andra typer av omdömen som också skulle kunna sägas handla om förtjänst men i mer inskränkt mening, inte minst omdömen om brottslig skuld (s. 105). Troligen skulle Murphy säga att mänskliga domstolar bör inskränka sina domar till att gälla dessa och undvika omdömen om vad som rör sig i människors hjärtan. Dessa kan vi lämna åt Gud (s. 106). Denna poäng förefaller dock mest vara en upprepning av den föregående rörande kunskap: mänskliga domare ska hålla sig borta från omdömen som förutsätter information de inte har. Den förklarar inte betydelsen av den dömandes egen godhet (antingen absolut sett eller i jämförelse med den dömda).

En sådan förklaring verkar också påkallad. Till skillnad från den första anklagelsepunkten ("Vi vet för lite") så har den andra ingen uppenbar grund, hur intuitiv den än kan verka. Om tanken bakom den är att bara de som är "fria från synd" får döma (och endast Gud är fullkomlig), då skulle man vilja veta vad som motiverar en dylik inskränkning. Murphy själv menar att vår egen ofullkomlighet gör oss oförmögna att döma andra utan hyckleri (s. 106). Att döma av vad han säger (framför allt på s. 90) menar han att jag hycklar när jag dömer en annan för något trots att jag själv (som jag är nu, förmodligen) skulle ha gjort något minst lika illa om jag varit i den andres omständigheter. Vad som närmare bestämt menas med "omständigheter" här är förstås betydelsefullt, men jag väljer ändå att lägga den frågan åt sidan.

Man kan givetvis ifrågasätta i vilken utsträckning Murphys hycklerites faktiskt är sann. Men låt oss i alla händelser pröva den i livbåtsexemplet (låt vara att Murphy själv inte diskuterar dylika situationer utan talar enbart om straff). Vi kan föreställa oss flera olika varianter på exemplet, men för närvarande behöver vi bara bekymra oss om två huvudversioner. I den första sitter jag själv i livbåten och förvägrar en plats där åt vissa personer under förevändning att de inte förtjänar den på grund av sin skurkaktighet, trots att jag inte är ett dyft mindre skurkaktig själv. Detta beteende förefaller ju minst sagt stötande, men samtidigt kan jag anklagas för mer än bara hyckleri. Mitt agerande är grovt orättvist, och vi kan därför lägga detta specialfall åt sidan. Orättvisa av denna typ är inte en oundviklig egenskap hos dömandet som sådant. I den andra versionen befinner jag mig själv utanför livbåten men har fortfarande förmågan att hålla andra utanför och jag gör också det ifall jag anser att de inte förtjänar det.¹¹ Vi kan också anta att några av dem jag förvägrar en plats är mer förtjänta än jag själv är (eller skulle ha varit). Men så länge som jag har rätt i att de är mindre förtjänta än dem som jag faktiskt ger en plats i båten så förefaller ju själva hyckleriet, om det nu är vad det är frågan om, vara tämligen ovidkommande. Om jag handlar fel måste orsaken sökas någon annanstans.

Det tycks alltså som att anklagelsen om hyckleri inte är tillämplig i någon större utsträckning på livbåtsfallet.

Slutligen ska sägas att det också går att bemöta tanken att vi människor inte är goda nog att döma varandra på ungefär samma sätt som jag tidigare menade var lämpligt för den andra anklagelsen, den att vi vet för lite. För om Murphy har rätt så skulle den rimligaste attityden mot att döma andra återigen vara av en ganska konstig art, fast av andra skäl denna gång. Närmare bestämt skulle den bestå i att beklaga våra egna moraliska tillkortakommanden vilka diskvalificerar oss från att ge andra vad de förtjänar, eller vad de kan göra rättmätigt anspråk på. Få verkar ha denna attityd.

Det är dags att sammanfatta vår genomlysning av frågan med vilken rätt Gud dömer människorna i den yttersta domen. Vi kunde urskilja tre möjliga huvudsvar på denna fråga: att Gud saknar denna rätt (och vi också), att vi och Gud båda har den auktoritet som behövs, och att Gud har den men inte vi. En mycket preliminär slutsats är att kompromissförslaget, det tredje, får stryka på foten, hur attraktivt det än kan verka vid första påseende. Vilket av de andra två svaren vi bör föredra får bli ämnet för en annan gång.

Noter

- 1 Detta och andra bibelcitater i texten är från Bibel 2000 (Copyright Svenska Bibelsällskapet). Bibeln i sin helhet finns tillgänglig på www.bibeln.se.
- 2 Att religiös tro i allmänhet bygger på önsketänkande är ju en bekant tanke, kanske framför allt förknippad med Sigmund Freud. Att som jag gör utsträcka den förklaringen till att gälla även föreställningen om den yttersta domen är naturligt och måste ha föresvävat många genom åren (Nietzsche är en kandidat, även om jag inte kan peka på något specifikt textställe). Detta är dock inte platsen för en idéhistorisk exposé.
- 3 Dessutom kan man väl förmoda att dessa människor gör sig skyldiga till en annan form av önsketänkande, i form av en övertro på sin egen moraliska förträfflighet. Jag kommer osökt att tänka på en opinionsundersökning som en kollega en gång berättade om, enligt vilken en betydligt större andel tillfrågade amerikaner svarade jakande på frågan "Tror du att du kommer till himlen?" än på frågan "Tror du att Moder Teresa kommer till himlen?" (Någon referens till denna har jag inte.)
- 4 Om man dessutom gör det brukliga antagandet att straffet, eller belöningen, måste infalla efter de gärningar som gör det påkallat, så är det inte ens i princip möjligt att straffa en person för något han gör precis i slutet av sitt liv, om straffet inte kommer efter detta liv.
- 5 Den som är intresserad av abolitionismen kan studera David Boonins *The problem of punishment* (Cambridge University Press, 2008), som erbjuder ett försvar på bred front.
- 6 Det är kanske inte *absolut* förbjudet, i betydelsen att det är fel att handla på det viset oavsett omständigheter. Jag väljer att bortse från denna fråga här.
- 7 Vi förutsätter här att denne vise person (eller för den delen den valda församlingen) inte är upplyst av Gud.

DEN YTTERSTA DOMEN

- 8 Vi har alltså, om man ska vara petig, ett fjärde svar på frågan, det enligt vilket Guds auktoritet delas av valda församlingar och liknande (eller kanske av speciellt lämpade personer?), men inte av (vanliga) individer. Det är oklart om detta svar förtjänar separat behandling, och jag nöjer mig med att nämna det.
- 9 Jag säger "förenklat" inte minst för att beskrivningen jag ger av civilrättsliga domar inte riktigt passar in på skadeståndsdomar, som ju är en viktig medlem av den kategorin. I sammanhanget kan nämnas att skadeståndsdomar i viss mån påminner om straff, och att många abolitionister (till exempel Boonin) av den anledningen (får man förmoda) vill ersätta straff med just ett skadeståndsförfarande. (Se not 3 ovan.)
- 10 Jeffrie G. Murphy, *Getting even: Forgiveness and its limits* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 106.
- 11 Det är inte oviktigt om jag själv hotas av drunkningsdöden eller inte, men jag väljer här att bortse från den skillnaden.

Nils-Arvid Bringéus

Orden och tingen

Reflektioner kring Herta Müllers Nobelföreläsning

Juldagen 2009 råkade jag slå på teven just då litteraturpristagaren Herta Müllers tidigare hållna Nobelföreläsning sändes. Jag finner senare hela föreläsningen på Google och får där även veta att den översatts till flera språk. Att den fått en sådan spridning beror uppenbarligen på att den har ett budskap, att den berör lyssnaren eller läsaren, kanske främst därför att författaren lyfter fram något ur sin egen verklighet. Hennes berättelse har inget egentligt händelseförlopp, utan består snarast av fragment eller brottstycken av mänskligt handlande och mänskliga tankar från hennes barndom i det nazipräglade Rumänien. Den handlar om orden och tingen, rent konkret om näsduken, dess benämning och betydelse.

Orden som befriare

Herta Müller talar om sin ordhunger. ”Endast virveln av ord kunde uttrycka mitt tillstånd” och ”ordens klang beskyddade mig”. Som översättare i en maskinfabrik bläddrade hon i ordboken och fann att de stora hydrauliska maskinerna och deras olika delar hade poetiska namn som svanstjärt, svanhals och skruvmutter. Det gällde även trappan där hon satt och åt sin medhavda mat. Den hade ansteg och utsteg, trappkinder och trappögon, ”alltså har trappan ett ansikte”.

Om materialet är av trä eller sten, betong eller järn – varför bygger människorna in sitt eget anlete till och med i de mest skrymmande tingen i världen? Ger dött material namn hämtade från det egna köttet. Personifierar det till kroppsdelar. Blir det kärva arbetet för de tekniska experterna drägligt först när man smugit in ömhet i det?

Maskinernas kalla och hårda material hade förmänskligats genom orden, men också det mjuka bomullstyget i en näsduk. När Herta Müller förde samtal med sin morbror Oskar Pastior för att skriva om hans deportation till ett sovjetiskt arbetsläger, berättade han att han fått en vit batistnäsduk av en gammal rysk kvinna:

Även om jag i årtal har talat rumänska upptäckte jag första gången i samtal med Oskar Pastior: Näsduk heter på rumänska *BATISTA*. Återigen den sinnliga rumänskan som tvingande lätt jagar sina ord direkt in i ens hjärta. Materialet gör ingen omväg, betraktar sig som färdig näsduk, som *BATISTA*. Som om varje näsduk vid varje tillfälle och överallt vore gjord av batist.

Dikotomiernas roll

Näsduken i Herta Müllers berättelse leder oss in på tillvarons dubbla bottnar av materiellt och andligt, av smått och stort, av enskilt och gemensamt, men samtidigt in på motsatser som är förbundna, ting som binder ihop det mest disparata i livet, frihet och tvång, liv och död.

”Jag reagerade på dödsångesten med livshunger”, skriver Herta Müller, och hon ger exempel då hon säger att Oskar Pastiors vita näsduk av batist var ”både hopp och rädsla”. Han hade burit den med sig under fem år i fångenskap och fem år i längtan efter frihet.

Med sin genombrutna rand, sina prydligt sydda stavar och buketter av silkestråd var näsduken en skönhet, som omfamnade och samtidigt sårade tiggaren. En hybrid, å ena sidan en tröst i batist, andra sidan ett måttband med silkesstavar med de vita strecken som på en skala mätte hans förfall.

Då Herta Müller arbetade som översättare i fabriken hittade hon i sitt lexikon även ”det vackra ordet räntetrappa. Det betyder en stegvis höjd räntesats på ett lån. De stigande räntesatserna är för den ene kostnader, för den andre inkomster. När jag skriver det blir det både och, ju mer jag fördjupar mig i texten. [---] Orden blir så övertygande att det levda måste klamra sig fast vid dem för att inte falla sönder.”

I ett annat exempel omtalar Herta Müller att hennes mormor hade två foton av sin son Matz, en glödande nazist, längst bak i en byrålåda. Ett bröllopsfoto och ett dödsfoto.

På bröllopsfotot står en brud i vitt, en hand högre än han, späd och allvarlig, en gipsmadonna. En vigsel soldat och sin egen siste hembygdssoldat. Dödsfotot är stort som en hand, en svart åker, mitt på den ett vitt tygstycke med en liten grå människohög. I det svarta ligger det vita tygstycket, så litet som en barnnäsdud, vars vita fyrkant har en bisarr teckning i mitten. För min mormor hade även detta foto sin hybrid: på den vita näsduken fanns en död nazist, i hennes minne en levande son. Min mormor hade under alla år denna dubbelbild liggande i sin bönbok. Hon bad varje dag. Troligtvis var även hennes böner dubbelbottnade.

Redan i Nya testamentet möter vi dikotomier, till exempel i liknelsen om senapskornet, det minsta av alla frön när man sår det men som blir större än alla örter och får så stora grenar att himlens fåglar kan bo i dess skugga (Mark 4) eller om barnet som är störst i himmelriket (Matt 18). Det är samma lilla senapskorn som blir stort och samma lilla barn.

I juridiska sammanhang brukades av gammalt dikotomier i pregnant form. I domboken för Norra Åsbo härad i Skåne 1680–1681 finner man exempel. När Per Jönsson avhänder sig sin egendom till sin bror och svägerska uppräknas åker, äng, skog och fiskevatten med tillägget: ”högt och lågt, vått och torrt” för att markera att ingenting var undantaget. Nästan stereotyp återkommer denna formulering. När en tolvmannanämnd utsågs för att värdera och taxera en gård i Örahult skulle granskningen innefatta åker och äng, fiskevatten och fågång, mölla och möllefall, ”vått och torrt, högt och lågt, inden och uden alla fyra markeskäl”. Samma formulering förekom i köpebrevet redan under medeltiden. Den 10 november 1375 skänkte drottning Margrete sitt gods i Udby vid Kalundborg till den unge kaniken, sedermera biskopen Peder Jensen Lodehat, med ”agre, graaesland, skove och fiskedamme, vådt og tört, intet undtaget” (Skalk nr 6 1996:20).

Även i religiösa sammanhang möter vi dikotomierna. Vi talar om himmel och helvete, liv och död. I Svenska kyrkans gudstjänst ritual följs syndabekännelsen av avlösning. I vigselritualet talas om äktenskapet som en förbindelse i nöd och lust.

Tingens betydelse

Tingen blir egentligen riktigt viktiga först då orden inte längre får användas. ”När vi förbjuds att använda munnen, försöker vi genom gester, ja till och med genom tingen att hävda oss.” Orden räcker inte alltid till. Ord som uttrycker ömhet fanns inte bland bönderna utan krävde omskrivningar. Herta Müller

visar hur näsduken i stället fyllde en sådan funktion i hennes barndom då hon lämnade hemmet om morgonen för att gå till skolan. ”Kärleken klädde ut sig till en fråga.” ”Har du en näsduk?” Om den berättar hon olika episoder (här i Karin Löfdahls översättning):

Det fanns i min barndom en näsduksbyrålåda. Där låg i två rader bredvid varandra med tre staplar i varje: till vänster herrnäsdukarna för min far och min morfar, till höger damnäsdukarna för min mor och min mormor, i mitten barnnäsdukarna för mig. Byrålådan var vårt familjeporträtt i näsduksformat. Herrnäsdukarna var de största, hade mörka ränder runt kanterna i brunt, grått eller bordeaux. Damnäsdukarna var mindre, deras ränder ljusblå, röda eller gröna. Barnnäsdukarna var de minsta, utan rand men med de vita hörnen bemålade med blommor eller djur. Av alla tre näsdukssorterna fanns det vardagsnäsdukar i den främre och söndagsnäsdukar i den bortre. På söndagarna måste näsdukarna passa till kläderna, även om man inte såg dem. Inget föremål i huset, inte ens vi själva var så viktigt för oss som näsduken. Den användes för snuva, näsblod, skadad hand, armbåge eller knä, för gråt eller att bita i för att undertrycka gråten. En våt, kall näsduk på pannan hjälpte mot huvudvärk. Med fyra knutar i hörnen var den en huvudbeklädning mot sol eller regn. När man ville komma ihåg något gjorde man en knut på näsduken som stöd för minnet. När man bar tunga väskor virade man den om handen. Fladdrande var den en avskedsvinkning när tåget lämnade stationen. – När någon i byn dog därhemma band man genast upp hakan med en näsduk, för att munnen skulle förbli stängd, då likstelheten inträtt. Om en person föll död ned på gatan i staden fanns det alltid någon förbipasserande som täckte över den dödes ansikte med en näsduk – på så sätt blev näsduken den första vilan. [---] [s]om barn måste jag mot min vilja lära mig spela dragspel. Ty i vårt hus fanns det röda dragspel, som hade tillhört den döde soldaten Matz. Dragspelsremmarna var alldeles för långa för mig. För att de inte skulle rutscha ned från axlarna band dragspelsläraren ihop dem med en näsduk på ryggen. Kan man säga, att just de allra minsta föremålen, det må vara trumpet, dragspel eller näsduk, binder ihop det mest disparata i livet. [---] Jag skulle önska att jag kunde uttala en mening till alla dem, som man varje dag i dikturer fråntar sin värdighet – om det så bara är en sats med ordet näsduk. Och om det bara är frågan HAR NI EN NÄSDUK. Kan det förhålla sig så att frågan om näsduken i alla tider inte varit en fråga om näsduken utan om människans akuta ensamhet.

Herta Müller skriver inte näsdukens kulturhistoria, som går tillbaka till Främre Orienten långt före vår tideräkning (Lindström 1959). Hon låter oss i stället möta den som ett välintegrerat plagg i en borgerlig familj i Rumänien i början av 1900-talet och avlockar den dess skilda roller.

De flesta av oss brukar inte längre sådana näsdukar som Herta Müller beskriver utan använder vid behov pappersnäsdukar som vi köper i tiopack för engångsbruk och kastar bort efter användningen. Av den traditionella näsdukens många roller återstår endast den hygieniska. Denna funktion har å andra sidan förstärkts i takt med en ökad kännedom om hur infektioner sprids. Näsduken är inte längre ett synligt dräktattribut utan tillhör handväskans eller rockfickans dolda innehåll i likhet med läppstift, kondomer och vad det kan vara.

De små tingens betydelse

En näsduk hör till de små tingen. En näsduk räknas till accessoarerna. Den är alltså en bisak och inget nödvändigt. Man kan både ha den och mista den. Likväl hävdar Herta Müller att ingenting i huset var så viktigt som näsduken. Förklaringen är, som hon själv visar, dess stora användbarhet. Den behövdes till söndags och vardags livet ut, ja också efter döden. Den gjorde livet behagligare, ibland rent av uthärdligt i svåra stunder. Den gjorde också bäraren prydligare. Dess mjuka tyg smekte ansiktets känsligaste delar när tårarna rann, men befriade också näsan från snor i förkylningstider. Den hade en skyddsfunktion när man skadat sig liksom vid regnväder. Den kunde också fungera som en miniatyrflagga som man kunde hälsa och vifta med. Näsduken illustrerar ”det lillas betydelse i kulturens tjänst”, för att citera en artikelrubrik av etnologen Sigfrid Svensson. Herta Müller gjorde näsduken rentav till föremål för en medialt transmitterad Nobelföreläsning.

Ordningens betydelse

Näsdukarnas placering i byrålådan i Herta Müllers berättelse belyser ordningens betydelse. I och för sig kan näsdukar finnas lite här och var: i affären där vi köper dem eller i hemmet där vi brukar dem, dolda eller synliga: I kostymens fickor, i smutstvännen, i tvättmaskinen, på torkstrecket eller i torktummlaren, på strykbrådan eller i högen av färdigstrukna textilier. Men först i den särskilda byrålådan upptäcker vi att de ingår i ett ordningssystem: små och stora, för män och för kvinnor, för vardags- och söndagsbruk. Näsduklådan blir rent av ett visuellt exempel på den kända tyska principen ”Ordnung muss sein”. Ordningen gör livet överblickbart.

Tillhörighetens betydelse

Näsduken är personlig egendom eller förknippad med en bestämd person. Detta visar monogrammen, som tidigare fanns på de flesta näsdukar men också andra kännetecken som endast de enskilda familjemedlemmarna kände till och som inte minst barnen höll reda på. Näsdukarna förknippades därigenom med enskilda individer lika tydligt som klädesplaggen i garderoben. Inte sällan var de gåvor till en bestämd familjemedlem. Endast undantagsvis kunde de lånas ut till någon annan. ”Har Du en näsduk” var den återkommande frågan till Herta Müller som barn och vi har rätt att betona det personliga tilltalet. Ännu mer personlig var hennes morbror Oskar Pastiors näsduk. Den var en relik av hans mor visar Herta Müllers berättelse. I offentliga sammanhang har näsduken varit till hjälp att dölja den gråt som tidigare flödade ymnigt vid konfirmation men också vid bröllop och begravning. Bruket av näsduken gjorde det för omgivningen möjligt att tolka näsduksbärandens sinnesstämning.

Likaväl som näsduken är en personlig tillhörighet är den kulturbunden. Den speciella snusnäsduken hörde samman med den snusning som innebar att man lade snuset i näsan. Detta var en typiskt manlig konvention och den utövades inte mer eller mindre i det fördolda som när man lägger ett snuspaket i munhålan, utan helt synligt och kanske rent av ostentativt. Snusnäsduken var inte heller vit utan färgglad.

Särskiljande och helhetssyn

Näsdukarna i Herta Müllers berättelse var olika. De skilde sig genom storlek: barnens var små, de vuxnas stora. De skilde sig också genom utseendet: somliga var enfärgade andra hade ränder. Men också ränderna var olika. Näsdukarna hade olika *Sitz im Leben*: somliga var för vardagarna, andra för söndagarna. Näsdukarna var alltså inordnade i övergripande strukturer: ålders- och könsstrukturen liksom i kalenderns växlingar. Men denna olikhet uppmärksammas först vid jämförelsen dem emellan där de ligger i byrålådan. Men samtidigt som Herta Müller särskiljer de olika näsdukarna anlägger hon en helhetssyn. ”Byrålådan var vårt familjeporträtt i näsduksformat”, skriver hon. Delarna blir inte meningsfulla förrän vi relaterat dem till varandra och skapat en helhet.

Minnesfunktionen

Näsduken kan fylla en minnesfunktion både i kortare och längre perspektiv. Genom att slå en knut på näsduken i fickan fungerade den som påminnelse. Var gång man kände knuten erinrade man sig varför man slagit den.

Herta Müller berättar att hennes morbror Oskar Pastior sparade en näsduk i sin väska som en relik av sin mor och tog den sedan efter fem lägerår med sig hem. Också i mindre dramatiska sammanhang kan näsduken få en minnesfunktion. Vid konfirmationen har det under de senaste årtiondena hört till att de kvinnliga konfirmanderna burit psalmboken i en näsduk. Liksom psalmboken fungerade näsduken som ett konfirmationsminne och är tydligt avbildad på konfirmationsfotona. Näsduken blir här mindre en dräktaccessoar än ett smått sakralt attribut. Detsamma kan gälla om brudnäsduken och om näsduken som lades över den dödes ansikte som Herta Müller berättar om.

Men det krävs inte sällan ett tidsspänn för att tingen skall få en minnesfunktion. Det var inte Oskar Pastiors vita näsduk i sig som gjorde den värd att bevaras, utan de minnen som den var impregnerad med. Tingen – om så bara en näsduk – kan hålla minnena vid liv. Och i varje ny dag finns rester av gårdagen med. Herta Müllers berättelser refererar ständigt till en förgången epok, men också till en epok som präglat henne själv. Levnadsödena är i och för sig unika, men de är samtidigt formade av samtiden. Genom dem får tiden ett ansikte.

Materiellt och andligt

Etnologi har ibland definierats som studiet av det konkreta. En näsduk är något högst konkret som kan mätas, vägas, beskrivas, fotograferas och även värderas ekonomiskt. Detta gör den lockande för både etnologer, museologer och handlare. Herta Müller sätter även in den i en kontext eller ett sammanhang som inte bara gör näsduken till ett nummer i ett realregister utan också i en social miljö. Men slutligen ställer hon allt på huvudet genom att ställa frågan ”om näsduken i alla tider inte varit en fråga om näsduken utan om människans akuta ensamhet”. Med akut åsyftar hon uppenbarligen speciella ögonblick i människolivet då näsduken är särskilt behövlig, till exempel då tårarna tränger fram. Man har ju inte alltid lika stort behov av näsduken.

För Herta Müller leder berättelsen om näsduken alltså över från ett materiellt och socialt plan till ett mentalt eller andligt. Därigenom fördjupar hon analysen bara genom ett frågetecken. Ensamheten kunde kanske utbytas mot andra alternativ. Herta Müller säger att Oskar Pastiors ”vita näsduk av batist var både hopp och rädsla”.

I arresten dit Herta Müllers mor förpassades behövdes väl näsduken minst av allt. Men berättelsen visar att den blev ett redskap som höll inte bara smutsen utan också meningslösheten borta och som till slut återupprättade hennes värdighet:

Det verkar tycker jag som om tingen inte känner sin egen materia, gesterna inte känner sina känslor och orden inte den mun som uttalar dem. Men för att försäkra oss om vår egen existens, behöver vi tingen, gesterna och orden. Ju fler ord vi tillåter oss att använda, desto friare är vi ju. När vi förbjuds att använda munnen, försöker vi genom gester, ja till och med genom tingen att hävda oss. De är svårare att tyda, undgår för en tid att bli misstänkta. På så sätt kan de hjälpa oss att omvandla en förnedring till en värdighet.

Det materiella kan således gripa djupt in i det andliga och existentiella. Och det andliga kan bli synligt och tolkningsbart genom att det klär sig i en näsduks materiella dräkt.

Herta Müller tränger genom sin berättelse in i etnologins kärnpunkt: människan själv, hennes storhet och förnedring. Just det som etnologin vill öppna våra ögon för: människan som kulturvarelse, människan i hennes kontext från vaggan till graven. Den ter sig ibland enkel och tydlig. Men den kräver lika ofta eftertanke och reflexion. Den kan just som Herta Müller själv säger vara svår att tolka. Hennes eget hjälpmedel är just berättelsen, att tingen sätts in i en kontext, om den så bara utgörs av en byrålåda.

Verklighet och fiktion

Herta Müller refererar direkt och indirekt till det självupplevda. Det ger hennes berättelse liv och dramatik. Men som författare har hon en frihet att gå utanför verkligheten, att också använda fiktionen. Att smida en berättelse av en spik. Allt är knappast självupplevt och allt har kanske inte heller hänt. Här inträder ett dilemma för etnologen som vill bruka henne som sagesman. Vad är sant och vad är dikt? Näsdukarna litar vi på därför att näsdukar finns och vi har egen erfarenhet av dem. Skildringen av deras plats i byrålådan stämmer också väl med vår uppfattning om den tyska vurmen för ordning och reda. Men brukas näsduken i övrigt som den flygande mattan i Tusen och en natt?

Den historiske forskarens uppgift beskrivs ofta som sanningssökande och med uppdrag att sålla det sanna från det falska. Kan man nyttja Herta Müllers texter med en sådan målsättning? Knappast. Duger de därför inte som berättelse om förhållandena i Ceaușescus Rumänien? Generalisering är ju alltid farligt.

Historiens väv är alltför mångskiftande för att ens kunna beskrivas av en diktare. Herta Müller har inte heller givit sig ut för att vara Ceauşescuperiodens historieskrivare. Hon har klippt ut en liten bit av väven och skildrat den från sin personliga erfarenhet. En annan berättare kunde ha lyft fram annat vid skildringen av samma epok. Ungefär så skulle också en etnolog ha gjort. I själva verket finner man i Herta Müllers produktion också andra berättelser. Sanningsfrågan är inte den viktigaste frågan för etnologen utan sammanhanget eller den logiska konsistensen. Fiktions studeras också av etnologer. De kan ibland tydliggöra verkligheten bättre än en anhopning av historiska fakta. Kanske genom att förenkla, kanske just genom att ställa kontrasterna mot varandra så att verkligheten blir synlig. Etnologens uppgift är därför liksom diktarens att synliggöra. Och han kan därvid hämta lärdom av diktaren i konsten att se och tydliggöra, att tolka och berätta vad han eller hon minns eller drömt, sett eller erfärit.

Litteratur

Dikotomibegreppet diskuteras ur olika synpunkter i den av Fredrik Miegel och Fredrik Schoug utgivna skriften *Dikotomier. Vetenskapsteoretiska reflektioner* (Lund, 1998).
Kjerström Sjölin, Eva, "Samtal med historien", i *Kulturen 2010*.
Lindström, Märta, "Näsduk", i *Kulturen 1959*.

Marie Cronqvist

Försvinnandets arkitektur

Bunkern mellan mentalitet och materialitet

Rädslan har många ögon och kan se underjordiska ting
Miguel de Cervantes, *Don Quijote*

Mot slutet av sommaren 2010 fick begreppet bunkermentalitet en ny innebörd. Då släpptes nämligen nyheten att det var i en kallakrigsbunker i centrala Stockholm som den internationellt omstridda *whistle blower*-organisationen WikiLeaks numera förvarade sina mytomspunna dokument rörande USA:s engagemang i Afghanistan. Internetsajter runt om i världen publicerade bilder från den gamla kärnvapenbunkern Pionen på Södermalm, ursprungligen från andra världskriget men ombyggd på 1970-talet till en atombombssäker civilförsvarsanläggning och sedan 2008 fungerande som serverhall till bredbandsoperatören Bahnhof. På bilderna rörde sig de anställda i en interiör designad av franska arkitekter i slick och postmodern science fiction-stil med fyra inslag – kala bergväggar, jättelika glasrutor, tropiska växter och avancerad datautrustning. I artiklar och bildtexter gjordes explicita kopplingar till de futuristiska miljöer Ken Adam skapade i 1960- och 1970-talens Bondfilmer eller till det kommandorum någonstans långt under Pentagon som designades för Stanley Kubricks kärnvapensatir *Dr Strangelove* 1964.¹

Det fascinerande bildmaterialet från Bahnhof Pionen fick förhållandevis stor spridning på webben. Kanske var det också för att metaforiken var så tydlig: Ett informationsteknologiskt och världspolitiskt sprängstoff fanns mitt inne i centrala Stockholm, och samtidigt helt oåtkomligt djupt nere under Vita Bergen. För även om idén med WikiLeaks var och är offentliggörande och transparens (och även om organisationen lagrar sitt material på servrar över hela världen och inte endast i Stockholm) så var den mediala vinkeln densamma: verksamheten präglas av en bunkermentalitet och en hemlighetskultur. I artiklarna

frambringades bilden av obekväma sanningar som ligger bepannade i mystiskt blinkande dataservrar i ett hermetiskt tillslut, svenskt berggrum. Det hemligaste och viktigaste vi har, det tar vi under jord. Kan det förresten finnas ett säkrare ställe än en fullträffsäker kärnvapenbunker från kalla krigets dagar?

*

Bunkern är en viktig del i det förra seklets historia. Som arkitektonisk form var den knappast ny; mänsklighetens historia är fylld av exempel på hur rädslor drivit individer och grupper att söka skydd i underjorden, i grottor, jordhålor och tunnelsystem. Ändå var det 1900-talets teknologiska framsteg som inledde bunkereran. Det industrialiserade och storskaliga bunkerbyggandet påbörjades i samma stund som kriget ändrade riktning från horisontellt till vertikalt. Första världskrigets jordvägning och skyttegravar ersattes då med andra världskrigets betong och bunkrar. Bombflyget banade väg för möjligheten att föra ett totalt krig och den vardagliga rädslan formades i enlighet med detta. Soldaterna var inte längre ensamma vid fronten – nu befann sig plötsligt alla människor i skottlinjen. Den tidigare så tydliga gränsen mellan civilt och militärt existerade inte längre.²

De från himlen fallande bomberna skapade även det Tom Vanderbilt har kallat en ”försvinnandets arkitektur”.³ Det är en arkitektur som bär vittnesbörd om rädslor och ångest, en arkitektur som inte vill vara arkitektur utan förtvivlat söker utplåna sig själv. Den vill inte uppåt utan nedåt, den strävar inte efter uppmärksamhet utan osynlighet, inte efter ljus utan dunkel. Om kriget är politikens fortsättning med andra medel, så är bunkern därför också ett slags nederlagets arkitektur i vilken mörker, kaos, irrationalitet och ursinne har segrat över besinning, politik, kommunikation och diplomati. Det kompakta mörkret har till sist övervunnit klarhetens dagsljus. Tystnad ersätter dialog.

Det kalla krig som inleddes efter andra världskrigets slut var i denna mening en civilisationens slutpunkt och perioden kom också att bli bunkerbyggandets emblematiske tidsålder. Den som bygger en kärnvapenbunker förväntar sig inget mindre än världens undergång. Han eller hon tror fienden om det allra värsta; inget hopp finns om samtal och försoning. Och det är precis därför som bunkern måste uppmärksammas i både dess mentala och dess materiella skepnader. Den är materiell kultur. En undersökning av underjordisk militär arkitektur kan inte bortse från bunkerns metaforiska dimensioner, medan en kultur- eller mentalitetshistorisk reflektion inte kan bortse från de fysiska objekt, platser eller utrymmen som så påtagligt pockar på vår uppmärksamhet. Om detta påminde

oss Paul Virilio redan på 1970-talet i sin *Bunker Archéologie* som var en kulturteoretisk betraktelse över den så kallade Atlantmuren, som Nazityskland byggde längs med den franska kusten:

My objective was solely archeological. I would hunt these gray forms until they would transmit to me a part of their mystery, a part of the secret a few phrases could sum up: why would these extraordinary constructions, compared to the seaside villas, not be perceived or even recognized? Why this analogy between the funeral archetype and military architecture? Why this insane situation looking out over the ocean? This waiting before the infinite oceanic expanse?⁴

*

Bunkern är alltså samtidigt och ständigt metafor, mentalitet och materialitet. Rädslor bygger konkreta rum, och dessa rum skapar i sin tur känslor av såväl ångest som trygghet. Sitt solida intryck till trots har bunkern därför en ontologisk instabilitet då det är en plats som symboliserar både död och överlevnad. Platsen betvingar döden samtidigt som den ständigt påkallar den. Dubbelheten eller paradoxen ryms i begreppet bunkermentalitet. Enligt engelska Wikipedia är bunkermentalitet ett fenomen som uppstår då en grupp eller en individ, i första hand politiker eller andra ledare, slutar söka ny information eller förändring och börjar se alla utomstående som fiender. Barrikaderingen kan vara fysisk eller psykisk eller bådadera.⁵ Det mest talande exemplet är Hitlers omvärldsbild under hans sista dagar i *der Führerbunker* i Berlin 1945, så ödesmättat porträtterat på film i Oliver Hirschbiegels *Der Untergang* (2004), då paranoian stegrades i takt med klaustrofobin till ett slags psykisk implosion som för rikets ledare endast kunde leda till beslutet att ta liv – sitt eget och andras.⁶ Den plats som skapades för att garantera överlevnad hade förvandlats till ett dödens väntrum.

Hitlers sista 105 dagar med gradvis tilltagande psykos i detta slutna rum kan, menar Luke Bennett, ses som ett slags rotmetafor för hur en särskild linje av bilder av livet i en underjordisk bunker har kommit att utformas under efterkrigstiden. Denna, med Julia Kristevas ord, objekta plats formar en grundanalogi för en hel civilisations kollaps och total degenerering; hotet mot de bunkerboendes liv är egentligen aldrig utifrån kommande, utan ett hot inifrån dem själva. De sista dagarna före Hitlers självmord var han redan död, levande begravd i detta hermetiskt tillslutna rum. Hitler blev ett med bunkern och bunkern kom att symbolisera 1900-talskatastrofen.⁷

En annan linje i representationerna av bunkerlivet, en motsatt bild som snarare

förmedlar styrka och överlevnad, återfinns i det kalla krigets civilförsvarskultur. Denna kultur rymmer väletablerade berättelser om det överdådiga och trygga välfärdssamhälle som skall fortleva även under jord. En extrem variant av det överdådiga finns i USA. Elaine Tyler May hämtar i sin bok *Homeward bound* upp en historia ur *Life Magazine* 1959, då ett smekmånadspar porträtteras strax innan de nedstiger i skyddsrummet på den egna bakgården för två veckors ”unbroken togetherness” och, får man förmoda, barnalstring. På bilden i tidningen poserar paret framför en imponerande samling moderna konsumtionsartiklar som de behöver för ett bekvämt liv i underjorden.⁸

Ännu tydligare blir kanske den optimistiska bilden av välfärdssamhället om man hämtar exempel från det svenska civilförsvarets glansdagar kring 1960. I folkhemmets källarvalv är det aldrig klaustrofobiskt eller mörkt, utan snarare raka motsatsen. Väl nere i underjorden öppnar sig, vilket framträder bland annat i civilförsvarsfilmen *Vi går under jorden – en film om våra skyddsrum* från 1959, ljusa rymder av kollektiv samvaro – caféer, gymnastiksal, konstateljéer och sällskapsrum. Egentligen finns ingen direkt anledning att någonsin gå ovan jord igen eftersom livet kan fortsätta precis som vanligt. Inte bara kärnfamiljen, som i USA, utan hela samhällen med många tusen människor, kan nedstiga för att leva detta liv, oklart dock hur länge.⁹

De två linjer i bunkerbilderna som skisserats ovan kännetecknas, trots sina uppenbara skillnader, båda av behovet att markera en fysisk separation från världen utanför. Kanske rör det sig om ett slags grundläggande bunkerreflex: behovet av att söka skydd, krypa ihop till en boll likt igelkotten eller såsom snigeln in i sitt eget skal. Livet innanför, eller rättare sagt där nere, är en extremt teknologisk miljö snarare än en ”naturlig” sådan. Det präglas av behovet av att räkna och inventera, att bunkra upp mat, vatten och andra förnödenheter – ja, till och med luft. I underjorden är inget av detta av naturen givet utan måste konstrueras.¹⁰ Av detta följer att bunkerlivets A och O måste vara Ansvar och Ordning. Bunkern kan ses som en fysisk manifestation av ett essentialistiskt tänkesätt inom managementteorin; den vill vara en redan färdig struktur, en färdigställd skyddsplats, en överlevnadsmaskin.¹¹ Bunkrar är i denna mening strikt strukturellt organiserade utrymmen, där var sak har sin (ofta minimala) plats, från vattendunkarna och sovbritsen till de små paketen med torra om än näringsrika överlevnadskex. Det är fråga om *compact living* i dess renaste och mest grundläggande form. Väggarna är nära.

*

Bunkern är inte bara metafor och mentalitet, utan också materialitet. Att bunkern symboliserar både död och överlevnad har en högst konkret dimension. På ett ögonblick kan denna skyddande tillflyktsort rent fysiskt förvandlas till en gravkammare, som i exemplet *der Führerbunker*. Och var finns den i dag förresten? Frågan om den exakta punkt i stadslandskapet, någonstans under parken eller parkeringen vid Wilhelmstrasse och Voss-Strasse, där Hitler framlevde sina sista dagar och där han tog sitt liv utöver en stark dragningskraft för dagens besökare i den tyska huvudstaden, inte bara för vördnadsfulla nazianstrukna högerextremister utan också för vanliga historieintresserade turister.¹² Driften att besöka och uppleva fysiska platser för död och terror – det vi kallar *atrocitiy tourism* eller *dark tourism* – må framkalla obekväma känslor av ångest. Och ändå kan dessa terrorns platser vara ett slags andliga monument för vår sekulära tidsålder och behovet av att uppsöka dem följaktligen ytterst en djupt mänsklig impuls. Det autentiska mötet med själva materien är helt enkelt fångslande. I mötet finns plats för lika starka som ambivalenta känslor, där etiskt avståndstagande blandas med något som liknar vördnad eller till och med nostalgi.¹³

Den mörka turismen och dess ständiga påkallande av etiska ställningstaganden i mötet med den konkreta platsen kan också förvrider tidsperspektivet för besökaren. W.G. Sebald satte ord på en sådan förvirring då han vid 1900-talets slut skrev om sitt besök vid Orfordness i Suffolk, där Storbritannien under kalla kriget utförde kärnvapentester: ”Where and in what time I truly was that day at Orfordness I cannot say, even as I write these words.”¹⁴ Sådana konkreta rum representerar en i dag svunnen tid, då det tredje världskriget var nära. De står som symboler för ett krig som aldrig kom, och samtidigt är deras aktualitet evig eftersom det Sebald möttes av var lämningar av honom själv. Ju närmare han kom dessa bunkerruiner, desto starkare såg han att han befann sig mitt i vår egen civilisation efter förintelsen i någon framtida katastrof. Den krympande tiden tycks ha en förmåga att vända på våra perspektiv då vi möts av en arkitektur som inte bara är skapad för världens undergång, utan som illustrerar undergångens efterbörd. Gränserna mellan i dag, i går och i morgon blir plötsligt suddiga.

I bunkern står allting still, så även tiden. Men hur skall vi då tolka Pionen och den uppenbara estetiseringen av bunkermiljön som där frodas? Denna bunker är inte bara en lämning eller en ruin av en industriell epok – det är också en omgjord plats, tillskriven ny mening, förädlad med hjälp av några av 2000-talets smartaste designers för att skapa den exakt rätta doseringen av spänning och atmosfär som är konsistent med en sådan organisation som WikiLeaks. Här finns ingen arkitektonisk undran à la Virilio, ingen smärta av förintelse och undergång à la Sebald. De mentala processer som sätts i rörelse av Pionen är

förmodligen snarlika de som föreligger i mötet med en nedlagd industri. En särskild lockelse ligger i den övergivna industrimiljön, något som inte sällan leder till en estetisering av fabriakens förfall. Miljöerna blir, skriver Robert Willim, delar av ”ett känslofyllt landskap där fabriekerna kan fungera som materiella illustrationer till berättelser om 1900-talets industrisamhälle”. Men ur detta kan också något nytt uppstå. Fabriekerna startas upp på nytt, fast i andra former, i vilka de är både ruiner och något helt annat. Hela denna process av nostalgi och pånyttfödelse kallar Willim för *industrial cool*.¹⁵

Till skillnad från det industriella kulturarvet är emellertid det militära kulturarvet ett dolt kulturarv. ”Ingen vanlig människa såg när försvarsverken byggdes och ingen har lagt märke till att de flesta nu har försvunnit och plomberats igen”, som Pär Strömberg skriver i en artikel om skapandet av det ”coola kalla kriget” och vad han benämner ”funky bunkers”.¹⁶ Men trots allt är det ombyggda kärnvapenskyddsrummet Pionen i Stockholm bara ett av många exempel på ett dödens väntrum från mitten av det förra seklet som laddats med nya betydelser i dagens postmoderna nätverksamhälle. Och just denna plats är intressant eftersom den *inte* har blivit ett museum för bevarande av kulturarvet. Här tillåts i stället själva materialiteten förändras. Det handlar om det mest beständigas metamorfoser. Det handlar om ”The Swedish data centre with a bunker mentality”.¹⁷

Noter

- 1 ”Stockholm Cold War Bunker. The place where Wikileaks hides the dark secrets”, *Choices* (blogg); ”WikiLeaks: James Bond style nuclear bunker hosts server in Stockholm”, *The Telegraph*; ”Pentagon-papirer sikret i atom-bunker”, *VG Nett*.
- 2 Ian Patterson, *Guernica and total war*, 2007; Yuki Tanaka & Marilyn B. Young, *Bombing civilians. A twentieth-century history*, 2009; Sven Lindqvist, *Nu dog du. Bombernas århundrade*, 1999; Joanna Bourke, *Fear. A cultural history*, 2006; Marc Buggeln & Inge Marszolek, ”Der Bunker”, i Geisthövel & Knoch, red., *Orte der Moderne. Erfahrungswelten des 19. und 20. Jahrhunderts*, 2005.
- 3 Tom Vanderbilt, *Survival city. Adventures among the ruins of atomic America*, 2002.
- 4 Paul Virilio, *Bunker archaeology*, 2010 (*Bunker archéologie*, 1975).
- 5 http://en.wikipedia.org/wiki/Bunker_mentality.
- 6 *Der Untergang* (Oliver Hirschbiegel, 2004): Se även Joachim Fest, *Der Untergang. Hitler und das Ende der dritten Reiches*, 2002; Traudl Junge m.fl., *Bis zur letzten Stunde. Hitlers Sekretärin erzählt ihr Leben*, 2002.
- 7 Luke Bennett, ”The Bunker. Metaphor, materiality and management”, i *Culture & Organization*, 2011:2, s. 160f.; Julia Kristeva, *Powers of horror. An essay on abjection*, New York 1982.
- 8 Elaine Tyler May, *Homeward bound. American families in the cold war era*, 1999, s. ix.
- 9 Marie Cronqvist, ”Vi går under jorden. Kalla kriget möter folkhemmet i svensk civilförsvarsfilm”, i Jönsson & Hedling, red., *Välfärdsbilder. Svensk film utanför biografen*, 2008.

- 10 Rosalind Williams, *Notes on the underground. An essay on technology, society, and the imagination*, 2008.
- 11 Luke Bennett, "The Bunker. Metaphor, materiality and management", i *Culture & Organization*, 2011:2.
- 12 Brian Ladd, *The ghosts of Berlin. Confronting German history in the urban landscape*, 1997, s. 127ff.
- 13 Patrick Finney, "Finding the Führer Bunker", *Rethinking History*, 2007:2; Mats Burström, *Samtidsarkeologi. En introduktion*, 2009; John Lennon & Malcolm Foley, *Dark tourism. The attraction of death and disaster*, 2000.
- 14 W. G. Sebald, *The rings of Saturn*, 1998, s. 233. Se även Peter Handberg, *Udergångens skuggor. Missiler och möten*, 2007.
- 15 Tim Edensor, *Industrial ruins. Space, aesthetics and materiality*, 2005; Robert Willim, *Industrial cool. Om postindustriella fabriker*, 2008, citat s. 6.
- 16 Per Strömberg, "Funky bunkers. Konsten att göra kalla kriget cool" i Andreas Linderoth, red., *Kriget som aldrig kom. 12 forskare om kalla kriget*, 2010. Se även Marie Cronqvist, "Kalla krigets kulturarv", i *Populär historia* 2006:10.
- 17 Peter Judge, "The Swedish Data Centre with a bunker mentality" (<http://www.zdnet.co.uk/news/servers/2008/12/05/the-swedish-datacentre-with-a-bunker-mentality-39571813/>) (2011-05-26)

Litteratur

- Bennett, Luke (2011) "The Bunker. Metaphor, materiality and management", i *Culture & Organization*, 17:2, 155–173.
- Bourke, Joanna (2006) *Fear. A cultural history*, London.
- Buggeln, Marc, & Marszolek, Inge (2005) "Der Bunker", i Geithövel & Knoch, red., *Orte der Moderne. Erfahrungswelten des 19. und 20. Jahrhunderts*, Frankfurt & New York.
- Burström, Mats (2009) *Samtidsarkeologi. En introduktion*, Lund.
- Cronqvist, Marie (2009) "En grå koloss. Några bunkerarkeologiska observationer kring ett stycke föränderlig tysk betong", i Askander, red., *Förgängligheter. Åtta essäer*, Lund.
- Cronqvist, Marie (2006) "Kalla krigets kulturarv", i *Populär historia*, 2006:10.
- Cronqvist, Marie (2008) "Vi går under jorden. Kalla kriget möter folkhemmet i svensk civilförsvarsfilm", i Jönsson & Hedling, red., *Välfärdsbilder. Svensk film utanför biografen*, Stockholm.
- Der Untergang* (2004) reg. Oliver Hirschbiegel.
- Edensor, Tim (2005) *Industrial ruins. Space, aesthetics and materiality*, Oxford.
- Fest, Joachim (2004) *Der Untergang. Hitler und das Ende der dritten Reiches*, Berlin.
- Finney, Patrick (2007) "Finding the Führer Bunker", *Rethinking History*, 2007:2.
- Gane, M. (1999) "Paul Virilio's bunker theorizing", *Theory, Culture & Society*, 1999:16.
- Handberg, Peter (2007) *Udergångens skuggor. Missiler och möten*, Stockholm.
- Junge, Traudl (2002) *Bis zur letzten Stunde. Hitlers Sekretärin erzählt ihr Leben*, München.
- Kristeva, Julia (1982) *Powers of horror. An essay on abjection*, New York.
- Ladd, Brian (1997) *The ghosts of Berlin. Confronting German history in the urban landscape*, Chicago.
- Lennon, John, & Foley, Malcolm (2000) *Dark tourism. The attraction of death and disaster*, London.
- Lindqvist, Sven (1999) *Nu dog du. Bombernas århundrade*, Stockholm.

- Ladd, Brian (1998) *The ghosts of Berlin. Confronting German history in the urban landscape*, London.
- May, Elaine Tyler (1999) *Homeward bound. American families in the cold war era*, New York.
- Patterson, Ian (2007) *Guernica and total war*, Cambridge, Mass.
- Sebald, W. G. (1998) *The rings of Saturn*, New York.
- Strömberg, Per (2010) "Funky bunkers. Konsten att göra kalla kriget cool", i Andreas Linderoth, red., *Kriget som aldrig kom. 12 forskare om kalla kriget*, Karlskrona.
- Tanaka, Yuki, & Young, Marilyn B. (2009) *Bombing civilians. A twentieth-century history*, New York.
- Vanderbilt, Tom (2002) *Survival city. Adventures among the ruins of atomic America*, New York.
- Virilio, Paul (2010) *Bunker archaeology*, New York (1975).
- Williams, Rosalind (2008) *Notes on the underground. An essay on technology, society, and the imagination*, Cambridge Mass.
- Willim, Robert (2008) *Industrial cool. Om postindustriella fabriker*, Lund.

Internet

- http://en.wikipedia.org/wiki/Bunker_mentality (2011-05-26).
- Peter Judge, "The Swedish Data Centre with a bunker mentality" (<http://www.zdnet.co.uk/news/servers/2008/12/05/the-swedish-datacentre-with-a-bunker-mentality-39571813/>) (2011-05-26).
- "Stockholm Cold War Bunker. The place where Wikileaks hides the dark secrets" (<http://www.choices.co.uk/blog/stockholm-cold-war-bunker-the-place-where-wikileaks-hides-the-dark-secrets-5032>) (2011-05-26).
- "Inside nuclear bunker of Wikileaks in Stockholm" (<http://society.ezinemark.com/inside-nuclear-bunker-of-wikileaks-in-stockholm-77367f8e6beb.html>) (2011-05-26).
- "Pentagon-papirer sikret i atom-bunker" (<http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=10018210>) (2011-05-26).
- "WikiLeaks: James Bond style nuclear bunker hosts server in Stockholm" (<http://www.telegraph.co.uk/news/picturegalleries/worldnews/8193934/WikiLeaks-James-Bond-style-nuclear-bunker-hosts-servers-in-Stockholm.html>) (2011-05-26).

Arthur Holmer

Formosanska språk, relativisering och språktypologi¹

Taiwan är idag bekant i omvärlden av ett antal olika anledningar, varav de flesta har att göra med ekonomi eller högteknologisk tillverkningsindustri. Det som inte är lika känt är att Taiwan även är ett språkvetenskapligt museum, där man kan finna grammatiska fenomen som är okända eller ganska sällsynta på annat håll. Denna artikel är tänkt att belysa ett av dessa fenomen, som rör bisatsstruktur, och skissa på en möjlig förklaring.

De formosanska språken

Av Taiwans drygt 23 miljoner invånare är majoriteten etniska kineser, antingen ättlingar till invandrare från de kinesiska provinserna Fujian och Guangdong som flyttat över under de senaste 500 åren, eller flyktingar som tagit sig över från Kina i samband med den kinesiska revolutionen 1949. Beroende på var i Kina de hade sin ursprungliga hemvist innan de kom till Taiwan talar de olika varianter av kinesiska, som är så olika sinsemellan att man brukar betrakta dem som separata språk (till exempel hokkien, hakka och mandarin), även om folken i sig också delar ett gemensamt kulturarv som etniska kineser (*hàn*-folket). Men det är inte dessa folkslag som är temat för denna artikel.

Utöver de etniska kineserna finns det nämligen i Taiwan även en knapp halv miljon människor som tillhör andra folkslag: dessa är de olika urinvånarfolken, som huvudsakligen bor i de bergiga östra delarna av landet, och som talar språk som tillhör den austronesiska språkfamiljen, en familj som inte uppvisar någon som helst släktskap med kinesiskan. Urinvånarna i Taiwan (som brukar kallas för *formosaner*, för att skilja dem från den etniskt kinesiska befolkningen i Taiwan, som brukar betecknas som *taiwaneser*) har i stället sina närmaste släktingar i Filippinerna och Indonesien.

Den austronesiska språkfamiljen är en av de språkfamiljer i världen som har den största geografiska utbredningen: austronesiska språk finns representerade från Madagaskar i väster till Påskön i öster, från Hawaii i norr till Nya Zeeland i söder. Anledningen till denna stora geografiska utbredning är att de austronesiska folken sedan länge varit mycket skickliga sjöfarare: i synnerhet framstår de polynesiska sjöfararnas bedrifter, som befolkade nästan samtliga öar i Stilla Havet med enbart himlen som sjökarta, som legendariska.

I den austronesiska språkfamiljens historia och utveckling intar Taiwan en speciell plats. Enligt nyare rön om de austronesiska språkens inbördes gruppering (Blust 1977) kan man identifiera fyra primära undergrupper av austronesiska språk, och av dessa talas tre enbart i Taiwan: de atayaliska språken i norra Taiwan, de tsouiska språken i ett litet område i centrala Taiwan, och de paiwanska språken i resten av östra Taiwan. Det innebär i klartext att samtliga austronesiska språk som talas utanför Taiwan är närmare besläktade med varandra än de som talas i Taiwan. Vissa analyser av släktskapsrelationer mellan austronesiska språk går ännu längre, och talar om tio primära undergrupper av austronesiska (Blust 1999), varav nio talas bara i Taiwan.

Detta är särskilt anmärkningsvärt eftersom det i Taiwan bara finns ett femtontal olika urinvånarspråk, vilket gör att de flesta av dessa möjligtvis vart och ett bildar primära undergrupper av språkfamiljen. Vilken modell vi än väljer, förefaller det klart att språken som talas av urinvånarna i Taiwan representerar förgreningar på en mycket hög nivå inom de austronesiska språken. Beteckningen formosanska språk refererar alltså inte till en särskild undergrupp av austronesiska språk, utan är en geografisk samlingsterm för en grupp avlägset besläktade språk som talas i samma område. Detta innebär för övrigt att Taiwan måste betraktas som de austronesiska folkens urhem (det är intressant att notera att det i Taiwans inland finns språk som saknar ett ord för ”hav” – inte det som förväntas av sjöfararfolk).

En av följderna blir att egenskaper hos språken i Taiwan med stor sannolikhet kan hänföras till språkfamiljen som helhet. Likheter mellan formosanska språk kan bero på två olika faktorer: arv från det austronesiska urspråket, eller areal påverkan (det vill sägas inbördes påverkan från språk som talas nära varandra rent geografiskt). På en ö av Taiwans storlek är det naturligtvis svårt att svära sig fri från areal påverkan. Samtidigt visar det sig att de språkliga egenskaperna som kännetecknar formosanska språk ofta visar spår i några andra austronesiska språk utanför Taiwan, vilket snarare tyder på att det verkligen rör sig om arv från ett gemensamt austronesiskt urspråk. I avsnitten som följer skall vi belysa några av dessa språkliga egenskaper. För att kunna göra detta måste

vi dock först göra en exkurs i en gren av allmän språktypologi, nämligen den som rör ordföljd.

Ordföljder

Sedan Greenberg (1966) har det varit brukligt att klassificera språk enligt grundföljd, det vill säga i vilken ordning som de grundläggande satsdelarna subjekt, predikat och objekt normalt förekommer i en neutral påståendesats. Dessa tre element, förkortade S, V² och O, kan logiskt sett förekomma i sex olika kombinationer, och alla sex kombinationerna finns som grundläggande normalordföljd i något av världens språk, även om vissa är betydligt ovanligare än andra: OSV finns som grundläggande ordföljd i bara en handfull språk, varav de flesta i Amazonasregionen, medan SVO (som i svenska) och SOV (som i japanska) tillsammans står för nästan 90 procent av världens språk, cirka 3 000 språk vardera. De flesta formosanska språk uppvisar antingen VSO (1a) eller VOS (1b, c).

1 a.	mabaliv	ca	uva'az	is	haqil	<i>bunun</i>
	köpa	NOM	barn	OBL	bok	
	'Barnet ska köpa böcker.'					
b.	Mnekan		bunga	ka	Pawan.	<i>seediq</i>
	åt		sötpotatis	NOM	Pawan	
	'Pawan åt sötpotatis.'					
c.	mhíno	no	tamaku	'e	mamameói	<i>tsou</i>
	köpa	GEN	tobak	NOM	gubbe	
	'Gubbarna köper tobak.'					

VSO är inte så ovanligt: kanske tio procent av språken i världen har denna ordföljd, bland andra iriska och standardarabiska. VOS är mycket ovanligare och brukar uppskattas till cirka en procent av världens språk. En del av ordföljdsvariationen i formosanska språk antyder att VOS nog är den ursprungliga ordföljden bland dessa språk, och följaktligen bland austronesiska språk i allmänhet.

Ordföljdstypologi går dock längre. En av upptäckterna som gjordes av Greenberg var följande: vet man vilken ordföljd som språket har, kan man ofta med ganska god säkerhet gissa sig till andra egenskaper hos språket. Säkrast är kontrasten mellan prepositioner (2a) och postpositioner (2b).

- 2 a. etxe barruan
hus inne.i
'inne i huset' *baskiska*
- b. anns an taigh
i DET hus
'i huset' *skotsk gaeliska*

Om ett språk har någon av basordföljderna SVO eller VSO, så har det med stor sannolikhet prepositioner (som på svenska). Denna korrelation gäller i allra högsta grad VSO, där det är endast något enskilda språk som har postpositioner (det mest kända exemplet är Amazonasspråket guajajara), men gäller även i något mindre grad för SVO-språk, även om det är lättare att finna undantag för dessa (finska är ett SVO-språk som har postpositioner). Detta illustreras i 3a, b.

- 3 a. Isä juo kahvia.
far dricker kaffe
'Far dricker kaffe.'
- b. tytö-n kanssa
flicka-GEN med
'med flickan'

Om ett språk å andra sidan har basordföljden SOV, så har det med allra största sannolikhet postpositioner (4a). Även här finns det några få språk som är mot-exempel, bland andra persiska och kurdiska (4b, c).³

- 4 a. Taroo-wa sake-o Tokyo-de nonda.
Taroo-TOP vin-OBJ Tokyo-i drack
'Taro drack vin i Tokyo.'
- b. Azad u Narmîn lagal Ali hat-in.
Azad och Narmin med Ali kom-3.PL
'Azad och Narmin kom med Ali.'
- c. min kitêbêk-im bo Narmîn kirî
jag bok.en-IS för Narmin köpte
'Jag köpte en bok åt Narmin.'

Även om dessa ordföljdsgeneraliseringar, som Greenberg (kanske aningen optimistiskt) beskrev som språkliga universalier, inte är fria från undantag, så är de i varje fall mycket starka statistiska tendenser, och mycket forskning har under efterföljande år ägnats åt att försöka förklara dem (jämför Dryer 1992, Hawkins 1990, 1994, 2004).

Ofta är inte korrelationerna symmetriska, utan vissa typer av fenomen kan vara dominanta, det vill säga vanliga i alla typer av språk, oavsett vilken basordföljd de har. Detta kan illustreras med en tabell, något anpassad efter data i *World Atlas of Language Structures*⁴ som här representerar ett urval av cirka 1 000 språk. Av enkelhetsskäl har vi abstraherat bort subjektets position och tittar bara på ordningen mellan verb och objekt (de flesta typologiska korrelationerna följer ändå av just denna parameter). Denna ordning jämförs sedan med ordningen mellan nomen och adjektiv, det vill säga om vi säger *röd bil* (ADJ-N) eller *bil röd* (N-ADJ).

Tabell 1. Korrelation mellan VO och N-ADJ

	ADJ-N	N-ADJ
VO	101	405
OV	201	287

Det som tabellen visar är att det finns en enkelriktad korrelation mellan VO och N-ADJ: om ett språk är VO, så kommer det med 80 procents sannolikhet att även vara N-ADJ (svenska, engelska och tyska är alltså undantag härvidlag). Om det däremot har OV som basordföljd, så gäller det inte en motsvarande dominans för ADJ-N, utan faktum är att det vanligaste även här är N-ADJ, även om tendensen inte är särskilt stark och i viss mån beror på vilka språk som ingår i urvalsgruppen. Med andra ord är N-ADJ en dominant ordföljd som är överrepresenterad i alla språktyper, men vars distribution kan påverkas i mindre grad av basordföljden (OV motverkar det, medan VO förstärker det).

Ett annat viktigt exempel rör relativsatser. Även här finns det möjlig variation i ordföljd: i vissa språk, som till exempel svenska (5a) och spanska (5b), kommer relativsatsen efter substantivet som det beskriver (N-REL), medan i andra språk kommer relativsatsen före substantivet, som i japanska (5c) och baskiska (5d), en ordning som hädanefter beskrivs som REL-N.

- 5 a. mannen som drack vin
- b. el   hombre   que   bebió   vino
 DET   man   REL   drack   vin
 'mannen som drack vin'
- c. sake-o   nonda   hito
 vin-OBJ   drack   person
 'personen som drack vin'
- d. ardoa   edan   du-en   gizona
 vin   dricka   har-REL   man
 'mannen som har druckit vin'

Även här finns det en stark korrelation mellan basordföljd och relativsatsordföljd, kopplad med en dominans för N-REL-ordföljd. Detta framgår tydligt av Tabell 2, också från World Atlas of Language Structures.

Tabell 2. Korrelation mellan VO och N-REL

	N-REL	REL-N
VO	370	5
OV	95	111

Först och främst ser vi att VO-ordföljd korrelerar mycket starkt med N-REL: ett språk som har VO-ordföljd kommer med 98 procents sannolikhet att också uppvisa N-REL. Det finns bara en handfull språk i världen som bryter mot denna tendens. I gengäld ser vi på OV-språken att N-REL också är dominant: visserligen finns det bland OV-språken något fler fall av REL-N än av N-REL, men skillnaden är inte särskilt markant. Om ett språk har OV-ordföljd är således REL-N och N-REL ungefär lika sannolika.

Det intressanta för vårt vidkommande är dock de fem språk som kombinerar VO och REL-N. Av dessa är tre (mandarin, kantonesiska och hakka) sådana som ibland brukar betraktas som olika dialekter av kinesiska, medan en (bai) är en mycket nära släkting till kinesiskan.⁵ Litet grovt räknat skulle man då kunna säga att fyra av dessa fem språk eventuellt delar denna egenskap på basis av ett

gemensamt kinesiskt arv. Dessutom uppvisar kinesiska även andra egenskaper som snarare påminner om SOV-språk (bland annat vissa postpositioner), varför kinesiskans beteende inte är så överraskande, särskilt med tanke på att de flesta av kinesiskans släktingar (de tibetoburmanska språken) just är SOV.

Formosansk relativisering

Det femte språket som framstår som undantag i ovanstående tabell är mer överraskande. Det språket heter amis och är ett av de formosanska språken. Amis har ordföljd VSO, vilket typologiskt snarast brukar bete sig som en motsats till SOV-språk. Desto intressantare blir det när man konstaterar att amis inte är ensamt i denna kategori: andra språk som tillhör samma grupp är bland annat tsou (VOS) och bunun (VSO), och dessa båda är också formosanska språk. Faktum är att de enda hittills kända språken där verb-initial ordföljd förekommer tillsammans med REL-N (som grundläggande ordföljd) är just formosanska språk.

Här skulle det kanske ligga nära till hands att anta att det kan röra sig om påverkan från kinesiska, som ju är majoritetsspråk i Taiwan. Det finns dock ett antal faktorer som antyder att det inte är detta som är anledningen.

För det första är REL-N belagt som möjlig ordföljd även i austronesiska språk utanför Taiwan, till exempel tagalog på Filippinerna (Aldridge 2004). På tagalog är såväl N-REL som REL-N möjliga, även om N-REL är vanligare. Faktum är att även formosanska språk som amis, tsou och bunun tillåter båda ordföljderna, men här är det REL-N som i stället är vanligare.⁶ Detta visar att ursprungen till förekomsten av REL-N i dessa språk gissningsvis är att söka i de austronesiska språkens historia, inte i moderna lån.

För det andra finns det ingen korrelation mellan förekomsten av REL-N och kontakt med kinesiska: vissa formosanska språk (exempelvis saiyat och pazeh) har haft en lång historia av ömsesidiga kontakter med den etniskt kinesiska majoritetsbefolkningen, medan andra (till exempel atayal, seediq och tsou) har haft förhållandevis litet kontakt med dessa. REL-N är inte mindre vanligt förekommande i de sistnämnda språken (även om dess användning skiljer sig något mellan språken, vilket vi kommer att se).

För det tredje är REL-N inte ett drag som ligger nära till hands att låna in från ett annat språk – det är underrepresenterat överlag i världens språk, till och med hos SOV-språk, och det finns tydliga funktionella anledningar till detta.⁷ Med andra ord är REL-N nog det sista draget som ett språk skulle kunna tänkas låna in utifrån, i synnerhet om man i övrigt har ordföljd med verbet först.

Däremot har en del språk som har haft mycket nära kontakter med kinesiska (till exempel saisyat och pazeh) lånat in SVO (vilket inte alls är förvånande, eftersom det finns motsvarande funktionella fördelar med SVO). Förekomsten av SVO verkar vara direkt kopplad till graden av kontakt med kinesiska. Detta visar att formosanska mycket väl kan låna särdrag av andra språk, men när de gör det, så är det SVO de lånar, inte REL-N.

Av denna anledning blir det en typologiskt intressant fråga att undersöka relativsatser i formosanska språk för att förklara varför just dessa betar sig så annorlunda jämfört med de generella mönstren i världens språk.

Ett första steg som vi kan ta är att följa Tang (2008) med att anta att formosansk relativisering egentligen inte är relativisering i den vanliga bemärkelsen, utan snarare någon sorts appositionskonstruktion. (Överfört till svenska skulle det motsvara att ersätta *Jag såg kvinnan som köpte boken* med *Jag såg kvinnan, hon som köpte boken*).

Det finns viss evidens inom de berörda språken för att det faktiskt är detta som händer: normalt skulle man förvänta sig att en sådan appositionskonstruktion involverar två nominalfraser (*kvinnan* och *hon som köpte boken*), och var och en borde följaktligen ha sin egen bestämda artikel, sina egna kasusmarkörer och annat som hör nominalfraser till. Kontrasten mellan verklig relativisering och apposition syns ganska tydligt i baskiska, som har REL-N ordföljd (6a), men där den till synes omvända ordningen är möjlig om relativsatsen egentligen utgör en egen nominalfras (6b), och detta återspeglas då av att även verbet *dituen* i (6b) bär på sin egen kasusändelse. Dessutom visar (6c) att relativsatsen faktiskt är en självständig nominalfras.

6 a. erosi ditut Itziar-rek idatzi dituen liburu-ak
köpt har.jag.dem Itziar-ERG skrivit har.hon.dem-.REL bok-PL.ABS
'Jag köpte böckerna som Itziar skrev.'

b. erosi ditut liburuak,
köpt har.jag.dem bok-PL.ABS
Itziarrek idatzi dituen-ak
Itziar-ERG skrivit har.hon.dem-.REL-PL.ABS
'Jag köpte böckerna, dem som Itziar skrev.'

c. erosi ditut Itziarrek idatzi dituen-ak
köpt har.jag.dem Itziar-ERG skrivit har.hon.dem-.REL-PL.ABS
'Jag köpte dem som Itziar skrev.'

På samma sätt illustrerar Tang (2008) med data från puyuma att en nominalfras som innehåller en relativsats (eller vilken annan modifierare för den delen) har flera artiklar, en för substantivet, och en för varje modifierare. Exempel 7a skulle sålunda kanske snarare kunna återges på svenska som *några andra, några hundar, några som kan jaga*. Det är också ett faktum att de element som klassas som relativmarkörer i formosanska språk ofta är identiska med någon artikel eller kasuspartikel (illustrerat i exempel 7b med paiwan). Detta skulle kunna fungera som evidens att relativmarkören har ett annat ursprung.⁸

7 a. ɕa ɕuma ɕa suan ɕa saygu   me-|ili'
OBL   andra   OBL   hund   OBL   kan   jaga
'andra hundar som kan jaga' (Tang 2008:938)

b. vine|i   ni   kai   a   kinasengseng   ni   kui   a   kun
köptes   av   Kai   NOM   gjordes   GEN   Kui   REL   kjol
'Kai köpte kjolen som Kui gjorde.' (Tang 2007:73)

Detta förslag löser ett problem: om konstruktionen som vi ser inte är en relativbisats i ordets vanliga betydelse, bör det inte förvåna oss att den inte beter sig som relativsats brukar bete sig. Då är det typologiskt ovanliga med ordföljds-mönstret inte något problem för språktypologin. Samtidigt förklarar detta dock inte ordföljds-mönstret i sig: om det egentligen rör sig som två nominalfraser i apposition, så borde nettoeffekten vara tämligen neutral: denna lösning kan leda till viss flexibilitet i ordföljden, men den borde inte kunna skapa generella mönster som går tvärtemot vad som annars gäller.⁹ Dessutom: Om detta är ett sätt att undkomma språktypologins begränsningar, varför ser vi det inte på annat håll? Är det bara austronesiska språk, och i synnerhet formosanska, som har tillgång till en strategi som gör dem immuna mot ordföljdstypologi?

En princip som verkar gälla just ordföljdsvariation i formosanska bisatser är en generell tendens för REL-N att tillämpas vid restriktiv relativisering, medan N-REL tillämpas vid icke-restriktiv relativisering. Ett illustrativt exempel från amis återges i 8a, b. Exempel 8a är restriktivt, medan 8b är icke-restriktivt.

8 a. maulah   ci   aki   tura
gilla   NOM   Aki   DEM
[[maro'ay   i   fiyaw   nira]   a   fafahiyān]
bo   LNK   bredvid   henne   REL   kvinna
'Aki tycker om kvinnan som bor granne med henne.' (Wu 2000:151)

- b. maulah ci aki tura ci-panay-an
 gilla NOM Aki DEM OBJ-Panay-OBJ
 tura [mao'ay i fiyaw nira]
 DEM bo LNK bredvid henne
 'Aki tycker om Panay, som bor granne med henne.' (Wu 2000:155)

Detta är inte begränsat till formosanska språk: i sinotibetanska språk som kinesiska och tibetanska, som brukar klassas som REL-N-språk, så finns även möjligheten att använda N-REL-ordföljd om man avser en icke-restriktiv tolkning. Exempel 9a från De Lancey (1999:244) illustrerar detta för tibetanska, medan 9b visar samma fenomen för kinesiska.

- 9 a. mgokhrid de sngon-la bod-la rgyami ma-yong gong-la
 hövding DET förr-LOC Tibet-LOC kines NEG-komma före-LOC
 sprangpo [slong-kag 'gro-mkan] de'dra yin-pa red
 tiggare att.tigga gående så var
 'Innan kineserna kom hade hövdingen varit tiggare, en som går runt och tigger.'
- b. you hen duo ren [hai bu zhi-dao]
 finnas mycket många person än NEG veta
 'Det finns många som fortfarande inte vet.'

Det finns alltså vissa tydliga paralleller mellan den formosanska datan och datan i kinesiska och tibetanska, men samtidigt bör vi komma ihåg att tibetanska är ett SOV-språk, och kinesiska ett SVO-språk som uppvisar ganska många andra drag som påminner om SOV-språk. Att icke-restriktivitet kan tillåta ett SOV-språk att ibland uppvisa N-REL-ordföljd (som ju ändå är den vanligaste ordföljden för relativkonstruktioner) är en sak, men att samma process inte bara tillåter, utan i vissa fall nästan tvingar fram att VSO-språk och VOS-språk ska uppvisa den relativt ovanliga REL-N-ordningen är betydligt mer förvånande. Det finns alltså fog att misstänka att det kan finnas fler faktorer som orsakar REL-N i formosanska.

Kartlägger vi distributionen av REL-N och N-REL i olika formosanska språk ser vi ändå att den överensstämmer ganska väl med kontrasten mellan restriktiv och icke-restriktiv relativisering. Om det finns variation, så kommer man i varje fall att finna REL-N huvudsakligen vid restriktiv relativisering och N-REL vid icke-restriktiv, inte tvärtom. Därmed inte sagt att det finns ett ett-till-ett-förhållande mellan dessa två dimensioner: i vissa språk kan REL-N användas

för både och, i vissa språk är gränsen tämligen skarp. I språket atayal, som talas i norra Taiwan, är båda konstruktionerna möjliga för båda tolkningarna. Mönstret illustreras i Fig. 1.

		REL-N	N-REL
tsou	RESTR	----->	
amis			<----- ICKE-RESTR
paiwan	RESTR	----->	
puyuma			<----- ICKE-RESTR
bunun	RESTR	----->	
			?ICKE-RESTR
rukai	RESTR	----->	
			?ICKE-RESTR
atayal	RESTR	----->	
		<-----	ICKE-RESTR

Fig. 1. Distribution av REL-N / N-REL och restriktivitet

Det vi ser bekräftar bilden vi har noterat tidigare: att REL-N verkar ha en större distribution än N-REL överlag i de olika språken, och att det finns en korrelation mellan ordföljd och restriktivitet. Det finns dock anledning att titta särskilt nära på språket atayal, där restriktivitet inte verkar spela någon roll. Vid första ögonkastet verkar det vara så att atayal inte ställer upp några som helst begränsningar på ordningen inom relativkonstruktioner, men bilden är mer komplicerad än så. Det finns andra begränsningar i atayal och dess närmaste släktingar, som inte har med restriktivitet att göra, och begränsningar som rör restriktivitet men som nästan gör dessa språk till spegelbilder av övriga formosanska språk.

Atayal tillhör den atayaliska språkfamiljen, som är en egen undergren av austronesiska. De två viktigaste språken i den atayaliska familjen är atayal och seediq. Båda dessa språk kan delas in i ett antal dialekter, som är så pass olika att man med fog kan tala om ett flertal språk. I atayal brukar man åtminstone skilja på squliq och ci'uli som två underspråk, och seediq brukar indelas i tgdya i centrala Taiwan och truku på Taiwans östkust.¹⁰

Att atayal och de atayaliska språken är särskilt liberala när det gäller relativsordföljd är en sanning med modifikation: samtliga tillåter N-REL i samtliga kontexter, så mycket verkar vara klart, men toleransen för REL-N varierar kraftigt mellan dialekter, och, anmärkningsvärt nog, ibland även mellan talare. I vissa dialekter verkar REL-N att vara fullkomligt grammatiskt i alla kontexter. Hos åtminstone vissa talare av tgdaya, är REL-N i princip omöjligt. Men den inressantaste fördelningen finns i en variant av squliq, *Jianshi squliq* (Liu 2005).

I Jianshi squliq kan icke-restriktiva relativsatser uppvisa både REL-N (10a) och N-REL (10b).

10 a. siyon   na?   sayun   qu?   tali?   [Ø   mnaniq   mqu?]
           gillas   av   Sayun   NOM   Tali   har.ätit   orm
           'Sayun gillar Tali, som har ätit ormar.' (Liu 2005:93)

b. siyon   na?   sayun   qu?   [mnaniq   mqu?   Ø]   tali?
           gillas   av   Sayun   NOM   har.ätit   orm   Tali
           'Sayun gillar Tali, som har ätit ormar.' (Liu 2005:93)

Med hänseende på mönstret i Figur 1 skulle vi förmodligen gissa att Jianshi squliq skulle bete sig som vilken annan som helst dialekt av atayal, och tillåta båda ordföljderna för restriktiva relativsatser. Möjligen skulle man annars kunna gissa att restriktiva relativsatser bara skulle kunna uppvisa REL-N ordföljd. Men det som händer i Jianshi squliq är helt oväntat: för restriktiva relativsatser är det bara N-REL som är möjligt, inte REL-N.¹¹

11 a. cyux   m?uyay   qu?   kneril   [ka?   mnihiy   yumin]
           är   hungrig   NOM   kvinna   [REL   slog   Yumin
           'Kvinnan som slog Yumin är hungrig.'   (Liu 2005:93)

b. *?cyux   m?uyay   qu?   [mnihiy   yumin   ka?]   kneril
           är   hungrig   NOM   [slog   Yumin   REL   kvinna
           ('Kvinnan som slog Yumin är hungrig.') (Liu 2005:93)

Det visar att mönstret i Jianshi squliq faktiskt är diametralt omvänt gentemot övriga formosanska språk.¹² Det är en spegelbild av exempelvis paiwan eller puyuma, och detta innebär att förklaringarna som anförts för övriga formosanska språk inte kan tillämpas på Jianshi squliq, och möjligtvis inte på några atayaliska språk alls.

Detta illustreras på ett tydligt sätt i Fig. 2, där vi nu har lagt till Jianshi squliq, där distributionen är omvänd gentemot de andra språken. Vi har också döpt om atayal till Wulai squliq, som är den dialekt som brukar stå som representant för atayal, men som kanske inte är så representativ längre. Hur skall vi tolka fakta i Wulai squliq? Så länge alla andra språk i urvalet hade samma grundmönster, så kunde vi lätt anta att atayal/Wulai squliq i grund och botten också följer detta grundmönster, men bara är mycket liberalt när det gäller ordföljd. Data från Jianshi squliq tyder däremot på att motsatsmönstret också finns, och då är det naturligtast att anta att även Wulai squliq egentligen följer detta sistnämnda mönster i stället (fast det är precis lika liberalt som innan).

		REL-N	N-REL
tsou	RESTR	----->	
amis			<----- ICKE-RESTR
paiwan	RESTR	----->	
puyuma			<----- ICKE-RESTR
bunun	RESTR	----->	
			?ICKE-RESTR
rukai	RESTR	----->	
			?ICKE-RESTR
atayal	RESTR?	<-----	ICKE-RESTR?
(=Wulai squliq)	ICKE-RESTR?	----->	RESTR?
Jianshi squliq	ICKE-RESTR	----->	
			<----- RESTR

Fig. 2. Omtolkad distribution av REL-N / N-REL och restriktivitet

I princip behöver vi alltså två i det närmaste motsatta förklaringar för att fånga det som vid första ögonkastet såg ut att vara en klar bild som täckte en stor mängd data i östasiatiska språk från tibetanska till amis. I det sista avsnittet i denna artikel kommer jag att skissa på en sådan alternativförklaring till datan i Jianshi squliq, som dessutom visar sig tillämpbar som en delförklaring för

fenomen i de andra formosanska språken, och som viktigt nog bygger på interna egenskaper i austronesiska språk i allmänhet och formosanska språk i synnerhet.

Det austronesiska svaret

För att presentera förklaringar måste vi gå tillbaka till vissa egenskaper som brukar antas vara ursprungliga för austronesiska språk. Den första av dessa är ordföljd.

De flesta austronesiska språk har antingen verb-initial ordföljd idag eller uppvisar spår av att ha haft det tidigare. En del stora språk (som till exempel javanesiska och malajiska) har SVO-ordföljd, men dessa talas i ett gammalt historiskt kontaktområde där sådana språk länge använts som handels- och kontaktspråk. De har förlorat de flesta andra egenskaper som är typiska för austronesiska språk, och kan anses vara lika typiska för austronesiska som engelska är för de germanska språken (stort, men inte alls representativt). Dessutom tillhör de en enda undergren av en undergren av austronesiska: om man kartlägger vilka ordföljder som har störst spridning över familjen som helhet, kommer man obönhörligen fram till verb-initial ordföljd (VOS eller VSO).

Att välja mellan dessa två är svårare, eftersom båda är ganska vanliga i familjen, men det finns flera anledningar att anta att det faktiskt är VOS som är det mest grundläggande. Dels är VOS vanligare i mer konservativa delar av familjen (bland andra språken i Taiwan och Filippinerna)¹³, dels känner vi ganska väl till olika inneboende mekanismer i VOS-strukturen som den ser ut i formosanska språk som till exempel seediq, puyuma eller tsou, som lätt kan utvecklas till VSO-ordföljd, och andra som lätt skulle kunna utvecklas till SVO-ordföljd. Det finns inga motsvarande mekanismer i VSO eller SVO som skulle kunna utveckla VOS.¹⁴

Även språk som bunun, som framstår som mycket stränga VSO-språk när det gäller aktiva satser, blir i stället VAS-språk (verb-agent-subjekt) när det gäller passiva satser. Detta illustreras här med data från det formosanska språket bunun.

- 12 a. binaliv is tama ca acu dii
köptes av far NOM hund denna
'Min far köpte den här hunden.'
- b. *binaliv ca acu dii is tama
köptes NOM hund denna av far

I princip kan ordföljdmönstret i austronesiska fångas av två grundregler: agenten skall komma så tidigt som möjligt, och det (nominativa) subjektet skall komma sist.¹⁵ I en aktiv sats (där agent och subjekt är samma referent) uppstår en konflikt som tvingar fram ett val av antingen VSO (om man låter agentens behov gå före) eller VOS (om man låter det nominativa subjektets behov gå före). I passiva satser uppstår inte denna konflikt, och därför är VAS det normala. Summan av denna diskussion är att den austronesiska språkfamiljen kan betraktas som underliggande subjektfinal (VOS/VAS beroende på om satsen är aktiv eller passiv).

Nästa steg rör en egenskap som om möjligt är ännu mer utbredd i austronesiska: subjektorienterad relativisering. Det är ogrammatiskt att relativisera något annat än satsens grammatiska subjekt. Om man vill relativisera på exempelvis ett objekt, så måste man först genomföra en passiveringsoperation som gör objektet till ett derivat subjekt, och först då kan man relativisera på. Med andra ord kan vi inte säga *fisken som mannen gav till barnet*, utan det måste skrivas om som *fisken som gavs till barnet av mannen*. Detta illustreras med data från tagalog (13a, b) och indonesiska (13c, d).

- 13 a. *isda-ng   nagbigay   ang lalake   sa bata   *tagalog*
       fisk-LIG   gav   NOM man   till barn
       ('fisken som mannen gav barnet')
- b. isda-ng   ibinigay ng lalake   sa bata
       fisk-LIG   gavs   av man   till barn
       ('fisken som mannen gav barnet')
       (eg. 'fisken som gavs till barnet av mannen')
- c. *nasi   yang   Ali   makan   *indonesiska*
       ris   REL   Ali   äta
       ('riset som Ali äter')
- d. nasi   yang   di-makan   olèh   Ali
       ris   REL   ätes   av   Ali
       'riset som Ali äter'
       (eg. 'riset som ätes av Ali')

Kombinationen av subjektfinal ordföljd och subjektorienterad relativisering ger oss en mycket tydlig ledtråd att arbeta med. För att illustrera detta, låt oss

undersöka följande exempel från de formosanska språken bunun (14a, b) och tsou (14c, d).

- 14 a. [binaliv is tama-kinak ca acu dii] *bunun*
köptes av far-min NOM hund denna
'Den här hunden köptes av min far.'
- b. [binaliv is tama-kinak a] acu
köptes av far-min REL hund
'hunden som köptes av min far'
- c. i-si ana 'o tactmtt *tsou*
AUX.PF-3s ätas NOM banan
'Bananen blev uppäten.' / 'Hon/han åt bananen.' (anpassat fr. Zeitoun 2000:67)
- d. mo okosi 'o i-si ana ci tactmtt
AUX.AF liten NOM AUX.PF-3s ätas REL banan
'Bananen som hon/han åt är liten.' (Zeitoun 2000:135)

I båda fallen ser vi att den linjära ordningen av orden i huvudsatsen och den linjära ordningen av orden i relativsatsen är identisk. Det enda som skiljer dessa åt är vad som kommer före subjektet: i huvudsatserna (14a, c) är det nominativmarkörerna, *ca* i bunun och *'o* i tsou, medan det i relativsatserna (14b, d) är relativmarkörerna, *a* i bunun och *ci* i tsou.

I vissa språk är dessutom relativmarkören identisk med nominativmarkören. Detta är bland annat fallet i paiwan. Dessa meningar är fullkomligt tvetydiga: de kan antingen vara huvudsatser eller relativsats, och det finns ingenting i dem som kan disambiguera dem (den översättning som anges först är den som anges i den citerade källan, men båda översättningarna är lika möjliga).

- 15 a. [kinasengseng ni kui] a kun
gjordes av Kui REL (/NOM) kjol
'kjolar som gjordes av Kui' / 'Kjolen gjordes av Kui.' (Tang2008:918)
- b. vine|i ni kai a kun
köptes av Kai NOM (/REL) kjol
'Kjolen köptes av Kai.' / 'en kjol som köptes av Kai' (Tang2008:918)

Det är bara i ytterst gynnsamma fall som man kan se sådana tydliga paralleller mellan huvudsatser och relativsatser; för det mesta har det skymts av det faktum att relativmarkören och nominativmarkören inte (eller inte längre) är identiska. Det är alltså inte en synkron beskrivning av situationen i formosanska språk idag, utan en skiss av hur den kan ha uppstått.

Det vi ser här, om denna analys är korrekt, skulle vara själva utvecklingen av relativsatser överhuvudtaget i austronesiska. Enligt denna analys uppstod inte relativisering genom en apposition av substantivet och en nominaliserad sats, utan genom en apposition av en hel huvudsats, där substantivet fungerar som subjekt, till den ursprungliga huvudsatsen.

Appositioner är inte relativsatser. Bland annat kan man inte tala om restriktivitet när det gäller appositioner, utan vi rör oss egentligen med två påståenden som är visserligen pragmatiskt förenade, men semantiskt oberoende. Exempel 16a handlar inte om att begränsa identiteten av den bok som talaren läste, utan att förmedla ytterligare information om den. Detta är typiskt för en icke-restriktiv tolkning. Exempel 16b, å andra sidan, kan tolkas antingen restriktivt eller icke-restriktivt.

16 a. Pelle köpte en bok, jag läste den. (- restriktiv)

b. Jag läste boken som Pelle köpte. (+/- restriktiv)

Om appositioner är snarare icke-restriktiva till sin natur, vad får det för konsekvenser för de olika tolkningarna av REL-N och N-REL? Enligt denna analys är REL-N underliggande en huvudsats, och borde snarare ha att göra med den icke-restriktiva tolkningen, medan N-REL snarare borde vara kopplad till den restriktiva tolkningen. Detta är exakt den fördelning som vi såg i Jianshi sqliq (fast motsatsen till situationen i till exempel tsou, amis eller puyuma).

Hittills har vi alltså presenterat en analys som i praktiken likställer REL-N-satser, i varje fall historiskt, med ett ganska välbeskrivet fenomen som brukar kallas för *internt hövdade* relativsatser. Av utrymmesskäl kan vi inte diskutera fenomenet i detalj här, men det är mycket väl beskrivet och analyserat i Cole (1987).

Ytterligare problem

Analysen förklarar bakgrunden till REL-N-konstruktionen i atayaliska språk som Jianshi sqliq, men lämnar två viktiga frågor obesvarade:

1) Om REL-N är den ursprungliga konstruktionen, varifrån kommer då N-REL?

2) Om REL-N ursprungligen är icke-restriktivt till sin natur, hur kan vi då förklara att REL-N fått en restriktiv tolkning i de flesta formosanska språk?

Dessa frågor skulle kunna tolkas så att vår analys byggt upp en modell där det exceptionella blivit norm, och det normala i gengäld inte längre kan förklaras. Men skenet bedrar: det ”normala” i språktypologiska perspektiv behöver sällan förklaras, eftersom det stöds av så många funktionella och kognitiva faktorer. Detta kommer vi att se tydligt nedan. Båda frågor har tillfredsställande svar, som dessutom rimmar väl med annat vi vet om austronesiska språk.

Den första frågan är egentligen den enklaste att besvara. Om vi antar ett språk med VOS-ordföljd där det genom omanalys av en annan konstruktion uppstår REL-N-relativsatser, så är uppkomsten av N-REL helt förutsägbar: det handlar om att ge efter för det språktypologiska trycket som får N-REL att vara allmänt vanligare än REL-N, och dessutom ett parallellt tryck som strävar efter att harmoniera ordföljder på olika nivåer till varandra. Verb-initial struktur kräver N-REL och kommer, förr eller senare, att få det: i vissa språk kan det dröja längre än i andra, och på de flesta ställen utanför Taiwan och Filippinerna har processen redan slutförts (det finns en del språk i Indonesien som fortfarande har båda ordföljderna, men de flesta har bara N-REL kvar).

När det gäller den andra frågan ser läget inledningsvis lite mer komplicerat ut: det är svårare att föreställa sig ett typologiskt tryck som kan vända tolkningspreferensen för REL-N och N-REL 180 grader, vilket verkar ha skett mellan atayaliska språk och övriga formosanska språk. Men här får vi draghjälp av austronesisk syntax igen.

Vi har beskrivit austronesisk ordföljd som underliggande VOS, men detta är kanske en förenkling om handlar om att anpassa analysen till bekant terminologi. Låt oss börja med att undersöka följande två exempel från seediq: om vi bara tittar på den linjära ordföljden och jämför med de semantiska rollerna, ser vi att 17a har ordföljden VOS, medan exempel 17b har ordföljden SVO.

- 17 a. Mnekan   bunga   (ka)   Pawan.
       åt   sötpotatis   NOM   Pawan
       ’Pawan åt sötpotatis.’
- b. Pawan   (ka)   mnekan   bunga.
       Pawan   NOM   åt   sötpotatis
       ’Det var Pawan som åt sötpotatis.’

Men om vi i stället tar i beaktande hur betydelsen skiljer sig åt mellan de två exemplen, ser vi att 17a säger något om Pawan (nämligen vad han gjorde), medan 17b säger något om den som åt sötpotatis (nämligen vem han var). I båda fallen är det det senare ledet som motsvarar det som är känt sedan tidigare, medan det förra ledet är det som är ny information. Egentligen skulle kanske ordföljden i austronesiska beskrivas, inte i termer av S, V och O, utan snarare i termer av Nytt och Känt, där just austronesisk ordföljd då skulle vara Nytt-Känt, det vill säga i termer av informationsstruktur.

Greenbergs ordföljdstypologi och mycket av den forskning som kommit efter den, i synnerhet inom den generativa Chomskyanska skolan, bygger i hög grad på dikotomin mellan huvud och dependent: har man exempelvis huvudet till vänster i en konstruktion, kommer man att eftersträva att ha det där även i andra konstruktioner. I en relativkonstruktion är substantivet huvudet. I en verbfras är verbet huvudet. Det innebär att VOS är intimt kopplad med N-REL.

Om man i stället antar att ordföljden styrs av informationsstruktur, så blir situationen en annan. Austronesisk ordföljd är Nytt-Känt, enligt våra exempel ovan. I en restriktiv relativsats är det nästan per definition relativsatsen som är ny information, eftersom det är den som överhuvudtaget kan bidra till att identifiera substantivets referens (medan substantivet refererar till en redan känd grupp möjliga referenter). Om den restriktiva relativsatsen ska förenas med ordföljdsriteriet Nytt-Känt, blir resultatet per automatik REL-N, precis det som vi finner i majoriteten formosanska språk.

Följaktligen måste vi anta att formosanska språk utsatts för två konkurrerande typer av typologiskt tryck: på basis av den ordföljd som uppvisas i formosanska språk, finns det en faktor som strävar mot N-REL, nämligen huvud-dependent-dikotomin som försöker få olika nivåer inom satsen att harmoniera i syntaktisk struktur, och en faktor som strävar mot REL-N, åtminstone för restriktiva relativsatser, nämligen informationsstrukturbaserad ordföljd. Om dessa två tillämpas på en konstruktion där REL-N uppstått ur en omanalyserad huvudsats, har vi alla ingredienser som behövs för att få fram den enorma variation som uppvisas i Taiwan.

Sammanfattning

Vi har visat på ett problem för traditionell ordföljdstypologi som uppträder i austronesiska språk, i synnerhet i de austronesiska språkens ursprungshem, Taiwan. Det som har skissats här är ett utkast till en möjlig lösning. Det är inte säkert att det *är* lösningen, eftersom det krävs mycket mer kunskap om lokal

variation inom de olika språken i Taiwan för att kunna hävda det med någorlunda säkerhet. Men lösningsförslaget som anförts täcker den relevanta datan från ett brett spektrum språk i Taiwan som uppvisar en tämligen stor variation, och visar hur olika redan belagda inbördes konkurrerande faktorer kan interagera för att skapa denna variation. Och kanske viktigast av allt: den bygger på kända fakta inom austronesisk syntax och kan, av den anledningen, försöka besvara frågan om varför det var just i austronesiska, och särskilt formosanska, som detta hände.

Noter

- 1 Denna forskning har möjliggjorts av Centrum för kognitiv semiotik på Lunds universitet, projektmedel från Vetenskapsrådet och med finansiellt stöd av Taiwans utbildningsministerium (i form av en Faculty Research Grant for Taiwan Studies). Jag tackar dessa finansiärer för att de bidragit till denna forskning, samtidigt som jag tackar Vetenskapsassocieringen för sin generositet i form av stöd till pågående forskning.
- 2 Av gammal tradition följer man normalt Greenbergs språkbruk och refererar till verb i stället för predikat. Detta ska vi också göra här.
- 3 Exempel från Samvelian (2007).
- 4 Detta verk är en interaktiv typologisk atlas som är utarbetad av Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology i Leipzig. Det är öppet tillgängligt på följande adress: <http://wals.info> och är en guldgruva för typologiskt arbete.
- 5 Exakt hur nära besläktade de är är inte helt säkerställt. Vissa menar att bai är kinesiskans närmaste släkting, andra menar att det är en mera avlägsen släkting som tillhör den tibetoburmanska grenen av sinotibetanska (det vill säga den grenen som inte innehåller kinesiska) men att likheterna beror på historiska kontakter. För en detaljerad genomgång jämför Wiersma (2003). Det hör till saken att tibetoburmanska språk överlag har SOV-ordföljd, och i sådana språk är REL-N-ordningen väntad.
- 6 Skillnaden mellan REL-N och N-REL verkar bestå av att REL-N prototypiskt används för restriktiva relativsatser medan N-REL prototypiskt används för icke-restriktiva relativsatser. På svenska är relativsatser ofta tvetydiga (till exempel *Flickorna som spelade boll blev trötta*), men vi kan med olika tillägg förtydliga viken tolkning som avses: *Flickorna, som ju spelade boll, blev trötta* är en icke-restriktiv relativsats, medan *De flickor som spelade boll blev trötta* är en restriktiv relativsats. Detta är dock inte hela sanningen, eftersom en del överlappning förekommer.
- 7 Detta handlar om att relativisering lämnar en lucka inom relativsatsen: om vi tar exemplet ”*soffan [som Lasse tycker om ligga på _]*” och jämför det med motsvarande huvudsats ”Lasse tycker om att ligga på soffan”, så innebär det i praktiken att relativsatsen bildas genom att det relativiserade ordet (i det här fallet *soffan*) realiseras utanför satsen och motsvarande position inne i satsen blir tom. Sådana luckor är alltid lättare att uppfatta om vi möter det extraherade elementet innan vi möter luckan, eftersom ett synligt extraherat element ger en förvarning om att det kommer att finnas en lucka inom den närmaste satsen (vilket man annars kanske skulle missa). Av samma anledning är det vanligt att frågeord som *vem, vad, varför* och så vidare systematiskt placeras först i satsen (som i svenska) medan det inte finns några kända språk där de systematiskt placeras sist i satsen.

- 8 Samma gäller i och för sig för relativpronomen i tyskan (till exempel *der, die, dem* och så vidare), så det behöver inte vara bevis för att det inte rör sig om vanlig relativisering.
- 9 I baskiska såg vi för övrigt också hur apposition kunde användas för att ändra på ordföljden, men då var det exakt tvärtom, att det ledde till den synbara ordföljden N-REL.
- 10 För mer information om seediq hänvisas till Holmer (1996, 2002).
- 11 För de läsare som inte är bekanta med bruket inom språkvetenskapligt skrivande, kan vi förtydliga att en asterisk (*) före ett exempel visar att detta exempel är ogrammatiskt.
- 12 Här borde vi förtydliga att Jianshi squliq snarare uppför sig som en motsats till den allmänt presenterade bilden av ordföljd i formosanska språk. Det som Liu (2005) framför allt visar är att det fortfarande måste göras mycket mer arbete på att beskriva enskilda dialekter av formosanska språk, eftersom beskrivningar som baserar sig på större språk och populationer lätt kan missa lokala restriktioner som kan ge mer ledtrådar om hur systemen egentligen fungerar. Med andra ord kan det även för andra formosanska språk finnas dialekter som i likhet med Jianshi squliq komplicerar eller kullkastar gängse bilder.
- 13 Överlag är det oftast i Taiwan, och i viss mån Filippinerna, som man kan finna de tydligaste exemplen av fenomen som man brukar anta speglar egenskaper i det austronesiska urspråket, men som det bara finns spår av i andra austronesiska språk (jämför Holmer 2006 för ett annat exempel). Denna distribution beror på att den austronesiska expansionen utgick ifrån Taiwan, gissningsvis genom Filippinerna.
- 14 Mekanismen som utvecklar VOS till VSO är, mycket kort beskrivet, att även VOS-språk tillåter att subjektspronomen klitiserar direkt till verbet, vilket leder till "VSO" om subjektet är ett pronomen. Det enda som krävs för att få VSO överlag är att pronomenmönstret generaliseras över till att även omfatta substantiv. Det är dessutom vanligt att ha en tema-remastruktur med tema före hela satsen, och temat är i stort sett alltid subjektet. Generaliseras detta mönster får vi med automatik SVO. Båda dessa processer är enkelriktade, det finns alltså ingen återvändo till VOS.
- 15 Detta har förklarats mycket tydligt av bland andra Kroeger (1993) och Billings (2005).
- 16 Jag har återgivit som första översättning exakt det som anges i den citerade källan, dvs. ibland med ental, ibland med flertal. I själva verket framgår inte denna numerusdistinktion av ursprungsexemplet.

Litteratur

- Aldridge, Edith. 2004. 'Internally headed relative clauses in Austronesian languages'. *Language and Linguistics* 5.1:99–129.
- Billings, Loren. 2005. "Ordering clitics and postverbal R-expressions in Tagalog. A unified analysis?" Andrew Carnie, Heidi Harley & Sheila Ann Dooley (red.). *Verb first. On the syntax of verb-initial languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Blust, Robert. 1977. "The Proto-Austronesian pronouns and Austronesian subgrouping: A preliminary report". *Working Papers in Linguistics* 9.2 [Honolulu: University of Hawaii at Manoa], 1–15.
- Blust, Robert. 1999. "Subgrouping, circularity and extinction: Some issues in Austronesian comparative linguistics". E. Zeitoun & P. J. K. Li (red.) *Selected papers from the Eighth International Conference on Austronesian Linguistics*. Taipei: Academia Sinica. 31–94
- Cole, Peter. 1987. "The structure of internally headed relative clauses". *NLLT* 5: 277–302
- DeLancey, Scott. 1999. "Relativization in Tibetan". Yogendra Yadava & Warren Glover (red.). *Topics in Nepalese Linguistics*. Kathmandu: Royal Nepal Academy. 231–249.

- Dryer, Matthew S. 1992. "The Greenbergian word order correlations". *Language* 68: 81–138.
- Greenberg, Joseph. 1963. "Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements". Greenberg, Joseph (red.). *Universals of Language*. London: MIT Press, s. 73–113
- Hawkins, J. A. 1990. "A parsing theory of word order universals". *Linguistic Inquiry* 21: 223–262.
- Hawkins, J. A. (1994). *A Performance Theory of Order and Constituency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, J. A. 2004. *Efficiency and complexity in grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmer, Arthur. 1996. *A parametric grammar of Seediq*. Lund: Lund University Press.
- Holmer, Arthur. 2002. "The morphology and syntax of Seediq focus". Fay Wouk & Malcolm Ross (red.). *The Historical and Typological Development of Western Austronesian Voice*. Canberra: ANU: Pacific Linguistics. 333–354.
- Holmer, Arthur. 2006. "Seediq – adverbial heads in a Formosan language". Hans-Martin Gärtner, Paul Law & Joachim Sabel (red.). *Clause structure and adjuncts in Austronesian languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kroeger, Paul. 1993. *Phrase structure and grammatical relations in Tagalog*. Stanford: CSLI
- Liu, Adlay Kun-Long. 2005. "The structure of relative clauses in Jianshi Squiliq Atayal". *Concentric: Studies in Linguistics* 31.2: 89–110.
- Samvelian, Pollet. 2007. "A lexical account of Sorani Kurdish prepositions". Stefan Müller (red.). *Proceedings of the HPSG07 Conference*. Stanford: CSLI
- Tang, Chih-Chen Jane. 2007. "Grammaticalization and head-initial/final: A typological study of modification markers in Formosan nominals". Paper presented at the International Workshop on Relative Clauses, Academia Sinica 2007. *Pre-conference proceedings of the International workshop on relative clauses*. 39–83.
- Tang, Chih-Chen Jane. 2008. "Grammaticalization and head-initial/final: A typological study of modification markers in Formosan nominals". *Language and Linguistics* 9.4: 917–966
- Wiersma, Grace 2003. "Yunnan Bai". Kap. 40 i Thurgood, Graham & Randy La Polla (red.). *The Sino-Tibetan Languages*. London: Routledge. 651–673.
- Wu, Jing-Lan. 2000. *Amei-yu cankao-yufa*. [Reference grammar of Amis]. Taipei: Yuanliou.
- Zeitoun, Elizabeth. 2000. *Zou-yu cankao-yufa*. [Reference grammar of Tsou]. Taipei: Yuanliou.

Alf Nilsson

Det kusliga – det ytterst främmande

I en nyutkommen bok frilägger jag de två utvecklingslinjer som konstituerar den psykiska människan, Homo psychicus.¹ Det nyfödda barnet är utrustat med dels ett antal medfödda *reflexer* (sugreflex, gripreflex etcetera), grunden för den operativa utvecklingslinjen, som under ontogenesen över handlingsoperationerna ytterst landar i de formella kognitiva operationerna (en linje som enbart tangeras i fortsättningen),² dels, om vi följer den amerikanske professorn i psykologi Silvan Tomkins (1911–1991), nio medfödda *affekter*, två positiva, sex negativa samt den neutrala ahedoniska affekten förvåning-övertäckning.³ De två positiva affekterna är förnöjelse-glädje och intresse-upphetsning; de sex negativa fruktan-skräck, vrede-raseri, kval-pina (vilka utgör de ”universella” affekterna) samt ”överlagrings-” eller ”överbyggnadsaffekterna” avsky, avsmak och skam-förödmjukelse. Enligt Tomkins är intresset och skammen de ”förbisedda” affekterna. Skammen betraktar Tomkins som intressets negativa ”baksida”. Det är intresset och skammen som är de viktigaste affektiva bidragen för barnets relations-, föreställnings- och socialisationsutveckling, den andra utvecklingslinjen. Insatt i det evolutionära perspektivet är de också affekterna som bidragit mest till Homos utveckling till Homo sapiens sapiens, Homo psychicus, den både samhälls- och självmedvetna varelse människan är i dag. I avseendet människan som samhällsvarelse ligger den stora brytpunkten endast sisådär 10 000 år tillbaka. Då blev bofasthet, grundad på jordbrukande och boskapsskötsel, det första signumet (stammar som lever jägar-/samlarliv finns fortfarande kvar).

Numera råder ingen tvekan om att Homos ursprung skall härledas till (östra och södra delarna av) Afrika. Först på plats, drygt två miljoner år tillbaka, var Homo habilis. Men det dröjde endast några hundra tusen år innan Homo erectus uppstod, med båda fötterna stadigt på marken och som tog sig fram med tvåfotsgång, bipedalitet (erectus, som också stod för den första utvandringen från Afrika). Man räknar med åtminstone ett tjugotal, numera utplånade, Homoarter innan Homo sapiens sedan knappa 200 000 år tillbaka sakteliga började ta

kommandot över världen. Evolutionens ”Big Bang” inträffade för cirka 50 000 år sedan, med både en teknologisk och en symboliserande förmågas utveckling av dittills inte skådat slag. Då torde språket, innovationernas innovation, blivit till var mans egendom – och den andra stora utvandringen från Afrika tog fart. Den ledde till att människan kom att behärska hela jordklotet med allt (av gott och av ont) det inneburit. I en nyutkommen bok presenterar professor i psykologi Nicholas Humphrey sin teori om att det fenomenella medvetandet är en förnöjelse-glädjens (Humphreys term är *enjoyment*) angelägenhet. Det är förknippat med uppkomsten av ”det förtätade ögonblicket” (*thick time moment*), under vilket alla modaliteter människan är förunnad koordineras för de psykiska processernas fortsatta frammarsch.⁴ Men det fenomenella medvetandet inrymmer samtidigt en bak- och skuggsida – ”det främmande” med en förlängning mot ”det kusliga” hos människan. Mot bakgrund av en kortfattad genomgång av ”det främmandes” intåg och fortgång i barnets ontogenes, riktas fokus i den fortsatta framställningen mot ”det kusliga” som en människans oundvikliga arvedel.⁵

Det första främmande

Vad är ett nyfött människobarn? Jo, det mest sårbara, beroende och i absolut behov av omhändertagande som inget annat levande som föds. Med uppkomsten av däggdjuren (för drygt 200 miljoner år sedan, men vars utveckling tog riktig fart först med dinosauriernas utplåning för ungefär 65–70 miljoner år sedan) inträffade något enastående. Vad var det då som var så enastående? Nu kunde däggdjursmodern, via diandet, omsätta födan med direktleverans till den nyfödda ungen. Det oundgängliga i detta är den direkta kroppsberöringen mellan moder och unge. Med det kom en tillknytning mellan moder och unge att ske. Den kom etologerna att benämna ”prägling”. I människornas värld talar vi i stället om ”anknytning”, en process som behöver åtminstone uppemot åtta månader för att ge en stabil grund för den fortsatta onto- och epigenetiska utvecklingen. Som framgått är det nyfödda barnet utrustat med dels reflexer, dels affekter för att ta sig an världen därute. Finns det då någon tillstymmelse till inre föreställningar (*representations*) hos det nyfödda barnet? Om det vet vi ingenting. Jean Piaget (1896–1980), upphovsmannen till ”den genetiska epistemologin”, föreslår att barnet föds ”amentalt”, alltså utan föreställningar.⁶ Med tanke på den relativt korta graviditetsperioden nio månader (antropologer finns som anser att minst arton, andra minst tjuogoett månader skulle vara rimligt) och därmed barnets prematura födelse, har barnet efter födelsen en hel

del fosterutveckling att ta igen. Kanske Piagets förslag torde ha visst fog för sig? För att gå till kärnfrågan i den här essän: När ser vi tecken på inträdet av ”det första främmande” i spädbarnets liv?

Det finns ett allmängiltigt fenomen som mer eller mindre dramatiskt får genomslag vid omkring åtta månaders ålder. Psykoanalytikern René Spitz var först med att benämna det: ”främlings”- eller ”åttamånadersångest”.⁷ Med den nya kunskapen om människans affektliv är benämningen ”ångest” missvisande. Ångest, med bas i affekten fruktan-skräck är en *emotion* med många ansikten. Tomkins, som jag ser det, träffar rätt med sin benämning ”främlingsskam”. Det normala är åttamånadersbarnet som, vid uppdykandet av främlingens ansikte i barnets synfält, reagerar med ett mer eller mindre uppenbart uttryck av skam: sänkt muskeltonus, nerböjt huvud och sänkt blick. Kan vi vara alldeles säkra på att det handlar om den främmande personens ansikte – och inget annat? Spitz beskriver livfullt hur han kunde ”beröva” barnet på hans/hennes främlingsreaktion: ”Jag närmar mig långsamt och försiktigt barnet med mitt ansikte vänt bort från barnets synfält. Sedan vrider jag långsamt ansiktet fram emot barnet. Och – ingen främlingsreaktion hos barnet.”

Jag tror inte det är alldeles fel att tala om skamreaktionen inför den främmande personens ansikte som spädbarnets första desillusionering i livet. Insatt i det evolutionära perspektivet kom skammen, en affekt av människan i förhållande till människorna, att bli till ett viktigt tillskott med människan som först flock- och senare stamvarelse (10 000 år tillbaka). När stam stod mot stam torde ett inslag i kampen vara att få den andra att förlora ansiktet. Spädbarnsstöld kunde vara ett inslag i kampen mot och förnedrandet av den andra stammen (kannibalism går vid denna tidpunkt inte att utesluta). Samtidigt kunde skammen, som signalaffekten *par preference*, sätta kvalet-pinan på spåret, med spädbarnets gråtskrik som rop på räddaren (omsorgspersonerna) i nöden. Vid denna tidpunkt kan vi med stor sannolikhet hävda att *Homo homini lupus*, människan som människans varg, hade uppstått i världen.

Det går inte att tänka bort att barnet vid det här laget på det inre planet måste ha någon ”föreställningsreferens” för att skilja det främmande från det välbekanta ansiktet. Metaforiskt har jag beskrivit det som att i ögonblicket när främlingens ansikte som ”framsida” dyker upp i barnets synfält, finns det välbekanta ansiktet som en osynlig ”baksida” och inre psykisk/mental referens. Men så fort främlingens ansikte försvinner bort ur barnets synfält, så ”existerar” varken främlingens ansikte eller den osynliga baksidan av det inre välbekanta ansiktet längre för barnet. Hur kan man förklara det här? Jag har sedan tidigt förklarat det med att spädbarnet i den här åldern har utvecklat sin

första elementära föreställningsförmåga – förmågan till ”igenkännings”- eller *rekognitiva* föreställningar.⁸ Den här förmågan förutsätter knappast tillgång till ”det förtätade ögonblicket” (Humphrey) – barnet fungerar enligt den synkrona principen, alltså enligt tidlöshetens princip. Barnets stora upptagenhet är av likheter, en sak som liknar en annan, som liknar en tredje ... Vad gäller olikheter (skillnader) faller de bortom barnets möjligheter: att skilja en olikhet från en annan, från en tredje ... I det här skedet i ontogenesen är barnet hänvisat till att fungera enligt den analoga/synkrona/symmetriska principen. Följer vi Nicholas Humphrey saknar barnet fortfarande tillgång till ”fenomenellt medvetande”. Jag har själv tidigare ägnat en hel bok för att visa på att förmågan till rekognitiva föreställningar rimmar mycket väl med vad Sigmund Freud benämnde ”omedvetna psykiska föreställningar (*Vorstellungen*)”.⁹

Det andra främmande

Jag tar ett snabbt kliv framåt i ontogenesen till barnet som nu är uppemot tre års ålder. Det vi med säkerhet vet är att barnet i den här åldern uppnått förmåga till inre uppväckande, fristående eller *evokativa* föreställningar av sakerna i världen. Bland annat vet vi det genom att barnet nu kan teckna en föreställande figur, allra först den ”klassiska huvudfotingen”, utan att ha någon förlaga i synfältet. Är evokativa föreställningar förunnat något annat djur än människan i världen? Jag har argumenterat för att det torde vara en embryonal och latent resurs hos våra närmaste kusiner schimpanserna – men knappast alls utnyttjad i deras vardagsliv i vilt tillstånd. Den numera världsberömda bonobon Kanzi, primatforskaren Sue Savage-Rumbaugh's skötebarn, torde under sin mångåriga och idoga träning (på människans villkor) och med tanke på hans prestationer ha fått tillgång till och kunnat utnyttja evokationen i sin tjänst.¹⁰

I barnets värld är den här förmågan förknippad med vad jag benämnt ömsom ”emotionell objektkonstans”, ömsom ”moralisk objektkonstans”. (Silvan Tomkins ser de medfödda affekterna som människans grundläggande ”värde-” eller ”moralsystem”.) Freud var först med att sätta namn på det ”drama” som barnet nu befinner sig i med föräldrapersonerna. Genom Sofokles vet vi att Oidipusdramat var känt redan under den grekiska antiken. I Shakespeares dramer, mest uppenbart i Hamlet, kom det att gestaltas gång efter annan.

Den stora omvälvningen i ontogenesen sker på den affektiva/föreställningslinjen. Låt mig spinna vidare på den tidigare utnyttjade metaforen om främlingens ansikte som den affektivt ”negativa och synliga framsidan” – med det välkända (föräldra)ansiktet som inre ”osynlig positiv baksida”. I familjetriaden

är treåringen indragen i att urskilja vad som är föräldrarnas emotionella ”positiva framsida” gentemot deras ”negativa baksida”. I familjedramat såg Freud det som att i inledningen var det föräldern av motsatt kön som fick iklä sig mesta möjliga av positiv emotionell ”framsida”, föräldern av samma kön mesta möjliga av negativ emotionell ”baksida”. I det här ingick att föräldrapersonerna, successivt ut mot invariant förhållande, kom att utrustas med urskiljbara både positiva och negativa insidor – i barnets uppfattning utrustade med emotioner ”av godo” såväl som ”av ondo”. De välkända (föräldrapersonerna) är nu som ”främlingens ansikte gentemot det inre (rekognitiva) välkända ansiktet” var för barnet vid åtta månaders ålder. Men den stora skillnaden är att den välkända i en och samma person kan svaja mellan positiva och negativa ”affektscript” (Tomkins term) eller ”emotionella uttrycksmönster” (min benämning). Föräldrapersonerna blir nu från att i allt ha varit ”av godo”, av slaget att de kan växla mellan emotionella uttryck ”av godo” och ”av ondo” (med genomslag i barnets inre föreställningsvärld). Treåringens ”mighet” står inför ”det andra främmande” i världen (vem i hela världen kan man lita på?). Men ”migheten” hos förskolebarnet saknar ännu så länge ”autobiografisk stabil tidslinje”,¹¹ inom vilken barnet kan placera in sig själv i nuvaron med uppfattad kontinuitet i förhållande till provaron såväl som dåvaron. Det kräver tillgång till, på affekt/föreställningslinjen, affekterna omsatta i kvaliteten av *känslor*. (Till det kommer de operativa handlingarnas uttryck i form av kognitiva operationer, ytterst som, vad Jean Piaget benämner, ”den reflekterande abstraheringen”.¹²)

Sigmund Freuds essä ”Det kusliga”

För dig som läsare vill jag med en gång göra det klart: benämningen ”det kusliga” som tredje steget efter ”det främmande” i ontogenesen har referens i Sigmund Freuds essä ”Det kusliga – *Das Unheimliche*”, första gången publicerad 1919.¹³ Det blir avstamp för mitt försök att mer systematiskt sätta in det kusliga i utvecklingsperspektiv. Som jag tidigare mera grundligt har beskrivit det, var Freud det året på väg över tröskeln in mot formulerandet av den ”dualistiska” driftsynen, med tillägget ”dödsdriften” (Thanatos) till ”livsdriften” (Eros/libidon) och, som den ofta benämns, ”strukturmodellen” eller den ”andra topiken” (detet, jaget, överjaget). Med detta ledde Freud, menar jag, den psykoanalytiska teoribildningen in i en absolut återvändsgränd.¹⁴

Men innan jag tar mig an Freuds essä, återger jag ett citat från Lucio Vinicius som sätter in döden i vad jag benämnt ”det neoneodarwinistiska” eller, som det numera benämns, ”Evo Devo-perspektivet”, den moderna synen på evolutionen:

Det yttersta skälet för existensen av livscykeln är en egenhet som definierar livet som sådant: åtskillnaden mellan genotyperna, som bärare av den ärftliga informationen, och fenotyperna som nödvändiga för överlevnad av genotyperna. Undanröjandet av de fenotypiska entiteterna har blivit priset att betala för den potentiella odödligheten hos den genetiska informationen. Om den ursprungliga distinktionen mellan DNA och proteiner daterar sig bakåt till livets själva ursprung, så gäller att arbetsdelningen mellan kroppscellslinjen och köns-cellslinjen hos multicellulära arter är ett sent steg i evolutionen och den bio[psyko]logiska organisationen.¹⁵

I "Det kusliga" betonar Freud inledningsvis att det handlar om "en estetisk undersökning" som psykoanalytikern "endast sällan känner sig manad att utföra". Men eftersom det i grunden handlar om "vårt sätt att känna", menar Freud, att psykoanalysen i hög grad är tillämplig för att analysera karaktärerna och skeendet i den fiktiva berättelsen. För "det estetiska" Freud tar sig an att psykoanalysera är kompositören och författaren E. T. A. Hoffmanns (1776–1822) berättelse *Sandmannen*. Analysen av berättelsen utgör del två i Freuds essä. Den första delen är en historisk och etymologisk härledning av tyskans *das Unheimliche*, ett ord betydligt komplexare i uppkomst och sammansättning än svenskans "det kusliga". Desto mer finns, som Freud visar, om det tyska *das Unheimliche*. I del tre tar Freud sig an eventuella invändningar han kan tänka sig att läsaren kan rikta mot hans psykoanalys av berättelsen; men också mot hans psykoanalytiska slutledning av "det kusliga" till skillnad från hur ordet används i vardagsspråket.

Det tyska ordet *unheimlich* är motsatsen till *heimlich*, "hem", "hemmastadd", "hemvant", "välbekant" etcetera. Motsatsen hos *unheimlich* ligger i att "det inte är gammalt och vant"; det är "nytt", "ovant" och "obekant". Allt nytt etcetera är inte skrämmande. "Till det nya och ovana måste först något mera tillkomma, som gör det kusligt."¹⁶ Här tar sig Freud för att hänvisa till Ernst Jentsch som 1906 hade publicerat en artikel om just *das Unheimliche*. Enligt Jentsch är "känslan av kuslighet" betingad av "intellektuell osäkerhet". Men, skriver Freud: "Det är lätt för oss att konstatera att denna beskrivning inte är uttömmande och vi försöker därför gå utöver liknelsen *unheimlich* = inte välbekant."¹⁷ I den fortsatta historiska och etymologiska härledningen finner Freud beskrivningar som "obehaglig", "spöklik", "ohygglig skräck", "allt som borde förblivit i det hemliga, det förborgade ... men som framträtt", det senare med hänvisning till filosofen Friedrich von Schelling (1775–1854). Efter sin detaljerade etymologiska granskning av innebörden hos *heimlich* och *unheimlich* finner Freud ett "ännu inte helt uppkälat resultat". Det föranleder honom till en fortsatt psykoanalys av *Sandmannen*.

”Persongalleriet” som Hoffmann fyller sin berättelse med är rikt. Det rör sig om (fiktivt) verkliga personer såväl som fantasifigurer. Människorobotar (humanoider) spelar en viktig roll. Huvudpersonen är studenten Nathanael, vars öde vi från tidigt får följa tillsammans med modern och fadern, den senare som på ett gåtfullt skrämmande sätt omkommer i en plötslig och dramatisk (alkemisk) olycka. I berättelsen uppträder *dubbelgångare*. En av dem är advokaten Coppelius som ofta gör nattliga besök hos fadern, under vilka de sysslar med alkemiska försök. De avslöjas av Nathanael, som spionerar på dem, varvid Coppelius grips av raseri och vill kasta glödande kol i Nathanaels ögon. Det avstyrs av fadern. Coppelius dubbelgångare dyker senare upp i form av den italienske optikern Guiseppe Coppola som tillsammans med mekanikern Spalanzani konstruerar humanoiden Olimpia – Spalanzani som konstruktör av kroppen, Coppola av ögonen. För Nathanael flyter den motbjudande advokaten Coppelius samman med Coppola såväl som Sandmannen – i sammanhanget Sandmannen som återberättad av en barnsköterska:

Det är en elak man, som kommer till barnen när de inte vill gå och lägga sig och kastar nävar med sand i ögonen på dem, så att de ramlar ut blodiga ur huvudet. Dem kastar han sedan i säcken och bär till halvmånen för att mata sina barn. De sitter där i boet och har krokiga näbbar, som ugglorna, och med dem pickar de upp de stygga människobarnens ögon.¹⁸

Den välsinnade moderns återgivning av Sandmannen är som saga och då i stöppning av vår egen version av den milde John Blund.

Som litteraturprofessorn David Ellison påpekar, utelämnar Freud namnen på en del av huvudkaraktärerna i berättelsens rika persongalleri. Bland annat namnet på Nathanaels jordnära och klarsynta fästmö Clara. Men kanske mest anmärkningsvärt, namnet på Claras bror, den mot Nathanael trofaste och vänligt sinnade Siegmund. Det är Clara och Siegmund som osjälviskt och med alla medel försöker rädda Nathanael ur hans förtrollning av Olympias lysande (lockande) men livlösa blick, mot hans ras in i vansinnet och från hans kusliga död.¹⁹

Efter att ha återgett innehållet i *Sandmannen* redovisar Freud sina psykoanalytiska tolkningar. Här tar jag i första hand fasta på dem av allmängiltigt intresse och enbart nuddar vid sådana som Freud länkar med olika psykopatologiska tillstånd. Hans första och i allt övergripande tolkning återger jag genom följande citat:

[D]et är en skräckinjagande barnaångest att skada ögonen eller att förlora dem. Hos många vuxna lever denna ängslighet kvar och ingen annan organskada fruktar de så mycket som ögats. [---] Studier av drömmarna, fantasierna och myterna har vidare lärt oss att rädslan att skada ögonen, rädslan att bli blind, nog så ofta är en ersättning för *kastrationsångesten*. Också den mytologiska brottslingen Oidipus' självbländning är bara en mildare variant av kastrationsstraffet [---]²⁰

I nästa tolkningssteg tar Freud upp inslaget med dockan Olimpia som förefaller levande. Om detta anför han följande:

Vi påminner oss att barnet i lekens tidiga ålder överhuvudtaget inte skarpt gör skillnad mellan levande och icke-levande och att det speciellt gärna behandlar sin docka som ett levande väsen. Ja, det händer att man hör en patient berätta om att hon ännu vid åtta års ålder hade övertygelsen att om hon tittade på sina dockor på ett visst sätt, så genomträngande som möjligt, skulle dessa bli levande. Det *infantila* momentet går alltså lätt att påvisa här.²¹

Och lite längre ner på samma sida: ”Källan till kuslighetskänslan skulle alltså i det här fallet inte vara en rädsla utan en önskan hos barnet [---]”²²

När det gäller ”dubbelgångarmotivet” och dödens betydelse för att uppfatta kuslighet, hänvisar Freud till den tidige kollegan Otto Rank.²³ Freud skriver:

[Rank] undersöker *dubbelgångarens* förhållande till spegel- och skuggbilden, till skyddsängeln, till läran om själen och till *fruktan för döden*, men ett klart ljus faller också över motivets överraskande utvecklingshistoria. Ty dubbelgångaren var ursprungligen en försäkring mot jagets undergång, [...] och sannolikt var den ”odödliga” själen kroppens första dubbelgångare.²⁴

I *Sandmannen* urskiljer Freud ytterligare en konsekvens som dubbelgångarmotivet kan ha för den vuxna individen:

Det handlar [...] om ett tillbakadragande på enstaka faser i jagkänslans utvecklingshistoria, om en *regression* till tider då jaget ännu inte hade avgränsat sig skarpt från yttervärlden och från den andre. Jag tror att dessa motiv är medskyldiga till intrycket av kuslighet, även om det inte är lätt att isolerat plocka fram deras andel i detta uttryck.²⁵

Förutom uppfattningen av kuslighet tillskriver Freud den regredierade individen känslan av *hjälplöshet*. Till hjälplösheten hör regression till en fas

som vi alla i vår individuella utveckling har genomgått [...], en fas [av] *animism* [av slaget att] den inte hos någon av oss har gått förbi utan att efterlämna livskraftiga rester och spår, och allt som i dag förefaller ”kusligt” uppfyller betingelsen att det berör dessa återstoder av animistisk självaktivitet och sporrar dem till att yttra sig.²⁶

När Freud väl gått igenom allt han finner som bakgrund för människans uppfattande av kuslighet, sammanfattar han det på följande sätt:

Nu återstår endast några få tillägg, ty med animismen, magin och trolleriet, tankarnas allmakt, förhållandet till döden, den oavsiktliga upprepningen och kastrationskomplexet har vi ganska uttömmande behandlat alla de faktorer som gör det skrämmande till någonting kusligt.²⁷

I den här sammanfattningen finns några inslag som du som läsare kanske inte känner igen eller du känner dig undrande inför efter min genomgång av Freuds psykoanalytiska tolkningar av det kusliga. Det jag närmast tänker på är ”tankarnas allmakt” och ”den oavsiktliga upprepningen”. Båda inslagen tar Freud upp som kännetecknande för tvångsneurotikern. För att belysa allmängiltigheten hos inslagen väljer jag att sätta in dem, och ”Det kusliga”, i ett mer övergripande tidsperspektiv sett över Freuds hela författarskap. Dessutom vill jag inte undanhålla dig som läsare David Ellisons notering av inslaget av ”talmystik” i Freuds essä. (Freuds ”talmystik” brukar tillskrivas Wilhelm Fliess påverkan av Freud – den kan spåras hos Freud ända fram till hans död.) Det får avsluta avsnittet under rubriken ovan.

Som jag i det här avsnittet inledningsvis nämner, var Freud 1919 mitt uppe i en omvärdering ifråga om några av hans grund- och huvudbegrepp för att beskriva den psykoanalytiska processen. I ”Det kusliga” antyder han ”upprepningstvångets” nya status som princip (vid sidan av lustprincipen), samtidigt som han hänvisar till ”en i färdigt skick föreliggande utförlig framställning i annat sammanhang”.²⁸ Skriften Freud syftar på är *Bortom lustprincipen*, i vilken han introducerar ”dödsdriften”, med dess förlängning i ”aggressionen”, som parallellt verksam med ”livsdriften”. Jag har tidigare argumenterat för och försökt visa på hur det ledde in psykoanalysen som teori på villospår.²⁹ Men redan i ”Det kusliga” finns en något kryptisk formulering om döden:

”Vår biologi har ännu inte lyckats avgöra huruvida döden är varje levande varelses oundvikliga öde eller endast en tillfällig händelse, som uppträder regelbundet men som kanske går att undvika inom ramen för livet.”³⁰ I stället för att vara hänvisad till denna ”ovisshet” tar Freud i *Bortom lustprincipen* den personliga döden i egna händer och innesluter den i en ”obeveklig naturlag”, om man så vill för att ge döden en plats kvar i livet inom ramen för den psykoanalytiska teorin:

När man själv skall dö och dessförinnan förlora sina anhöriga genom döden, så vill man hellre vara underkastad en obeveklig naturlag, den majestätiska [...] [*Ananke*, nödvändigheten], än en tillfällighet som man eventuellt hade kunnat undvika.³¹

Som jag tidigare också utförligt argumenterat för, bidrog även strukturmodellen – en konstruktion av den ”sene, nye och spekulative” Freud – till att leda in psykoanalysen som människoteori i ett – dödläge.

Om man börjar läsa ”Det kusliga” med förväntan om att få en specificering av kusligheten som emotion och/eller känsla, är jag rädd för att man känner sig ganska besviken efter läsningen. Följer vi Freud, är kusligheten en utlöpare av ”kastrationsångesten”; och ”infantilitetens brist på åtskillnad mellan levande och icke-levande väsen”; och ”rädslan inför dubbelgångaren”; och ”fruktan för döden”; och ”regression mot hjälplöshet”; och ”en konsekvens av den infantila önskan”; och ”animistiskt tänkande med inslag av tankarnas allmakt”; och ”upprepningstvånget”. Men är något inslag mera grundläggande än de övriga? Ställd inför den här frågan är min gissning att Freud själv skulle ha hänvisat till ”kastrationsångesten”. Med min egen förankring i modernt affekt tänkande, förefaller mig ett sådant svar obsolet. ”Fruktan inför döden” tar Freud upp som i förbigående och med hänvisning till Otto Rank. Som kommer att framgå i nästa avsnitt, och insatt i utvecklings sammanhang, tror jag själv det uppslaget är värt en massa, om man så vill en egen mäsas. De infantila inslagen Freud nämner, och i omvändningen i form av regression till tidigare stadier i utvecklingen, är alla värda att beakta med utvecklingsperspektivet inför ögonen. Inslagen Freud förknippar med dödsprincipen, menar jag, kan vi bortse ifrån.

Avslutningsvis Ellisons närgångna granskning av Freud som ”tal- eller siffermysteriker”. Och talet i ”Det kusliga” är 62. Ellison menar att det finns fog för antagandet att det smugit sig in bakvägen (omedvetet) i essän. Författaren konstaterar att Freuds ålder, när han skrev essän, var 62 år. I samma veva skrev (sannolikt) Freud två minnesrunor (*homages*) över två anhängare till den psykoanalytiska rörelsen:

den ena över den kontroversielle neurologen och ytterst labile Victor Tausk, som vid 42 års ålder 1919 tog livet av sig i Wien; den andra över den ansedda neurologen James Putman, djupt respekterad av Freud som psykoanalysens främste uppbackare i USA. I en ålder av 72 år dog Putman en så kallad naturlig död i en hjärtåkomma i november 1918. Som Ellison läser ”Det kusliga”, utspelar sig essän mellan de båda noderna Freud vid den här tidpunkten var så upptagen av: den ena noden ”döden” (Freuds egen – och Freud i ålder närmare Putman än Tausk – död); i andra noden ”seger” (*victory*). Ellison beskriver

Putman och Tausk som på en och samma gång lika-men-olika *Doppelgänger*. De var i viss mening bröder i tron, men geografiskt skilda åt. De kom att bli sammanförda genom sin gemensamma tro på en disciplin i vardande [...] och där i minnesrunorna Putman beskrivs som den gode brodern, Tausk som det svarta fåret.³²

Freuds förhållande till Tausk var minst sagt kluvet. Tausk ville gå i psykoanalys hos Freud, men han vägrade att anta honom. I stället hänvisade Freud Tausk till den mindre erfarna lärjungen Helene Deutsch, som vid samma tidpunkt gick i analys hos Freud. Deutsch antog Tausk. Det blev en fullständig förödande rundgång: Freud som talade med Deutsch, som talade med Tausk, som talade om Freud, Deutsch som talade om Tausk med Freud ... På Freuds inrådan avbröt Deutsch analysen med Tausk – som en tid senare suiciderade. Den här situationen torde, enligt Ellison, beaktas som ett underliggande mönster med genomslag i hur man skall förstå Freuds tolkning av *Sandmannen* och hans essä ”Det kusliga”. Tausks självmord torde ha milt uttryckt tårt på Freuds samvete – samvetet omsatt i den ”logiska strukturen” superego. Och liksom gäller Freuds upptagenhet av att innesluta döden i en ”logisk struktur”, menar Ellison, att Freud samtidigt var upptagen av att också innesluta det kusliga i en ”logisk struktur” – men som blev ett misslyckande, och ingen – seger. I stället blev det till de olika tolkningsalternativ som redovisas ovan. För Ellison själv råder ingen tvekan om vad det kusliga i *Sandmannen* handlar om: ”det som det kusliga ger uttryck för och vittnar om, slutgiltigt, är döden.”³³

Ontogenes – det främmande – döden i livet – det kusliga

Det är belagt att barn uppfattar döden som inom ramarna för livet. Det är ett förhållande som antyds av Freud i ”Det kusliga”. Men redan 1909, i en ny upplaga av *Drömydning*, hade Freud tillfogat en fotnot som tydligt belyser det

här förhållandet. I fotnoten beskrivs hur en tioårig pojke, vars fader just hade dött, blev tillfrågad om han förstod att fadern var död. Freud återger pojkens svar: ”Jovisst, men jag förstår inte varför han inte kommer hem på kvällarna och äter middag.”

Men låt oss ta det från början. I ontogenesen, har jag argumenterat för, utvecklas under första levnadsåret inre psykiska bildningar i form av stimulusbundna, (omedvetna) rekognitiva föreställningar. Ett av kännetecknen för dessa föreställningar är att det fungerar enligt ordningen för synkronicitet eller tidlöshet. Det innebär bland annat konsekvensen att döden som ett framtida inslag i livet saknar utrymme i det här ”föreställningssystemet”. Det är i överensstämmelse med Freuds uppfattning om att döden är utan giltighet i det psykiska systemet ”omedvetet”.

I nästa steg i den ontogenetiska utvecklingen sätter jag in de fristående, uppväckande eller evokativa föreställningarna. Jag har beskrivit det som att så länge barnet saknar ”autobiografisk tidslinje”, saknar han/hon kontinuitet mellan nuvaron, dåvaron och är utan tentakler mot den avlägsna – saknar fenomenell medvetenhet om – provaron där (den personliga) döden kan anas. Därför gäller för barnet, så här långt kommet i den ontogenetiska utvecklingen, att döden är ett avlägset väsen, i fjärran, men fortfarande innanför gränserna av livet.

Nu är barnet i (skol)åldern när (de omedvetna) emotionerna börjar omsättas ut mot evokerade *känslor*. Kognitionen har på riktigt allvar börjat laborera med operationer, först i ”konkret” tappning (de konkreta operationerna som fortfarande, med Piagets språkbruk, ”styrda av varseblivningen”) – för att under åren uppemot elva–tolv ha antagit mer formell och abstrakt karaktär. Med tillgången till affekterna i stöpning av *känslor* och på den operativa utvecklingslinjen *den reflekterande abstraheringen*, kan barnet börja röra sig fritt ut mot makrokosmos såväl som in mot mikrokosmos. Barnet har fått tillgång till vad jag benämner *transcendens*. Den kan uppta oss utan att vi ägnar en enda känsla med utsträckning mot och tanke på döden som avslutaren. Kognitionen betraktar jag som ett renodlat ”kunskaps- eller epistemologiskt system”, och som frikopplat från föreställningar, känslor (och språk), enligt reversibilitetens princip, aldrig hejdar sig i utsträckningen mot världen utan ände för att vidga vårt vetande (både vad gäller makro- som mikrokosmos). Men Immanuel Kant insåg det för redan två seklar sedan: ”Tankar utan innehåll är tomma, åskådningar utan begrepp är blinda.”³⁴

Det går inte att förstå ”dödsmedvetandet” som människans arvedel utan att förstå människan som *subjekt*. Jag har tidigare utförligt argumenterat för att subjektbildningen är en ontogenetisk process som följer affekt/föreställ-

ningslinjens utveckling. Som framgått sker affekternas transformation över emotioner till känslor, en transformation i sin tur kopplad med olika tillstånd av ”mighet”. Innan människan ”tänkte” med kognitionen, ”tänkte” hon med affekterna (affektionen). Efter hand under evolutionen kom kognitionen att ”ta över” tänkandet och affekterna bidrog alltmer till att ”motivera” människan (affekterna som människans ”primära motivationssystem”, Tomkins). Affekterna ”söker inte sitt” utan är alla andra mänskliga funktioners pådrivare och understödjare. Affekterna är, som framgår ovan, intimt kopplade med relations- och föreställningsutvecklingen. I relationsperspektivet är affekterna också ”det första språket” för kommunikation mellan moder och spädbarn, ansikte mot ansikte, blick mot blick. Affekterna som biologiskt givna är utan ”migsammanhang”. Med affekternas utsträckning mot rekognitiva emotioner följer en ”mighet” styrd av den analoga/synkrona/symmetriska principen. Den evokativa känslan signalerar mer av ”mighet” som frigångare och ansvarig agent (min känsla är min) än som något med omedelbar förankring i relationerna. För individen som solitär och utanför ett omedelbart nätverk av relationer, kan triggandet av den evokativa känslan öppna upp: mot tidslinjen regressionen bakåt mot känslans grund, affekterna, men också mot linjen progressionen framåt mot inre föreställningar ännu så länge med något diffusa konturer. I det läget finns den reflekterande abstraheringen som närmaste delegat för förhandlingar – som kan leda känslan vidare mot det infinita. Via ”migbildningen” anar nu subjektet livet som en ”sannolikhetsmatris” – med en enda given visshet: döden som sätter gränserna för det personliga livet. Det är ”mighetens” yttersta gräns för genomskådande: som solitär är *frånvaron i döden* ett obönhörligt inslag i *närvaron i livet*. Min död är min. Till detta har adolescenten, och vi alla som vuxna, att förhålla sig/oss till. Mitt förslag är då att känslans *historia*, primärt i relationerna och ytterst med affekterna som ”det första språket”, kommer att bli avgörande för hur subjektet kan hantera ”frånvaron av döden” som ”närvaron i livet”. Med förutsättningen att omsätta affekten som känsla öppnar subjektet – ”migheten” – upp för att, upprepar jag, uppfatta sig själv som ansvarig agent för den evokerade känslan. För i känslan som uttryck ingår inte att genomskåda sig själv som subjektets upphov, ytterst en utlöpare av subjektets relations- och affekthistoria. Det hänger samman med att känslan är evokativ – och inte operativ.

Med insikten om den egna döden mynnar det ytterst främmande i det kusliga, det som inte är det välkända, det igenkända, det hemvanda – det absolut frånvarande utan närvaro och återvändo.

Noter

- 1 Alf Nilsson, 2005 och 2011.
- 2 Nilsson, 2009.
- 3 Silvan Tomkins, 1962, 1963 och 1991.
- 4 Nicholas Humphrey, 2011.
- 5 Nilsson, 2011.
- 6 Jean Piaget, 1936/1959.
- 7 René Spitz, 1950.
- 8 Nilsson, 1983/1994.
- 9 Nilsson, 2009. Sigmund Freud, 1900/1996.
- 10 S. Savage-Rumbaugh och R. Lewin, 1994.
- 11 Alison Gopnik, 2009.
- 12 Piaget, 1977/2001.
- 13 Freud, 1919/2007.
- 14 Se Nilsson, 2009 för en utförlig argumentation.
- 15 Lucio Vinicius, 2010, s. 109.
- 16 Freud, 1919/2007, s. 323.
- 17 Ibid., s. 324.
- 18 Ibid., s. 331.
- 19 David Ellison, 2001.
- 20 Freud, 1919/2007, s. 334. Min kursiv.
- 21 Ibid., 1919/2007, s. 335. Min kursiv.
- 22 Ibid. Min kursiv.
- 23 Otto Rank, 1914.
- 24 Freud, 1919/2007, s. 336. Min kursiv.
- 25 Ibid., s. 338.
- 26 Ibid., s. 341. Min kursiv.
- 27 Ibid., s. 343.
- 28 Ibid., s. 339.
- 29 Nilsson, 2009, s. 54–60.
- 30 Freud, 1919/2007, s. 342.
- 31 Freud, 1920/2003, s. 290. Den 27 januari 1920 dog hastigt Freuds dotter Sophie, i en ålder av 27 år. Hon var mor till två söner, sex år respektive 13 månader gamla.
- 32 Ellison, s. 76.
- 33 Ibid., s. 67.
- 34 Immanuel Kant, 1771/2004, s. 156.

Litteratur

- Ellison, D. (2001). *Ethics and aesthetics in European modern literature. From the sublime to the uncanny*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freud, S. (1900/1996). *Drömtydning. Samlade skrifter II*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Freud, S. (1919/2007). "Det kusliga." *Samlade skrifter XI*. Stockholm: Natur och Kultur, 317–352.
- Freud, S. (1920/2003). "Bortom lustprincipen." *Samlade skrifter IX*. Stockholm: Natur och Kultur, 253–306.

- Gopnik, A. (2009). *The philosophical baby. What children's minds tell us about truth, love, and the meaning of life.* New York: Picador.
- Humphrey, N. (2011). *Soul dust. The magic of consciousness.* Princeton: Princeton University Press.
- Kant, I. (1771/2004). *Kritik av det rena förnuftet.* Stockholm: Thales.
- Nilsson, A. (1983/1994). *The mechanisms of defence within a developmental frame of reference.* Lund: Gleerups.
- Nilsson, A. (2005). *Om Homo psychicus uppkomst. En biopsykologisk fantasi.* Lund: A L N Förlag.
- Nilsson, A. (2009). *Det omedvetna i nya perspektiv. Ett psykiskt system mellan hudens och känslans beröring.* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Nilsson, A. (2011). *Det främmande, det kusliga och tankens brist. Det analoga, det digitala och Homo psychicus.* Mölndal: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Piaget, J. (1936/1959). *The origin of intelligence in child.* London: Routledge.
- Piaget, J. (1977/2001). *Studies in reflecting abstraction.* Sussex: Psychology Press.
- Rank, O. (1911). "Der Doppelgänger." *Image III.*
- Savage-Rumbaugh, S. & Lewin, R. (1994). *Kanzi: The ape at the brink of the human mind.* New York: Wiley.
- Spitz, R. (1950). "Anxiety in Infancy: A study of its manifestations in the first year of life." *International Journal of Psycho-Analysis*, 31, 138–143.
- Tomkins, S. (1962). *Affect, imagery, consciousness: Vol. I. The positive affects.* New York: Springer.
- Tomkins, S. (1963). *Affect, imagery, consciousness: Vol. II. The negative affects.* New York: Springer.
- Tomkins, S. (1991). *Affect, imagery, consciousness: Vol. III. The negative affects: Anger and fear.* New York: Springer.
- Vinicius, L. (2010). *Modular evolution. How natural selection produces biological complexities.* Cambridge: Cambridge University Press.

Per Rydén

Till avhandlingars försvar

Avhandlingar är värda att försvaras. Det finns så många rörelser i tiden som sätter dem ifråga, men som företrädare för det humanistiska området har vi särskild anledning att stå på oss. I den stora gemenskap som ett stort universitet utgör är det inte så många grenar där vi kan göra anspråk på att vara bäst. Men just i avhandlingarnas redovisning av våra forskningsrön är vi det, åtminstone så länge som vi producerar vackra böcker som har en framställningsform och en utstyrsel som vänder sig till en vidare krets och rentav kan hålla liv i begreppet bildad allmänhet. Mycket av det som sker pekar i en annan riktning. Vi har haft anslag mot oss i form av sammanläggningsavhandlingar, disputationssprovisorier som bara i bättre fall ska följas av bokpublicering, en scientifiering som effektivt stänger dörren för alla andra än de närmast spörjande och sörjande. Också i sig välsignade tankar på *open access* kan slå mot vår viktiga bokproduktion. Det finns dessvärre även humanister som inte förstår att våra böcker är av vikt för flera, däribland också för de mindre och ambitiösare förlagen. Låt oss alltså inte godvilligt ge upp det vi är bäst på. Där har vi något att lära ut till andra områden på universitetet.

Upptakten här är närmast mitt *praeterea censeo*. Och om du som läsare finner den överflödigt är ingen lyckligare än jag. I fortsättningen ska jag därför utveckla mitt försvar för avhandlingar på en lägre och handfastare nivå. Jag hoppas att mina erfarenheter även där kan ha sitt intresse även om de inte alls gör anspråk ens på att vara originella.

Det mesta av min handledarbana har jag lagt bakom mig. Pensionär sedan flera år försöker jag ännu stötta ett par doktorander och hoppas få vara med om deras disputationer under kommande år. Själv handledd och skolad som handledare av Carl Fehrman har jag handlett under många år. Tillsammans med Bengt Orestrom, då ännu doktorand vid engelska institutionen, numera skicklig ordboks författare, såg jag 1983 till att samla in synpunkter på handledningens svåra konst. *Bli lärd i Lund* kallade vi vår lilla skrift och vi fick kämpa

en smula för att få behålla den titeln. Men undertiteln gav mer av varudeklaration: *Humanistiska synpunkter på forskarhandledning*. Sektionen för pedagogiskt utvecklingsarbete stod för utgivningen, och erfarna handledare som Claes Schaar, Bengt Sigurd, Louise Vinge, Eva Österberg, Inger Rosengren och Olof Wärneryd kompletterade de synpunkter vi själva hade.

Så småningom växte min egen praktik till. Jag har härmed varit med om att som handledare eller biträdande handledare fullfölja trettio disputationer. Jag har förhoppningsvis själv lärt mig en del av det, mest naturligtvis för den fördjupning av ämnet det medverkat till. Men kanske också något annat. Och det är detta jag här för första gången sätter på pränt. Tidigare har jag muntligen uppbyggt doktorander inför själva disputationen. På direkt uppmaning från några av dem som menat sig ha en viss nytta av mina välvisa råd sprider jag dem nu på det här viset. Den överordnade tanken är att ge vägledning om hur man kan bete sig för att hantera den pressade situation där man på kort tid ska göra rättvisa åt det man arbetat med i årtal.

Jag har lärt av andra och det jag lärt ut har i sin tur spritt sig till andra. Det som från början avsåg att vara förtroendefull information till respondenten har vid det här laget spritt sig också till opponenter. Därför är det lika bra att duka fram det till allmänt beskådande.

Nutida disputationer är som regel lugnare och snällare och kortare än de som var förr. På nästan varje institution finns det de som håller på denna avlägsna ordning. De brukar därmed tycka att man numera är för beskedlig. Elakhet och nedlåtenhet av gammal modell kan vi avvara. Däremot är det även för respondenten ett intresse att en opposition är tydlig – jag ska exemplifiera det längre fram.

Jag har genom åren sett flera exempel på att respondenter, både sådana jag själv haft hand om och andra, kommit till sin disputation utan att kunna göra sig själva rättvisa. De är allmänt jagade. De har inte sovit ordentligt. De vill ha det hela överstökad så fort som möjligt. Det måste vara ett överordnat mål för de råd man kommer med att i görligaste mån komma tillrätta med det.

Låt oss börja med att sätta in disputationen i ett perspektiv, har jag sagt åtskilliga gånger. Det är en viktig stund. Det är som en sista examen under en lång skolgång. Men det finns trots allt viktigare stunder i livet. Vi har lite var sett människor födas och dö omkring oss. I den jämförelsen kan man ta lite lugnare på att stå till svars för det man klarat ut och skrivit ner för sin avhandling.

Samtidigt som man tonar ner något av betydelsen ska man naturligtvis inte förringa det som sker. Det är viktigt att man är närvarande. Om man sovit illa eller av andra skäl önskar sig vara någon annanstans, riskerar man ibland att

inte riktigt uppfatta att det är nu – och bara nu! – det sker. Det man inte får sagt under de två timmarna blir aldrig sagt. Det är ingen mening att i efterhand komma på de allra bästa synpunkterna. De ska gärna finnas med inför denna kortlivade offentlighet. Lätt sagt är det förstås. Jag tror också att man kan komma ett bra stycke när det gäller att få det gjort.

Bäst är det förstås om man själv kan tycka eller suggereras att tycka att det är roligt att disputeras. Att tänka positivt på det sättet kan inte kommenderas fram, men försök tänka så här. Nu har jag suttit i fyra, fem eller sex år i min egen värld. Nu får jag chansen att berätta, förtydliga, argumentera på ett sätt som nästan aldrig annars. Låt mig ta den chansen!

Som handledare och ordförande vid disputationen har man självfallet vissa möjligheter att påverka disputationsförloppet även genom det förslag till opponent som man avger. Regelverket har under min tid i branschen förändrats i så måtto att man numer bara i undantagsfall anlitar opponenter från den egna institutionen. Det är i mångt och mycket av godo. Den risk man löper består i att man inte känner eller ens känner till den man inkallar från annat håll. Om man hämtar en opponent från ett annat land måste man framför allt vara förberedd på att det kan finnas helt andra traditioner som de ansluter till. Det gäller i överraskande hög grad redan när det handlar om våra nordiska grannländer. Som ordförande vid en disputation har man självfallet ett ansvar när det gäller att informera om den svenska ordningen – hur stora variationerna än kan vara där.

Den som utsetts till fakultetsopponent ska, som jag ser det, åtnjuta stor frihet att hantera situationen när han eller hon väl är utsedd. För egen del vill jag inte gärna styra ens vad det gäller den tid som kan anslås. Ingen kan mistycka om man säger att det vanliga är att en disputation sällan brukar ta längre än två timmar. Men jag ser ingen olägenhet ens för respondenten i att man förlänger tiden en del. Men då ska man ta en paus och ta den i tid så att andra halvlek inte blir snotet kort.

Jag drar mig heller inte för att påminna opponenten om att disputationen ska vara ett samtal. Även en opponent och till och med en tränad sådan kan vara nervös och det kan yttra sig i att han eller hon tar över för mycket. Därför brukar jag såväl till opponent som till respondent få fram att de gärna har en signal som anger att de vill komma till tals. Det kan vara en lyftad hand, en lyftad penna.

Som opponent bör man vara medveten om att man inte är dagens huvudperson, men det är inte alltid ett budskap man som handledare kan säga rakt fram. En annan av de lite känsliga saker som man heller inte kan föra på tal är om en opponent i förväg ska antyda något om de synpunkter han eller hon har

att framföra vid disputationen. Det måste vara opponentens avgörande vad som sker på denna punkt. Om jag blir tillfrågad brukar jag öppet säga att det är vanligt att så sker i en eller annan form. Men för respondentens del är det viktigt att det inte sker sista kvällen.

Man ska under inga omständigheter försöka regissera diskussionen i detalj. Och det är viktigt att man vet att hålla tyst om dessa förberedelser. Jag har, låt vara inte med just egna doktorander, varit med om de där små och roande förlöpningarna från ömse håll. Det där kunde du ju sagt i går, lät en besviken respondent undslippa sig. Och en opponent ville på samma omöjliga sätt få sagt att han ville ha samma artiga medgivande till sin kritik som han fått vid det förberedande mötet.

Som respondent finns det vissa förberedelser man kan göra. De har både en innehållslig och en terapeutisk funktion. När man jobbat i årtal med ett visst ämne kan man det naturligtvis nästan för bra. Om det sedan är så att man arbetat under stor tidspress för att få sin avhandling klar, kan man vara lite riskabelt mätt och mänskligt trött. Någon veckas vila och njutning då man sniffar på sin bok och filosoferar som en Nalle Puh ska man försöka få tid till.

Men sen gäller det att börja varva upp igen. Och då är det minst två olika uppgifter man har framför sig. Den första består i att man förvandlar sig från skrivare till sin egen läsare. I bästa fall har man förmått ta det steget redan under sin sista bearbetning av texten. Men nu är sista chansen. Det är särskilt viktigt, eftersom man i motsats till alla andra läsare har en delvis annan bild av sin bok. Man har varit med om att flytta om i texten. Man har strukit och lagt till. Man har en helt annan synbild av texten än den som nu föreligger i tryck. Man har ett avgjort behov av att hitta i sin egen text. På den punkten har man möjlighet att skaffa sig ett övertag mot opponenten som har att komma in i den under några veckor.

Den andra förberedande uppgift man ska ta sig an består i att man tecknar ner vad man kommit fram till och vad man därmed vill få sagt vid disputationen. Hur utförlig man ska vara kan diskuteras. Man kan nöja sig med att göra det i punktform. Men min erfarenhet säger mig att man bör vara lite utförligare än så. Utan att man går till överdrift åt andra hållet sätter man ner några meningar av talspråklig karaktär som man sedan kan ha liggande framför sig vid disputationsakten. Där gäller det självfallet att då skaffa sig tillfälle att som svar bruka dem på en fråga som man inte vet om den någonsin kommer. Man tar risken av att svara goddag till yxskäftet. Även det är bättre än att vara mållös. Och ofta brukar man vara mera närvarande än så. Om man drabbas av blackout har man något att ta till. Det brukar hjälpa på det ena eller andra viset.

Nu är det klart för drabbning. Vi utgår förstås ifrån att respondenten lärt sig genom att bevista tidigare disputationer. Det första avgörandet när man satt sig och fått opponenter på andra sidan är att bestämma sig. Det gäller att bestämma sig för att komma till tals. Av ordföranden får respondenten först av alla ordet. Ta det! Det är mitt enträgna bud. Naturligtvis är det en önskedröm för alla bokproducenter att det inte ska finnas ett enda tryckfel i dagens avhandling. Men pröva åtminstone att den egna rösten fungerar, innan opponenter får ordet för första gången. Och det är nästan välgörande om man hittat något litet fel som man kan öva sin röst på.

– Jag har upptäckt ett förargligt fel i not 5 på sidan 43. Som alla vet ska Klara Johanson bara ha ett s i sitt efternamn. Jag hoppas att det mesta av det andra har blivit rätt.

Om man hittat ett antal fel ska man däremot inte ta upp tiden med att dra igenom dem alla. En snabbt introducerad och distribuerad errata-lista gör mindre väsen av sig.

Det handlar om ett spel mellan respondent och opponenter. Den av fakulteten utsedde granskaren har i det spelet några trumfkort på hand. Han eller hon bestämmer i väsentliga drag vad som ska avhandlas och i vilken ordning det ska ske.

Men den som skrivit har också sina fördelar. Det gäller att ta vara på dem. Den som under flera år varit slukad av sin avhandling vet rimligen bäst vad som står i den. Det kan man på olika sätt påminna om under disputationen. Några exempel ska ges.

Opponenten har ett naturligt behov av att påtala sådant som inte står i avhandlingen. Respondenten får lov att åtminstone en gång uttala att akten syftar till att diskutera den bok som ligger på bordet och inte alla de andra böcker i ämnet som kunde tänkas.

Respondenten kan en gång – men bara en gång! – bläddra fram den sista paginerade sidan i boken och tala om att framställningen omfattar 423 sidor och att han därför inte vågat lägga till så mycket mera.

Respondenten kan en gång – också här bara en enda gång – konstatera att det i tidigare versioner av avhandlingen har funnits åtskilligt som fått stryka på foten. Alla vet ju att det oftast är en bokstavlig sanning. Och vad mera är kan väl avhandlingsförfattaren ibland ha lite svårt att riktigt hålla styr på vad som till slut verkligen kom med i den tryckta versionen.

Respondenten ska allmänt vara på sin vakt, om opponenter gör en lång katalog av frågor. Det är i sådana sammanhang som man ska använda sig av den signal man överenskommit om. Man lyfter sin penna och markerar att man själv vill komma in.

– Det var många frågor på en gång, säger man sedan högst förbindligt. Vilken av dem ska jag besvara först?

Viktigare är att man håller utkik på den lista, de punkter, de formuleringar som man har utrustat sig med och lagt framför sig. Med utgångspunkt från opponentens genomgång kan man nästan alltid finna anledning att utveckla någon av de centrala synpunkter som man tecknat ner. Ett andra tillfälle att komma till tals brukar man serveras efter det att opponenten redogjort för avhandlingens innehåll. Det vanliga är då att han eller hon direkt frågar om respondenten funnit den redovisningen tillfyllest. Även om man innerst inne är ganska nöjd på den punkten, ska man inte låta det tillfället gå sig förbi utan exempelvis stoppa in några av de synpunkter man förberett.

– I stort finner jag innehållsöversikten rättvisande, säger man med bevarat gott humör, men jag vill gärna komplettera på ett par punkter.

Så har man på nytt fått bekräftat att rösten bär och man nu kommit in i själva diskussionen. Ingen i publiken misstycer det. Tvärtom kan man räkna med att de allra flesta är angelägna om att snarare få höra respondenten än den på bortaplan agerande opponenten.

Nutida disputationer är ofta vänliga och fredliga tillställningar. Det är naturligtvis av godo. Förr i tiden fanns det institutioner som höll sig med särskilda tröstare. De kunde inte minst göra en insats för att ge viskande tröst till släktingar som inte var så vana vid de akademiska formerna. Och budskapet var då ofta: det är inte så farligt som det låter.

Men de mjuka formerna kan faktiskt också rymma faror. Om en respondent redan från början får beröm, finns det risk att han eller hon väljer bort att ta diskussionen på den ena punkten efter den andra. Särskilt illa tycker jag om en form av farbroderlig vänlighet som utan att markera avvikande ståndpunkt ändå framställer den egna tolkningen som viktigare än framställningen själv. Jag föredrar faktiskt en opponent som är tydlig och därmed också ger utrymme för besked från den som skrivit.

I den lite pressade situation det handlar om frestas respondenter ibland ta den bekväma utvägen i den situationen. Det kan öppna för opponenten att ta över allt mer och lägga beslag på det mesta av tiden. Faran är nog störst om opponenten i sin egen forskning arbetat tätt in på avhandlingens ämne.

Det viktiga är att vara närvarande, kan man på det mest allmänna planet sammanfatta de här råden. Nervositeten kan ställa till det, möjligen också bristande träning i tidigare seminariebehandlingar. Jag brukar deklarerat att diskussioner av avhandlingspartier under resans gång ska vara så pass ingående och uppriktiga att opponenten upplever disputationen som en mildare och allmännare

genomgång. Ofta är det ju så, bland annat av rena tidsskäl. Man hinner inte lika djupt in i enskildheter.

Men visst kan man som respondent bli ställd. När två människor diskuterar händer det förvisso att man inte förstår vad den andre menar. Då gäller det för respondenten att skaffa sig rådru. Också här finns det ett känt retoriskt trick man kan ta till.

– Det där var ju en mycket intressant synpunkt, säger man samtidigt som man låter huvudet bearbeta det man inte riktigt förstod. Men skulle du inte kunna utveckla saken lite närmare, säger man i vetskap om att opponenter knappast känner avhandlingen så i detalj. Skulle du inte också kunna peka ut var i avhandlingen du menar att jag närmast varit inne på saken.

Ungefär som i schack är det ju också en match mot klockan det handlar om. Men erfarenhetsmässigt brukar det vara opponenter som är den mest jagade. Det finns ingen anledning att kortsluta sina inlägg av rena tidsskäl. Däremot ska man inte försvara sig in absurdum. Man slåss i viktiga frågor. Man medger strax om man får anmärkningar vad gäller stavning eller rena småsaker. Det är bara bra att inte förlänga den tid man ägnar åt sådant. Det ger ett överordnat intryck av att man är en resonabel person.

I viktigare frågor ska man stå på sig. Man ska ha en grundläggande lojalitet med den framställning man lägger fram. Ibland kan det därvid vara klokt att man spar en del av sin argumentation till en andra replik. Däremot ska man passa sig att långvarigt fortsätta att argumentera. Man kan rentav erövra initiativet genom att efter ett meningsutbyte konstatera: Jag håller inte med dig men jag tror inte att vi kommer överens på just den punkten och därför föreslår jag att vi går vidare. Publiken brukar nicka instämmande och allt mera så ju längre tiden lider.

Kommer ett gott skämt i dina tankar, så håll det för allt i världen inte för dig själv. Kvickheter i trappan får vi nog av i andra sammanhang. Och ett skämt kan ofta väga orättvist mycket tyngre än den mest genomarbetade sakliga argumentation.

Men var lugn för att du överlever det hela. I bästa fall blir det en roande stund för både dig själv och dina många uppbackare i publiken. Men se sedan till att avrunda hela tillställningen på ett vettigt vis, säger jag och är mån om att hålla på den äldre traditionen.

Opponenten slutar kanske med något slags sammanfattning. Jag vill hoppas att det inte blir en upprepning av det redan sagda och framför allt inte en upprepning av enbart opponentsynpunkter. I själva verket menar jag att opponenter på det stadiet ska uppfatta att hans felfinneri är ett avslutat kapitel. Han eller

hon bör i stället ge uttryck för sin glädje över att ha fått hedersuppdraget att ta denna första diskussion med respondenten. Belöningen för det är att man också får vara den förste att gratulera till avhandlingen och försvaret av den.

Jag tycker det är en viktig del av akten att man på det sättet markerar att slaget nu är förbi. Och därför är det också viktigt att respondenten i sin tur tackar för matchen – det är något som jag med stort beklagande har sett vackla under senare år. Det behöver inte vara stort. Det naturliga är att man påminner om opponentens egen forskning, att man säger sig vara lycklig över att just hon eller han tog på sig opponentuppdraget. Därmed har man bidragit till den lösning som publiken väntar på. Och vi som lyssnat applåderar sedan så gärna.

MINNESOTA

Paavo Roos

Charlotte Wikander

När Charlotte Wikander – då Charlotte Svenson – gick i Adolf Fredriks musikgymnasium i Stockholm i slutet av 1960-talet drabbades antikämnen i undervisningsväsendet av diverse förändringar. I gymnasierna avskaffades lektoraten i latin och grekiska och innehavarna fick läsa in ett tredje ämne för att behålla sin tjänst. På universitetet avskaffades kopplingen mellan de klassiska språken och ämnet Klassisk fornkonst och antikens historia, och det sistnämnda ämnet, nu omdöpt till Antikens kultur och samhällsliv, kom oftare att kombineras med arkeologi och konsvetenskap än med klassiska språk. Studenter med kombinationen klassiska språk och

Charlotte Wikander, 1950–2010.

Antikens kultur och samhällsliv i sin examen blev sällsynta, liksom studenter som ägnade sig åt både arkeologi och antik historia. Charlotte Wikander var emellertid en av dem – genom hela sin karriär.

Sin karriär som klassisk arkeolog inledde Charlotte som många andra jämnåriga svenska studenter vid de svenska utgrävningarna i Acquarossa i södra Etrurien. Dessa inriktade sig till skillnad från många andra etruskiska utgrävningar på bebyggelse och bostadsarkitektur, inte nekropoler, och Charlotte fick ta hand om en kategori av målade terrakottaplattor som var ett viktigt inslag i byggnadernas dekor. Hennes katalogdel av *Acquarossa. The painted architectural terracottas* publicerades 1981, men innan avhandlingsdelen kunde följa befanns

det nödvändigt att ge en enhetlig publikation om jämförande material på Sicilien. Hon publicerade en monografi om detta med titeln *Sicilian architectural terracottas – a reappraisal* 1986, följd av avhandlingsdelen om acquarossaterrakottorna, *Typological and decorative analysis* 1988. Arbetet med Acquarossa fortsatte emellertid, och Charlotte ingick hela tiden i den ledningsgrupp som hade hand om det fortsatta utgrävandet och publicerandet.

I Acquarossa träffade hon också sin blivande make Örjan Wikander, som då var doktorand i Lund. Det ledde till att Charlotte flyttade över till Lund och inledde sina doktorandstudier; det ledde också till ett fruktbart samarbete, inte bara inom Acquarossa och klassisk arkeologi utan även inom antik historia, och flera samproducerade verk såg dagens ljus. Inom arkeologin ägnades hennes produktion fortfarande mest åt arkitektoniska terrakottor med enstaka inslag av keramik och skulptur.

Bland andra verk gjorda i samarbete finns också en lärobok i antik historia och kompendier i olika ämnen. Vidare skall särskilt de etruskiska inskrifterna nämnas. Uppsalaprofessorn i grekiska O. A. Danielsson var fram till sin död 1933 en av förgrundsgestalterna vid samlandet och utgivandet av etruskiska inskrifter, och det visade sig att mycket av hans material som ansågs ha gått förlorat och därför inte beaktades vid senare publicering fanns i Uppsala universitetsbibliotek, och makarna Wikander åtog sig det tidskrävande arbetet med att ta hand om det med stöd från HSFR och publicera det, vilket gjordes i Medelhavsmuseets monografiserie år 2003.

Karriärmässigt följdes Charlottes disputation av fyra år som forskarassistent vid Stockholms universitet och tio år som universitetslektor i Antikens kultur och samhällsliv i Göteborg, innan hon blev min efterträdare på universitetslektoratet i Lund. Denna tjänst hann hon bara uppehålla i sju år. Hon dog sommaren 2010, blott 60 år gammal.

I seminarieverksamheten var hon lyhörd för nymodigheter och introducerade till exempel genusforskning, och hon ägnade en stor del av sin senare produktion åt försummade kvinnoproblem som kvinnors politiska agerande bakom kulisserna i det romerska samhället och kult av drottningar och prinsessor i den hellenistiska världen. Det sistnämnda ledde till ett projekt stött av HSFR, och en av hennes sista postuma skrifter blev en artikel om barn i härskarkulten i en kongresskrift.

Utöver forskning och undervisning märks spår av hennes verksamhet på många områden. Hon ingick i redaktionen för vetenskapliga samlingsverk och var med om att starta tidskriften *Medusa* där hon initialt själv skrev många av artiklarna. Hon deltog i planerandet av ett temanummer om etrusker i denna

tidskrift, ett temanummer som i stället kom att bli en minnesskrift till henne 2011. Hon var också en flitig medarbetare i *Nationalencyklopedin*, och hon skrev en katalog till utställningen om Etruskerna i Malmö museum 1987 och var ansvarig för utställningen om Grekerna på Sicilien på Rooseum i Malmö 1989. Hon hade talrika sakkunniguppdrag inte bara i Sverige utan även i Danmark, Norge och USA och fungerade som opponenter och betygsnämndsledamot vid disputationer. Hon var mycket uppskattad både som föreläsare och handledare, och vid seminarierna rönt hennes alltid i lågmäld ton framlagda insatser vid granskning av det framställda materialet stor uppskattning.

Även utanför den akademiska sfären hade hon omfattande intressen, musik, kalligrafi, trädgårdsskötsel, kransbindning och gastronomisk matlagning. Hon var också en engagerad appelltalare och känd för många mötesdeltagare på Mårtenstorget.

Vetenskaps societeten i Lund

2011

Styrelse

Praeses: *Lena Ambjörn*

Vice praeses: *Anders Sigrell*

Sekreterare: *Karin Sarsenov*

Vice sekreterare: *David Dunér*

Skattmästare: *Christer Denrell*

Ledamöter: *Mats Roslund, Irma Silfverschiöld, Jesper Svartvik, Olof Åshuvud*

Suppleanter: *Patrik Lundell, Karl Johan Lundkvist, Karin Salomonsson*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *Mats Roslund*

Sekreterare: *Göte Paulsson*

Medlemmar: *Bengt Danielsson, Mats Riddersporre, Thomas Rydén, Sten Skansjö,
Peter Ullgren, Jes Wienberg*

Årsboksredaktör

Patrik Lundell

Revisorer: *Magnus Lagnevik, Kjell Josefsson*

Suppleanter: *Lars Söderström, Mikael Ottosson*

Hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, f. 22, 61, professor, f.d. universitetskansler

Bringéus, Nils-Arvid, f. 26, 65, professor, f.d. praeses

Nyinvalda ledamöter

Vid vårmötet 2011 invaldes följande inländska arbetande ledamöter

Marianne Gullberg, professor

Charlotte Hagström, docent

Ann Heberlein, teol. dr

Olof Hedling, docent

Martin Henning, fil. dr

Satu Manninen, docent

Henrik Rahm, docent

Henrik Rosenkvist, docent

Stiftande ledamöter

Alfredson, Ulf, f. 23, 89, advokat
 Althin, Anders, f. 44, 83, direktör
 Arnold, Otto von, f. 50, 02, civilekonom
 Asklund, Lars, f. 42, 03, arkitekt SAR
 Burgman, Torsten, f. 25, 90, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, f. 28, 83, bankdirektör
 Denrell, Christer, f. 40, 03, direktör
 Ehrensvärd, Jörgen, f. 32, 84, greve
 Fernström, Elisabeth, f. 51, 02, med. dr h. c.
 Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, f. 22, 57, friherre
 Janson, Rolf G., f. 25, 87, direktör
 Jerenäs, Hans, f. 38, 03, grosshandlare
 Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör
 Johnson, Sten K., f. 45, 97, direktör
 Kamprad, Ingvar, f. 26, 69, direktör
 Larsén, Carlhåkan, f. 38, 02, fil. mag.
 Larsson, Inger, f. 37, 99, informationskonsult
 Leithner, Christina von, f. 41, 95, friherrinna
 Lilliehöök, Lennart, f. 24, 75, verkst. direktör
 Lindblad, Per, f. 29, 81, direktör
 Lindeberg, Sven-Ola, f. 28, 11, fil. dr
 Lindh, Sten, f. 22, 69, ambassadör
 Lindskog, Bengt I., f. 29, 95, professor
 Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör
 Luthersson, Peter, f. 54, 03, docent
 Marklund, Kari, f. 38, 92, landshövding
 Palm, Göran, f. 33, 83, bankdirektör
 Palmstierna, Jacob, f. 34, 03, friherre
 Ramel, Gustaf, f. 56, 02, friherre
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fru
 Rausing, Hans, f. 26, 63, direktör
 Sahlberg, Karl-Erik, f. 28, 95, direktör
 Silfverschiöld, Irma, f. 37, 83, friherrinna
 Skjutare, Lars-Erik, f. 52, 08, bankdirektör
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör
 Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat

Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve
 Wachtmeister, Carl Gustaf, f. 49, 03, greve
 Wessman, Gunnar, f. 28, 75, verkst. direktör
 Wrede, Ulrika, f. 55, 04, friherrinna
 Åshuvud, Olof, f. 31, 94, direktör

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Aggestam, Karin, f. 65, 06, docent
 Ahlström, Torbjörn, f. 65, 10, docent
 Alm, David, f. 69, 10, docent
 Ambjörn, Lena, f. 58, 04, professor
 Andersson, Fredrik, f. 68, 06, professor
 Andersson, Helen, f. 59, 01, docent
 Andersson, Lars Gustaf, f. 60, 05, docent
 Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
 Appelros, Erica, f. 64, 06, teol. dr
 Balkenius, Christian, f. 66, 10, professor
 Bauhn, Per, f. 60, 04, professor
 Bergman, Kerstin, f. 70, 10, docent
 Borgehammar, Stephan, f. 58, 05, docent
 Brinck, Ingar, f. 64, 06, docent
 Burenhult, Niclas, f. 69, 10, docent
 Carling, Gerd, f. 71, 10, docent
 Cederlund, Johan, f. 63, 98, fil. dr
 Christensen, Lisa, f. 62, 09, docent
 Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
 Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, docent
 Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, professor
 Dunér, David, f. 70, 08, docent
 Egerland, Verner, f. 66, 01, professor
 Egonsson, Dan, f. 56, 00, professor
 Elleström, Lars, f. 60, 96, professor
 Eneroth, Kristina, f. 62, 98, universitetslektor
 Falk, Cecilia, f. 60, 98, professor
 Granfeldt, Jonas, f. 71, 10, docent
 Gulz, Agneta, f. 63, 09, docent
 Harrison, Dick, f. 66, 01, professor

Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
Holmberg, Gustav, f. 67, 06, fil. dr
Holmer, Arthur, f. 66, 02, docent
Holmqvist, Kenneth, f. 64, 09, docent
Holsanova, Jana, f. 62, 08, docent
Jirström, Magnus, f. 60, 10, professor
Johansson, Ella, f. 58, 02, docent
Johansson, Mats, f. 58, 04, fil. dr
Jonnergård, Karin, f. 57, 99, docent
Jonsson, Bibi, f. 60, 06, docent
Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, professor
Julien, Marit, f. 58, 06, docent
Jönsson, Håkan, f. 71, 07, fil. dr
Jönsson, Lars-Eric, f. 61, 10, docent
Jönsson, Mats, f. 60, 08, docent
Kander, Astrid, f. 62, 08, docent
Klintman, Mikael, f. 68, 09, docent
Kronsell, Annica, f. 59, 09, docent
Källkvist, Marie, f. 67, 07, fil. dr
Lindberg, Christer, f. 56, 97, universitetslektor
Lundell, Patrik, f. 69, 10, docent
Lundquist, Karl-Johan, f. 59, 05, docent
Moodysson, Jerker, f. 75, 10, fil. dr
Mortensen, Anders, f. 59, 03, fil. dr
Nergelius, Joakim, f. 62, 00, professor
Neuhaus, Sinikka, f. 68, 10, fil. dr
Nilsson, Annika, f. 58, 09, docent
Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
Ohlsson, Anders, f. 56, 99, professor
Olsson, Erik J., f. 64, 07, professor
Otterbeck, Jonas, f. 65, 10, docent
Persson, Anders, f. 56, 00, professor
Persson, Johannes, f. 68, 06, docent
Petersson, Björn, f. 56, 08, docent
Petersson, Bo, f. 60, 00, professor
Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
Raudvere, Catharina, f. 60, 96, professor

Resic, Sanimir, f. 64, 08, docent
 Roslund, Mats, f. 57, 04, docent
 Röcklingsberg, Helena, f. 69, 07, teol. dr
 Rønnow-Rasmussen, Toni, f. 56, 07, docent
 Salomonsson, Karin, f. 59, 05, fil. dr
 Sarsenov, Karin, f. 68, 10, docent
 Scheuer, Blazenka, f. 67, 09, fil. dr
 Schiöler, Niklas, f. 64, 09, docent
 Sigrell, Anders, f. 61, 09, professor
 Stenberg, Leif, f. 59, 03, docent
 Sundin, Olof, f. 68, 10, docent
 Svartvik, Jesper, f. 65, 04, professor
 Tenngart, Paul, f. 72, 10, docent
 Törnquist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, professor
 Wallengren, Ann-Kristin, f. 59, 07, docent
 Wengelin, Åsa, f. 68, 05, fil. dr
 Wiberg, Eva, f. 58, 02, docent
 Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
 Zander, Ulf, f. 65, 03, docent
 Zetterholm, Karin, f. 67, 08, docent
 Zetterholm, Magnus, f. 58, 08, docent
 Zillén, Erik, f. 60, 03, docent
 Zlatev, Jordan, f. 65, 08, docent

B. UTLÄNDSKA

Baldwin, Peter, 04, professor
 Duvall-Hargroe, Nancy, 92, professor
 Geisler, Ursula, f. 64, 04, Dr Phil
 Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
 Kaszinska, Maria, 91, professor
 Leiss, Elisabeth, f. 57, 03, professor
 Liepe, Lena, f. 62, 03, professor
 Salomon, Patrick, 04, professor

Seniorer

Aarnio, Aulis, f. 37, 83, professor
 Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
 Andersson, Greger, f. 52, 91, professor

Andersson, Hans, f. 36, 87, professor
Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor
Arvidsson, Rolf, f. 20, 73, docent
Banton, Michael, f. 26, 72, professor
Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
Benson, Sven, f. 19, 54, professor
Berggren, Lars, f. 51, 96, professor
Berggren, Lars, f. 51, 05, professor
Bergholtz, Gunnar, f. 43, 89, professor
Berglund, Birgitta, f. 54, 08, fil. dr
Beskow, Per, f. 26, 80, docent
Bexell, Göran, f. 43, 89, professor, f.d. praeses
Bjerke, Björn, f. 41, 80, professor
Bjerstedt, Åke, f. 30, 68, professor
Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
Blomqvist, Göran, f. 51, 94, fil. dr
Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
Blomqvist, Karin, f. 54, 97, professor
Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
Bornäs, Göran, f. 35, 74, docent
Bosson, James, f. 33, 74, professor
Boyer, Régis, f. 32, 75, professor
Bramstång, Gunnar, f. 32, 75, professor
Broberg, Gunnar, f. 42, 91, professor, f.d. praeses
Brohed, Ingmar, f. 40, 81, professor, f.d. praeses
Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
Capelle, Torsten, f. 39, 88, professor
Carlsson, Gösta, f. 19, 59, professor
Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
Christensen, Johnny, f. 30, 68, professor
Christie, Nils, f. 28, 74, professor
Cinthio, Erik, f. 21, 61, professor
Clarke, Helen, f. 39, 88, Senior lecturer
Durovic, Lubomír, f. 25, 74, professor
Eckerdal, Lars, f. 38, 76, biskop

Edgren, Lars, f. 53, 95, docent
Ek, Sven, f. 31, 71, professor
Ekberg, Lena, f. 54, 96, professor
Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor
Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
Engman, Max, f. 45, 94, professor
Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor
Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
Fernlund, Siegrun, f. 37, 85, docent
Fischer-Jørgensen, Eli, f. 11, 60, universitetslektor
Fisiak, Jacek, f. 36, 81, professor
Florby, Gunilla, f. 43, 86, professor
Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
Gabrieli, Mario, f. 15, 63, professor
Geels, Antoon, f. 46, 96, professor
Gellerstam, Göran, f. 40, 92, universitetslektor
Gerhardsson, Birger, f. 26, 72, professor
Gerle, Elisabeth, f. 51, 03, docent
Germundsson, Tomas, f. 54, 02, docent
Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
Glamann, Kristof, f. 23, 63, professor
Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
Gärdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
Hagberg, Bo, f. 39, 94, professor
Haikola, Lars, f. 47, 95, docent, rektor
Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
Halvorsen, Eyvind, f. 22, 62, professor
Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor, f.d. praeses
Hansson, Göte, f. 50, 98, professor
Hansson, Karin, f. 37, 92, professor
Haskå, Inger, f. 41, 80, docent

Hasselmo, Nils, f. 31, 79, professor
Hast, Sture, f. 24, 76, ordboksredaktör
Hedling, Erik, f. 55, 99, professor, f.d. praeses
Henriksen, Aage, f. 21, 74, professor
Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor
Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor
Hidal, Sten, f. 46, 83, professor
Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
Holm, Ingvar, f. 23, 62, professor
Holmberg, Claes-Göran, f. 46, 96, docent
Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor
Horne, Merle, f. 50, 96, professor
Huldén, Lars, f. 26, 63, professor
Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor, f.d. praeses
Häthén, Christian, f. 54, 97, universitetslektor
Höög, Victoria, f. 55, 01, t.f. professor
Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
Jacobsen, Eric, f. 23, 61, professor
Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
Jarlbro, Gunilla, f. 53, 07, professor
Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
Jennbert, Kristina, f. 50, 95, docent
Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
Johannesson, Eric, f. 23, 71, professor
Johnsen, Erik, f. 28, 73, professor
Jonsson, Hans, f. 28, 74, professor
Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
Jönsson, Arne, f. 50, 98, professor
Kapsomenos, Stylianos, f. 07, 50, professor
Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
Kieffer, René, f. 30, 75, professor
Kittang, Atle, f. 41, 75, professor
Kjellman, Nils, f. 11, 60, docent, rektor
Klinge, Matti, f. 36, 76, professor
Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent

Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
Koch, Ludovica, f. 41, 83, professor
Korlén, Gustav, f. 15, 50, professor
Kornhall, David, f. 28, 68, docent
Kostecki, Marian, Jan, f. 49, 83, professor
Kristensson, Gillis, f. 28, 73, docent
Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
Lagerroth, Erland, f. 25, 66, docent
Lagerroth, Ulla-Britta, f. 27, 70, professor
Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
Larsson, Lars-Olof, f. 34, 72, professor
Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
Larsson, Lisbeth, f. 49, 99, professor
Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
Leech, Geoffrey, f. 36, 83, professor
Lewan, Bengt, f. 32, 80, docent
Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
Lidin, Olof, f. 26, 73, professor
Lilius, Henrik, f. 39, 85, professor
Lindahl, Anders, f. 53, 97, universitetslektor
Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor
Lindberg, Bo, f. 37, 80, professor
Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor
Lindwall, Lars, f. 35, 85, professor
Ljung, Per Erik, f. 43, 95, docent
Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
Lundin, Susanne, f. 55, 00, professor
Lundquist, Lennart, f. 38, 77, professor
Löfgren, Anna Brita, f. 33, 85, docent
Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
Löwendahl, Gösta, f. 20, 59, docent
Malm, Allan, f. 45, 87, professor
Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, professor

Massengale, James, f. 39, 85, professor
Melander, Göran, f. 38, 83, professor
Mettinger, Tryggve, f. 40, 86, professor
Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor
Moëll, Christina, f. 50, 02, professor
Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
Müller-Wille, Michael, f. 38, 85, professor
Mårtensson, Anders, f. 27, 82, museichef
Nalepa, Jerzy, f. 26, 75, docent
Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
Nilsson, Carl-Axel, f. 31, 78, docent
Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor, f.d. praeses
Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
Nordström, Olof, f. 21, 64, docent
Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
Nyberg, Tore, f. 31, 80, lektor
Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor
Odén, Birgitta, f. 21, 58, professor
Olander, Birgitta, f. 47, 96, phil. dr
Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
Ollén, Gunnar, f. 13, 58, professor
Olsen, Olaf, f. 28, 74, riksantikvarie
Olsson, Bernt, f. 29, 71, professor
Palm, Anders, f. 42, 86, professor
Paradis, Carita, f. 53, 03, professor
Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent
Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
Platzack, Christer, f. 43, 87, professor
Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
Qvarnström, Olle, f. 53, 00, professor
Rabinowicz, Włodzimierz, f. 47, 96, professor
Radler, Aleksander, f. 44, 87, professor
Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
Randsborg, Klavs, f. 44, 87, professor
Register, Cheri, f. 45, 78, professor
Riddersporre, Mats, f. 54, 98 docent

Ritte, Hans, f. 30, 77, Universitäslektor, Dr Phil
Roelandts, Karel, f. 19, 60, professor
Roos, Carl Martin, f. 41, 76, professor
Roos, Paavo, f. 37, 90, universitetslektor
Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
Rudberg, Stig, f. 20, 66, professor
Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr
Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
Rydén, Per, f. 37, 82, professor
Rystad, Göran, f. 25, 58, professor
Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
Rømhild, Lars Peter, f. 34, 83, lektor
Røstvig, Maren-Sofie, f. 20, 65, professor
Sabatakakis, Vassilios, f. 54, 06, fil. dr
Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor
Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
Salomonsen, Per, f. 28, 74, afdelingsleder
Sanders, Hanne, f. 52, 01, docent
Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
Schaar, Claes, f. 20, 53, professor
Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
Schönström, Rikard, f. 55, 07, professor
Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
Sen, Amartaya, f. 33, 81, professor
Simonsson, Tord, f. 26, 74, docent, biskop
Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, professor
Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
Sjölin, Jan-Gunnar, f. 39, 84, professor
Skansjö, Sten, f. 42, 88, professor
Skogh, Göran, f. 43, 90, docent
Smidt, Kristian, f. 16, 66, professor
Smith, Gudmund, f. 20, 60, professor
Steene, Birgitta, f. 28, 80, professor
Stensland, Lars, f. 41, 94, professor
Stenelo, Lars-Göran, f. 39, 88, professor
Stenqvist, Catharina, f. 50, 96, professor

Stenström, Johan, f. 51, 01, professor
Stoklund, Bjarne, f. 28, 72, professor
Stolleis, Michael, f. 41, 92, professor
Strömberg, Märta, f. 21, 67, professor
Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor
Ståhl, Ingemar, f. 38, 74, professor
Sundberg, Kerstin, f. 51, 98, docent
Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor
Swahn, Jan-Öjvind, f. 25, 61, professor
Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
Svartvik, Jan, f. 31, 70, professor
Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
Svensson, Birgitta, f. 48, 96, docent
Svensson, Christina, f. 45, 98, docent
Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
Svensson, Lars Håkan, f. 44, 85, professor
Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor
Söderström, Lars, f. 40, 89, professor
Sørensen, Knud, f. 28, 71, professor
Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
Thalberg, Björn, f. 24, 73, professor
Thavenius, Jan, f. 34, 81, docent
Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor
Thorsen, Nina G., f. 45, 88, lektor
Touati, Paul, f. 50, 95, professor
Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
Törnqvist, Gunnar, f. 33, 68, professor
Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, professor
Wallner, Björn, f. 19, 69, docent
Vandkilde, Helle, f. 55, 00, docent
Weimarck, Torsten, f. 43, 95, professor
Werbart, Bozena, f. 48, 95, professor
Werner, Yvonne, f. 54, 97, professor
Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent

Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
 Westman, Rolf, f. 27, 74, professor
 Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
 Widebäck, Göran, f. 30, 76, docent
 Wiegelmann, Günter, f. 28, 70, professor
 Wieslander, Hans, f. 29, 74, docent
 Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
 Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
 Vilkuna, Asko, f. 29, 69, professor
 Wilson, David, f. 30, 72, professor
 Vinge, Louise, f. 31, 72, professor
 Wirmark, Margareta, f. 36, 90, professor
 Wrede, Gösta, f. 28, 82, pastor primarius, docent
 Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
 Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
 Yard, Stefan, f. 49, 99, docent
 Zettersten, Arne, f. 34, 72, professor
 Åkesson, Lynn, f. 51, 97, professor
 Österberg, Eva, f. 42, 75, professor

Bortgångna hedersledamöter

Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
 Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor
 Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Fehrman, Carl, 1915–2010, professor, f.d. praeses
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor, f.d. praeses
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor, f.d. praeses
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör
 Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Stjernquist, Berta, 1918–2010, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor

Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor, f.d. praeses
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Acking, Carl-Axel, 1910–2001, professor
 Bendz, Maj, 1909–2006, fru
 Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare
 Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Borelius, Sven 1928–2004, direktör
 Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström,
 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assuransdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Ekblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Jörgen, 1902–2002, direktör
 Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf von, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Grönvall, Anders, fil. lic., 1937–2009, 82, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina von, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 Hallwyl, Walter von, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd

Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelm-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmberg, Hans Åke, 1919–2001, tekn. dr
 Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör
 Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Kennedy, Douglas, 1912–2007, godsägare
 Larsson, Sven Gunnar, 1911–2003, direktör
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Modin, Alvar, 1920–2007, direktör
 Malmros, Frans, 1925–2003, konsul
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghandler, dr phil
 Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Möller, Frans Ballieu, 1897–1995, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palmstierna, Anne-Marie Aurore, 1907–1995, friherrinna
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petrán, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rasmusson, Eric, 1916–2011, direktör
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör, f.d. praeses
 Roos, Axel, 1922–2007, bankdirektör
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sager, Olof, 1920–2008, universitetslektor
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr
 Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare
 Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör
 Samuelson, Sten Olov, 1926–2002, professor

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
Sandblom, Grace, f. Schaefer, 1907–2006, fru
Schmitterlöv, Adelheid Emma Otburgis von, 1875–1959, godsägare
Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic.
Ståhlbrandt, Åke, 1914–1995, direktör
Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
Thott, Greta, 1908–2003, grevinna
Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
Tunhammar, Elam, 1903–1995, direktör
Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, 1904–2000, verkst. direktör
Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru
Wrangel von Brehmer, Margit, 1916–2011, friherrinna

Stadgar för Vetenskapssocieteten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskapssocieteten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores. I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 6

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN

§ 11

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant. Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär sluten omröstning. Vid lika röstetal avgörs valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter. Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst 2/3 majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Skriftförteckning

Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fåbodbygd. 1925.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928.
11. Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1–2. 1929. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930.
13. *Torsten Wennström*. Studier öfver böter och myntvärden i Västgötagarna. 1931.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937.
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
23. *Walter Åkerlund*. Studier öfver Ynglingatal. 1939.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940.
25. Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötagens litterära bilagor. 1941.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix. 1941.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699. 1948.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Treeworship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.

34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949.
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism.) 1951.
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. *Sture M. Waller*. Åbömötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. *A. Thomson*, Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951.
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952.
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Arthur Peetre*. Sko klostets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953.
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature.) 1954.
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954.
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Political complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping.) 1954.
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954.
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test.) 1955.
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. *Hugo Yrwing*. Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Västerås 1527.) 1956.
50. *Pietro Belloni e Hans Nilsson-Ehle*. Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi. 1957.
51. *Sven Edlund*. Studier rörande ordförrädsutvecklingen hos barn i skolåldern. 1957.
52. *Gunnar Westin*. Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. 1957.
53. *Carl Fehrman*. Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi. 1957.

54. *Göran Rystad*. Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. 1960.
55. *Gerhard Bendz*. Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix. 1964.
56. *Birgitta Odén*. Kronohandel och finanspolitik 1560–1596. 1966.
57. *Erland Lagerroth*. Selma Lagerlöfs *Jerusalem*. Revolutionär sektarism mot fäderneärvd bondeordning. With a summary in English. (Selma Lagerlöf's *Jerusalem*. Revolutionary secterianism versus the traditional peasant heritage.) 1966.
58. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Das Universum der Melancholie. 1968.
59. *Alf Önnersfors*. Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums. 1968.
60. *Per Wieselgren* (utgivning och kommentar). Brev till Georg Stiernhielm. 1968.
61. *Erland Lagerroth*. Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan. With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del I (utgivning och kommentar) 1970.
63. *Bernt Olsson*. Bröllops besvärs Ihugkommelse. Del II (en monografi). 1970.
64. *Johannes Th. Kakridis*. Homer Revisited. 1971.
65. *Jan Mogren*. Tegnér's översättningsverksamhet. 1971.
66. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del I (textband). 1973.
67. *Gösta Svenaesus*. Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. Del II (bildband). 1973.
68. *Fredrik Lagerroth*. Sverige och Eidsvollsförfattningen. 1973.
69. *Bernt Olsson*. Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier. 1974.
70. *Arthur Thomson*. Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739. 1974.
71. *Rolf Lindborg*. Giovanni Pico della Mirandola, Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen. 1974.
72. *Ulf Sjäddell*. Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen. 1976.
73. *Louise Vinge*. Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821. 1978.
74. *Hans Jonsson*. The Laryngeal Theory. 1978.
75. *Ulf Sjäddell*. Historiker inför Kalmarunionen. 1981.
76. *Alf Lombard – Constantin Gâdei*. Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. 1982.
77. *Gunnar Sjögren*. Hamlet the Dane. 1983.
78. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: The West Midland Counties. 1987.
79. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter III. Kvinneby-amuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av *Gösta Holm*. 1987.
80. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes", Part 1. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1988.
81. *Maturin Cordier*. De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par *Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.

82. The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". Part II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS. New York Academy of Medicine 12 and related MSS by *Björn Wallner*. 1989.
83. *Sture Hast*. Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon. 1990.
84. *Johan Cederlund*. Ritmästarna vid Lunds universitet. 1990.
85. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 1. Ed., by *Sigurd Kroon et al.* 1993.
86. *Waldemar Sundberg*. KUSHTA. A Monograph on a Principal Word in Mandaeen Texts. II. The Ascending Soul. 1994.
87. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part 1. Text. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1995.
88. *Gillis Kristensson*. A Survey of Middle English Dialects 1290–1350: the East Midland Counties. 1995.
89. An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. Part II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library, Hunter MS 95 by *Björn Wallner*. 1996.
90. Diego Valadés, Catholicae Assertionones von *Bengt Löfstedt* und *Scott Talkovic*. 1998.
91. *Thomas Rydén*, Det anglosaxiska köpenhamnsevangeliet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o. 2001.
92. *Mats Roslund*, Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300. 2001.
93. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350. I Vowels (except diphthongs). 2001.
94. *Gillis Kristensson*, A survey of Middle English dialects 1290–1350: the Southern Counties. Diphthongs and Consonants. 2002.
95. *Hans Jonsson*, Metaforen som semantisk händelse. 2003.
96. A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. Vol. 2. Ed. by *Britta Olrik Frederiksen et al.* 2008.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.) 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.) 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
3. *Karl E. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.

4. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
5. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhållas inb. i hfr bd.
6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
10. *Knut Knutsson och Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
12. *Per Ingesman*. Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
13. *Bjersjöholm*. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m.fl.* 1992.
14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation. 1995.
16. *Bertil Ejder och Thorsten Andersson*. Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. 1998.
17. *Glimmingehus 500 år*. Tretton texter redigerade av *Sten Åke Nilsson under medverkan av Annette Landen*. 1999.
18. *Ola Svensson*. Helsingborgs län. Räkenskaper 1582/83. Jordebok 1583–84. Extra skattemantalslängd 1584. 2001.
19. Da Østdanmark blev Skåne. *Karl-Erik Frandsen och Jens Christian Vesterskov Johansen* (red.). Utgiven i samarbete med Skippershoved. 2004.
20. *Thorsten Andersson, Bertil Ejder m.fl.* Kristianstads rådstugubok 1617–1637. Registerdelen. 2004.
21. Decimantboken 1651 för Skåne, Blekinge och Bornholm. Utgiven och kommenterad av *Sten Skansjö och Birgitta Tuvestrand*. 2007.
22. *Torkel Eriksson, Knut Drake och Peter Carelli*, Kärnan och borgen. Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria. 2007.

Årsbok 1920–1969

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969.

Artikelförfattare

David Alm är docent i praktisk filosofi och verksam som forskare i samma ämne vid Lunds universitet. Han erhöll Ph D-graden vid Cornell University 1998 på en avhandling inom metaetik (närmare bestämt ett försvar av non-kognitivismen). Numera rör hans forskning i huvudsak moral- och politisk filosofi inom vilka han har publicerat flera artiklar i olika tidskrifter, bland andra *Noûs* och *Journal of Political Philosophy*.

Nils-Arvid Bringéus är professor emeritus i etnologi vid Lunds universitet.

Marie Cronqvist är fil. dr i historia och forskarassistent i Kultur, kulturanalys och kulturell gestaltning vid Lunds universitet. Hon disputerade 2004 på en avhandling om svensk kallakrigskultur under 1950- och 1960-talen. Cronqvist har varit verksam som årsboksredaktör vid Riksbankens Jubileumsfond och är medredaktör för 1973. *En träff med tidsandan* (2008).

Arthur Holmer är docent i allmän språkvetenskap vid Lunds universitet. Han disputerade 1996 med en avhandling om det austronesiska språket seediq som talas i Taiwan. Han har sedermera arbetat inom språktypologi, med särskild fokus på austronesiska språk och på baskiska. Holmers specialintressen omfattar bland annat kasussystem, ordklassstillhörighet och relativiseringskonstruktioner, med andra ord oftast frågeställningar där just de austronesiska språken utmärker sig typologiskt. Holmer är medredaktör för tidskriften *Studia Linguistica*.

Alf Nilsson är professor emeritus. Han var verksam som professor i klinisk psykologi 1986–2001 vid Institutionen för psykologi, Lunds universitet. Nilsson är legitimerad psykolog och psykoterapeut. Hans senaste bok är *Det främmande, det kusliga och tankens brist: Det analoga, det digitala och Homo psychicus* (2011).

ARTIKELFÖRFATTARE

Per Rydén är professor emeritus i litteraturvetenskap vid Lunds universitet. Senast har han publicerat *Den framgångsrike förloraren. En värderingsbiografi över Carl David af Wirsén* (2010), *A history of the press in Sweden* (tillsammans med Karl Erik Gustafsson, 2010) och *Söndag. Näst sista försöket* (2011).

